

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Ε. ΠΕΤΡΟΥΝΙΑ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ

Διά τήν Ε' τάξιν καί τάς Ε' καί ΣΤ' συνδιδασκο-
μένας τῶν Δημοτικῶν Σχολείων.

1945
ΑΡΧΑΙΟΣ ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ Α. Ε.
ΑΘΗΝΑΙ—ΠΛΑΤΕΙΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ—1945

1945
ΠΕΤ
ΒΥΖ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Ε. ΠΕΤΡΟΥΝΙΑ
Καθηγητοῦ Ζ' Γυμνασίου Ἀθηνῶν

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ

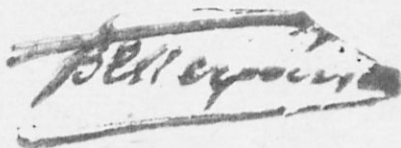
Διὰ τὴν Ε' τάξιν καὶ τὰς Ε' καὶ ΣΤ' συνδιδασκο-
μένας τῶν Δημοτικῶν Σχολείων.

ΕΚΔΟΣΗ ΣΤ'

ΑΡΧΑΙΟΣ ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ Α. Ε.
ΑΘΗΝΑΙ—ΠΛΑΤΕΙΑ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ—1945

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τὰ γνήσια αντίτυπα φέρουν τὴν ὑπογραφήν τοῦ συγγραφέως.

Βελλεφωσίτης

PRINTED IN GREECE 1945

ΑΡΧΑΙΟΣ ΕΚΔΟΤ. ΟΙΚΟΣ ΔΗΜ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ Α.Ε.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΚΟΣΜΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Οἱ Ρωμαῖοι καὶ αἱ κατακτήσεις των. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος (5ον καὶ 4ον αἰῶνα π.Χ.) οἱ Ρωμαῖοι ἦσαν ἓν πολὺ μικρὸν Κράτος· εἶχον πρωτεύουσαν τὴν μικρὰν τότε πόλιν Ρώμην καὶ κατεῖχον ὀλίγας χώρας εἰς τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς Ἰταλικῆς Χερσονήσου μὲ κέντρον τὴν χώραν τὴν λεγομένην Λάτιον (Λατῖνοι—Λατινικὴ γλῶσσα). Ἀπὸ τοῦ 350 π.Χ. ἀρχίζουν νὰ πολεμοῦν πρὸς τοὺς γειτονικοὺς των λαοὺς τῆς Ἰταλίας, διὰ νὰ τοὺς ἀναγκάσουν νὰ ἐνωθοῦν μαζί των εἰς ἓν Κράτος μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὴν Ρώμην καὶ τοὺς Ρωμαίους. Μετὰ σκληροὺς ἀγῶνας τὸ ἐπιτυγχάνουν καὶ στρέφονται ἔπειτα κατὰ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας. Μέχρι τοῦ 230 π.Χ. εἶναι κύριοι ὅλης τῆς Ἰταλίας, τῆς Σικελίας καὶ τῶν δύο ἄλλων μεγάλων νήσων Σαρδηνίας καὶ Κορσικῆς. Πρὸς βορρᾶν ἔχουν φθάσει μέχρι τῆς Γαλατίας καὶ τῶν Ἀλπεων.

Στρέφονται ὕστερα κατὰ τοῦ μεγάλου Ἀφρικανικοῦ Κράτους τῆς Καρχηδόνας καὶ καταλύουν αὐτὸ γενόμενοι κύριοι ὅλων τῶν περὶ τὴν Δυτικὴν Μεσό-

γειον θάλασσαν χωρῶν. Τώρα πλέον στρέφουσι τὴν προσοχὴν των πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν καὶ μετ' ὀλίγα ἔτη κατακτοῦν τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν κυρίως Ἑλλάδα (146 π.Χ.). Ἀπὸ ἐκεῖ περνοῦν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, καταλύουν τὰ ἐκεῖ Ἑλληνικὰ Κράτη καὶ κατακτοῦν καὶ τὴν Συρίαν· τέλος δὲ καὶ αὐτὴν τὴν Αἴγυπτον. Ἐν τῷ μεταξύ ἔχουσι γίνεαι κύριοι ὅλης τῆς Γαλατίας καὶ τῆς Ἰβηρικῆς Χερσονήσου (σημ. Ἰσπανίας), ὡς καὶ τῆς Βρεττανικῆς νήσου (σημ. Ἀγγλίας). Μεγάλοι στρατηγοὶ κατακτηταὶ ἀνεδείχθησαν ὁ Σκιπίων ὁ Ἀφρικανός, ὁ Μάριος, ὁ Σύλλας, ὁ Πομπήϊος καὶ ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ.

Οἱ Ρωμαῖοι εἶναι πλέον κύριοι ὄλων τῶν περὶ τὴν Μεσόγειον Χωρῶν, ὅλου δηλ. σχεδὸν τοῦ γνωστοῦ τότε κόσμου.

Ἡ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία. Μέχρι τοῦ 500 π.Χ. οἱ Ρωμαῖοι εἶχον πολίτευμα βασιλικόν. Ἐξεδίωξαν ὅμως τὸν τελευταῖον βασιλέα, διότι δὲν ἐκυβέρνηα καλά, καὶ ἐκήρυξαν Δημοκρατίαν. Κατὰ τὰς μεγάλας κατακτήσεις εἰς ἔνδοξος στρατηγός, ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ, ἐπεχείρησε νὰ καταλύσῃ τὸ Δημοκρατικὸν πολίτευμα, διὰ νὰ κυβερνᾷ μόνος αὐτὸς τὸ Κράτος ἔχων ὅλα τὰ ἀξιώματα. Καὶ αὐτὸς μὲν δὲν τὸ κατῴρθωσεν, ὁ ἀνεπιός του ὅμως Ὁκταβιανὸς τὸ ἐπέτυχεν καὶ ἀνεκηρύχθη Αὐτοκράτωρ (31 π.Χ.—14 μ.Χ.). Τὸν αὐτοκράτορα διεδέχετο συνήθως εἰς τὸν θρόνον ὁ υἱὸς του ἢ ὁ πλησιέστερος συγγενῆς του. Ὁ στρατὸς ὅμως, εἰς τὸν ὁποῖον κυρίως ἐστηρίζετο ἡ Αὐτοκρατορικὴ ἀρχή, ἀνεκήρυσσε πολλάκις αὐτοκράτορα

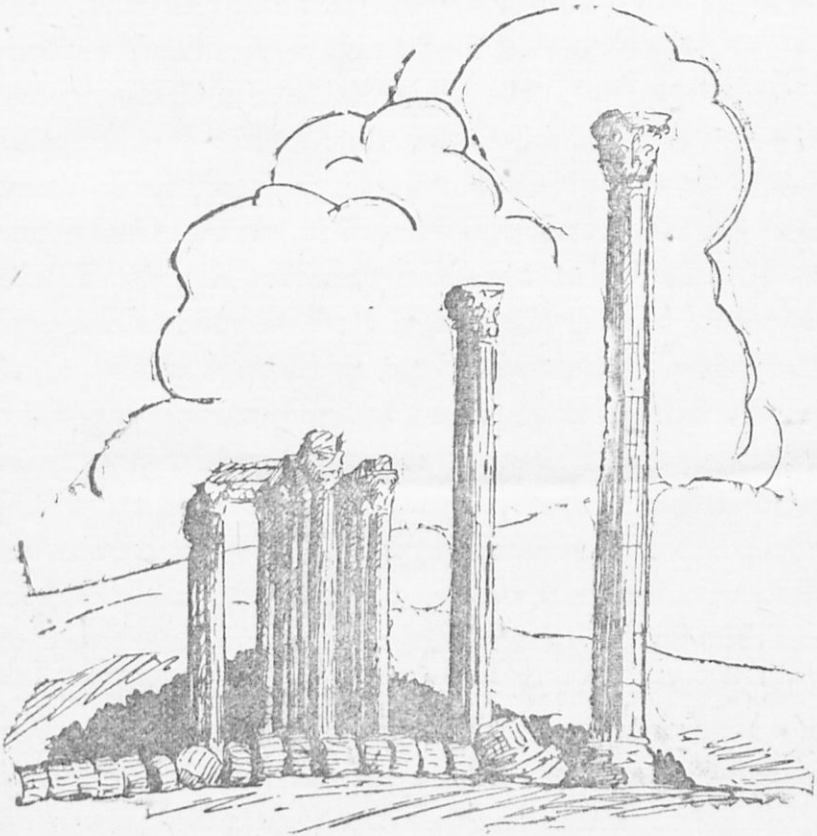

τὸν στρατηγὸν του· διὰ τοῦτο πολὺ συχνὰ ἐγίνοντο πόλεμοι μεταξύ τῶν στρατηγῶν καὶ ἐκεῖνος, πού ὑπερίσχυεν, ἐγίνετο αὐτοκράτωρ. Ἐνδοξοὶ καὶ καλοὶ Αὐτοκράτορες κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Αὐτοκρατορίας ἐν Ρώμῃ ἀνεδείχθησαν 1) ὁ Ὀκταβιανὸς—Αὔγουστος (31 π.Χ.—14 μ.Χ.), 2) ὁ Τραϊανὸς (96—117 μ.Χ.), 3) ὁ Ἀδριανὸς (116—138 μ.Χ.), ὁ κοσμήσας τὰς Ἀθήνας μὲ τὸν περίφημον ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς καὶ εὐεργετήσας αὐτὰς μὲ τὸ Ἀδριάνειον ὑδραγωγεῖον, 4) ὁ Μᾶρκος Αὐρήλιος (141—170 μ.Χ.), ὁ φιλόσοφος καὶ ἀγαθὸς αὐτοκράτωρ, καὶ ἄλλοι.

Ρωμαῖοι καὶ Ἕλληνες. Οἱ Ρωμαῖοι καὶ οἱ ἄλλοι λαοὶ τῆς Ἰταλίας ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἔμειναν σχεδὸν ἀπολίτιστοι· δὲν ἐφρόντιζον δηλ. διὰ τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας. Ἦσαν ἀπλοῖ ἄνθρωποι, φιλόπονοι γεωργοὶ καὶ γενναῖοι πολεμισταί. Ἠγάπων πολὺ τὴν πατρίδα των καὶ προθύμως ἐβυσίαζον τὴν ζωὴν των δι' αὐτήν. Ὄταν ὅμως κατέκτησαν Ἑλληνικὰς χώρας καὶ εἶδον τὴν ζωὴν τῶν Ἑλλήνων, ἐθαύμασαν τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν. Τοὺς ἔκαμνον ἐντύπωσιν τὰ λαμπρὰ οἰκοδομήματα, τὰ ὠραῖα ἀγάλματα καὶ τὰ περίφημα ἔργα τῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων. Ἦρχισαν λοιπὸν νὰ τοὺς μιμοῦνται. Κατεσκεύαζον ὠραίας οἰκίας καὶ μεγαλοπρεπεῖς ναοὺς καὶ ἄλλα οἰκοδομήματα εἰς τὴν Ρώμην καὶ τὰ ἐστόλιζον μὲ ἀγάλματα καὶ ἔργα ζωγραφικῆς. Πολλοὶ στρατηγοὶ μάλιστα μετέφερον εἰς τὴν Ρώμην ἀγάλματα ἀπὸ ὅλας τὰς πόλεις τῆς Ἀνατολῆς, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε διαδοθῆ ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς διὰ τοῦ Μεγάλου Ἀλε-

ξάνδρου. Ἦρχισαν ἐπίσης νὰ μιμοῦνται καὶ τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς. Ἔτσι διεμόρφωσαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ τὴν ἰδικὴν των γλῶσσαν, τὴν Λατινικὴν, εἰς γλῶσσαν φιλολογικὴν, ὅπως ἦτο ἡ Ἑλληνικὴ.

Εἰκ. 2:—Οἱ στῦλοι τοῦ Οὐλυμπίου Διός.

Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ τοῦ Αὐγούστου ἀνεδείχθησαν πολλοὶ μεγάλοι Λατῖνοι ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς· ὁ Βιργίλιος, ὁ Ὀράτιος, ὁ Τίτος Λίβιος κ.λ.π. Ὀλίγον πρωτύτερα ἤκμασεν ὁ μέγας ρήτωρ Κικέρου.

ρων, ὁ ὁποῖος παραβάλλεται πρὸς τὸν Δημοσθένην.

Δημιουργοῦν πλέον οἱ Ρωμαῖοι ἰδικόν των πολιτισμόν. Ἐκπολιτίζουσι αὐτοὶ τῶρα τοὺς κατακτηθέντας ὑπ' αὐτῶν λαούς, ἡ δὲ Λατινικὴ γλῶσσα διεδόθη εἰς ὅλην τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην. Μόνον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολήν δὲν διαδίδεται ἡ Λατινικὴ γλῶσσα. Τούναντίον ἀπὸ τοῦς Ἕλληνας φωτίζονται διαρκῶς οἱ Ρωμαῖοι. Οἱ Αὐτοκράτορες ἐθεώρουσι τὴν Ἑλλάδα ὡς τὸ καλύτερον μετὰ τὴν Ἰταλίαν τμήμα τοῦ Κράτους των καὶ μερικοὶ πολὺ συχνὰ τὴν ἐπεσκέπτοντο. Ὅλοι οἱ πλούσιοι Ρωμαῖοι εἰς τὴν Ἑλλάδα στέλλουσι τὰ παιδιά των, διὰ νὰ σπουδάσουσι εἰς τὰς περιφήμους φιλοσοφικὰς σχολὰς τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς Ρόδου. Φιλοσόφους, ποιητὰς καὶ καλλιτέχνας Ἕλληνας προσκαλοῦσι εἰς τὴν Ρώμην καὶ τοὺς τιμοῦσι πολὺ. Αἱ ἀνώτεροι τάξεις θεωροῦσι καθήκόν των νὰ μάθουσι τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, διὰ νὰ ἐννοοῦσι τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς καὶ ποιητὰς. Δικαίως λοιπὸν εἶπον ὅτι ἡ Ἑλλὰς κατακτηθεῖσα διὰ τῶν ὀπλων κατέκτησε καὶ αὐτὴ διὰ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τέχνης τὴν Ρώμην.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ

Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Κατὰ τοὺς πρώτους Αὐτοκρατορικοὺς χρόνους ἐπὶ Αὐγούστου ἐγεννήθη εἰς τὴν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Εἰς ἡλικίαν 30 ἐτῶν ἤρχισε νὰ διδά-

σκη. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ἔλεγεν, εἶναι τέκνα τοῦ Θεοῦ· εἶναι λοιπὸν ἴσοι μεταξύ των καὶ δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχουν δοῦλοι· τούναντίον πρέπει νὰ ἀγαπᾷ ὁ ἄνθρωπος τὸν «πλησίον ὡς ἀδελφόν» καὶ ὄχι μόνον νὰ μὴ τὸν ἀδικῆ, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν βοηθῆ εἰς πᾶσαν ἀνάγκην του.

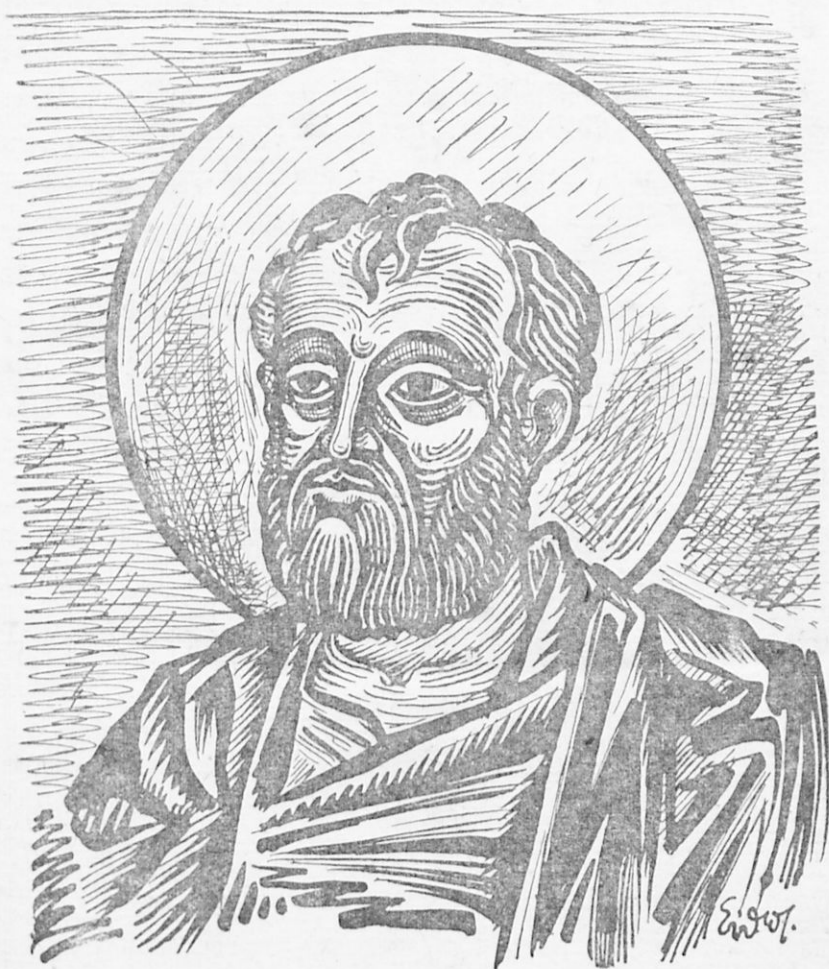
Τὸ κήρυγμα τοῦ Χριστοῦ, ἡ «θρησκεία τῆς Ἀγάπης», διεδόθη γρήγορα εἰς τὴν Ἰουδαίαν καὶ εἰς ὅλην τὴν Παλαιστίνην. Πολλοὶ προσέτρεξαν καὶ ἔγιναν μαθηταὶ του, πλῆθος δὲ πολὺ ἤκουε μὲ θαυμασμόν καὶ ἐδέχετο τὴν διδασκαλίαν του. Οἱ ἄρχοντες ὅμως τῶν Ἰουδαίων, ἐπειδὴ ἐκαυτηρίασε τὴν ὑποκρισίαν καὶ ἀπιστίαν των, συνέλαβον αὐτὸν καὶ τὸν παρουσίασαν εἰς τὸν Ρωμαῖον Διοικητὴν Πόντιον Πιλάτον ὡς ἐπικίνδυνον ταραχοποιόν. Τὸν κατεδίκασαν εἰς θάνατον καὶ τὸν ἐσταύρωσαν ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ. Μετὰ τρεῖς ὅμως ἡμέρας ὁ Ἰησοῦς «ἀνέστη ἐκ νεκρῶν» καὶ φανερωθεὶς ἐπανειλημμένως εἰς τοὺς μαθητάς του ἀνελήφθη τὴν 40ὴν ἡμέραν εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Τὴν δὲ Πεντηκοστὴν ἐφώτισε τοὺς μαθητάς του μὲ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα καὶ τοὺς ἀπέστειλεν εἰς ὅλον τὸν κόσμον, νὰ κηρύξουν τὴν διδασκαλίαν του. «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ Ἔθνη», εἶπεν εἰς αὐτούς. Οἱ μαθηταὶ Του οὗτοι ὠνομάσθησαν διὰ τοῦτο Ἀποστόλοι.

Τὸ κήρυγμα τῶν Ἀποστόλων. Οἱ μαθηταὶ τοῦ Ἰησοῦ ἐκήρυξαν τὴν διδασκαλίαν Του πρῶτον εἰς τὴν Παλαιστίνην, ἔπειτα δὲ καὶ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ρώμην. Ἐγραψαν τὴν διδασκαλίαν καὶ τὸν βίον τοῦ Χριστοῦ εἰς βιβλία,

τὰ ὅποια λέγονται Εὐαγγέλια. Ἐγγραφον ἐπίσης καὶ ἐπιστολὰς πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς διαφόρων πόλεων, διὰ τῶν ὁποίων τοὺς ἔδιδον συμβουλὰς καὶ ἠρμήνευον τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ.

Οἱ σπουδαιότεροι ἐκ τῶν Ἀποστόλων ἦσαν ὁ Ἰωάννης, ὁ Πέτρος καὶ ὁ Ἀπόστολος τῶν Ἐθνῶν Παῦλος. Οὗτος ἦτο φανατικὸς Ἰουδαῖος καὶ κατεδίωκε τοὺς Χριστιανούς. Μίαν ἡμέραν ὁμως ἔξωθι τῆς πόλεως Δαμασκοῦ λευκὸν νέφος ἐξ οὐρανοῦ τὸν ἐθάμβωσε τόσον, ὥστε ἔπεσε κάτω· ἤκουσε τότε μίαν φωνήν, «Σαούλ, Σαούλ, τί με διώκεις; Τίποτε δὲν θὰ κατορθώσης· ἐγὼ εἶμαι ὁ Ἰησοῦς ὁ Θεὸς τῶν Χριστιανῶν». Ἀπὸ τότε ὁ Παῦλος ἔγινε πιστὸς Χριστιανὸς καὶ μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του ἐκήρυττε τὴν ἀληθινὴν θρησκείαν εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Εἰς ἰδιαίτερον βιβλίον ἔχουν γραφῆ ὅλα ὅσα ἔπραξαν οἱ Ἀπόστολοι (Πράξεις Ἀποστόλων).

Χριστιανισμὸς καὶ Ἑλληνισμὸς. Εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ πολὺ συνετέλεσεν ὁ Ἑλληνισμὸς. Εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολήν ὠμιλεῖτο ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα. Αὐτὴν ἐχρησιμοποίησαν εἰς τὸ κήρυγμά των οἱ Ἀπόστολοι καὶ εἰς αὐτὴν ἐγράφησαν τὰ Εὐαγγέλια καὶ αἱ Ἐπιστολαὶ καὶ αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων. Γρήγορα λοιπὸν διεδόθη ὁ Χριστιανισμὸς, διότι ὅλοι ἐγνώριζον τὴν γλῶσσαν καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν καὶ εἰς τὰς ἄλλας χώρας. Ἐξ ἄλλου οἱ Ἕλληνες Φιλόσοφοι εἶχον πρὸ πολλοῦ διασεισεὶ ὀλόκληρον τὸ οἰκοδόμημα τῆς Ἀρχαίας Θρησκείας τῶν Εἰδώλων. Ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων καὶ οἱ λεγόμενοι Στωϊκοὶ φιλόσοφοι δὲν

Εικ. 3.—Ο Ἀπόστολος Παῦλος.

ἐπίστευον εἰς τοὺς θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου, πολυάριθμοι δὲ ἦσαν οἱ ὁπαδοὶ των. Εἶχε προπαρασκευάσει λοιπὸν τὸ ἔδαφος εἰς τὸν Χριστιανισμὸν ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία.

Αἱ πρῶται Χριστιανικαὶ Ἐκκλησίαι. Κατ' ἀρχὰς

οἱ Χριστιανοὶ ἦσαν ὀλίγοι. Συνκεντρῶνοντο ὅλοι εἰς μίαν οἰκίαν καὶ ἐκεῖ ἔψαλλον ὕμνους ἢ ἤκουον τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὰς ἐπιστολὰς τῶν Ἀποστόλων. Ἔτρωγον εἰς κοινὰς τραπέζας καὶ ἐχωρίζοντο δι' ἀδελφικοῦ ἀσπασμοῦ («Ἀγάπαι»). Ἡ συγκέντρωσις τῶν Χριστιανῶν ὠνομάσθη, ὅπως τὴν παλαιὰν ἐποχὴν ἢ συνάθροισις τῶν πολιτῶν, Ἐκκλησία. Οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ ἔζων ὡς ἀδελφοί. Εἶχον κοινὸν ταμεῖον καὶ ἐβοήθουν ὁ εἰς τὸν ἄλλον. Ἀπετέλουσαν μίαν κοινότητα, τὴν ὁποίαν διηύθυνον οἱ πρ ε σ β ὕ τ ε ρ ο ι ἢ ἐπίσκοποι, οἱ ὁποῖοι εἶχον ὡς βοηθούς των τοὺς διακόνους.

Ἡ πρώτη χριστιανικὴ ἐκκλησία ἰδρύθη εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς. Ἐπειτα ἰδρύθησαν Ἐκκλησίαι εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν, Ἀντιόχειαν, Ἐφεσον, Θεσσαλονίκην, Κόρινθον, εἰς τὴν Ρώμην καὶ εἰς ἄλλας πολλὰς πόλεις.

Βραδύτερον ὠνομάσθησαν Πατριάρχαι οἱ ἐπίσκοποι τῶν μεγάλων Ἐκκλησιῶν, ὅπως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Ἀντιοχείας, τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας. Ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ρώμης ὠνομάσθη Πάπας, ὁ δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

Οἱ διωγμοί. Ἐναντίον τῶν χριστιανῶν ἐτάχθησαν ἀμέσως, ὅπως εἶδομεν, οἱ Ἑβραῖοι. Ἐπειτα καὶ ἐκ τῶν Εἰδωλολατρῶν (Ἐθνικῶν) ἐκεῖνοι, τῶν ὁποίων παρεβλάπτοντο τὰ συμφέροντα, δηλ. οἱ ἱερεῖς τῶν Ἐθνικῶν καὶ οἱ ἀγαλματοποιοί. Τοὺς ἔλεγον ἄθεοι, διότι δὲν εἶχον ἀγάλματα, καὶ μισανθρώπους,

διότι δὲν ἐπήγαιναν, ὅπως οἱ ἄλλοι, εἰς τὰ ἵπποδρόμια καὶ τὰς διασκεδάσεις.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ Ρωμαῖοι δὲν τοὺς ἠνώχλουν. Ὅταν ὅμως οἱ Χριστιανοὶ ἔγιναν πολλοὶ καὶ εἶδον οἱ Ρωμαῖοι ὅτι ἡ ζωὴ των ἦτο διαφορετικὴ, ἤρχισαν νὰ τοὺς ὑποπτεύωνται. Κατέφευγον τότε οἱ Χριστιανοὶ εἰς κρυφὰ μέρη (Κατακόμβας), διὰ νὰ λατρεύουν τὸν Θεόν, καὶ τότε αἱ ὑποψίαι τῶν Ρωμαίων ἐμεγάλωναν. Ἐφαντάζοντο ὅτι κάμνουν συνωμοσίας. ἤρχισαν λοιπὸν νὰ τοὺς καταδιώκουν καὶ νὰ τοὺς συλλαμβάνουν. Τοὺς ἐπέβαλλον νὰ ἀρνηθοῦν τὴν θρησκείαν των. Ἐπειδὴ δὲ κανεὶς δὲν ἤθελε νὰ συμμορφωθῆ ἢ πρὸς αὐτό, τοὺς ἐβασάνιζον καὶ τοὺς ἐθανάτωνον. Οἱ Αὐτοκράτορες ἐξέδιδον Διάταγμα Διωγμοῦ. Συνελάμβανον τότε τοὺς Χριστιανούς, ὅπου τοὺς εὑρισκον, τοὺς ἔρριπτον εἰς τὰ θηρία, τὰ ὅποια τοὺς κατεβρόχθιζον, ἢ τοὺς ἔκαιον ζωντανούς. Ὅλα ὅμως αὐτὰ τὰ βασανιστήρια τὰ ὑπέφερον μὲ καρτερίαν καὶ ἠρωϊσμόν, ἐμαρτύρουν δέ, διεκήρυσσον δηλ. ὅτι εἶναι Χριστιανοί. Ὄνομάσθησαν διὰ τοῦτο μάρτυρες. Καὶ αὐτοὶ οἱ βασανισταὶ των τοὺς ἐθαύμαζον καὶ πολλοὶ ἐγίνοντο Χριστιανοὶ καὶ ἀπέθνησκον βασανιζόμενοι μαζὶ μὲ αὐτούς.

Διωγμοὶ ἔγιναν πολλοί· οἱ μεγαλύτεροι ὅμως εἶναι δέκα. Ὁ πρῶτος ἔγινεν ἐπὶ τοῦ σκληροῦ καὶ τυραννικοῦ Αὐτοκράτορος Νέρωνος (64 μ.Χ.). Τότε ἐμαρτύρησαν εἰς τὴν Ρώμην καὶ οἱ δύο ἀπόστολοι Πέτρος καὶ Παῦλος. Ἄλλοι μεγάλοι διωγμοὶ ἔγιναν ἐπὶ Δομιτιανοῦ (90 μ.Χ.), Δεκίου (249 μ.Χ.) καὶ Διο-

κλητιανού (303 μ.Χ.). Παρ' ὅλους ὅμως τοὺς διωγμούς ὁ Χριστιανισμὸς διαδίδεται ταχύτατα εἰς ὅλην τὴν Ρωμαϊκὴν Αὐτοκρατορίαν. Κατὰ τὸ 300 μ.Χ. Χριστιανοὶ καὶ Χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι ὑπῆρχον παντοῦ· καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ἰταλίαν, τὴν Γαλατίαν καὶ τὴν Ἰβηρικὴν Χερσόνησον (σημ. Ἰσπανίαν) καὶ ἄλλα μέρη.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΕΛΛΗΝΟΡΡΩΜΑΪΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Ο ΜΕΓΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Ἡ πολυαρχία. Εἶδομεν ὅτι ἡ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία ἦτο πολὺ μεγάλη. Δύσκολον λοιπὸν ἦτο νὰ διοικηθῆ καλὰ καὶ νὰ προστατευθῆ ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβαρικῶν λαῶν, μὲ τοὺς ὁποίους οἱ Ρωμαῖκοὶ στρατοὶ διαρκῶς ἐπολέμουν. Ἐκ τῶν βαρβάρων τούτων οἱ πλεον ἐπικίνδunami ἦσαν οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Γότθοι εἰς τὴν Δύσιν καὶ οἱ Σλάβοι καὶ οἱ Πέρσαι εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ὁ Αὐτοκράτωρ Διοκλητιανὸς ἐσκέφθη νὰ προσλάβῃ καὶ ἄλλον συναυτοκράτορα καὶ νὰ χωρίσῃ τὸ Κράτος εἰς δύο. Καὶ αὐτὸς μὲν ἐπῆρε τὸ Ἀνατολικὸν τμήμα, ὁ ἄλλος δὲ τὸ Δυτικόν. Γρήγορα ὅμως οἱ δύο Αὐτοκράτορες ἔγιναν τέσσαρες καὶ μετ' ὀλίγον ἕξ, διότι ὁ στρατὸς ἐκάστης χώρας ἀνεκῆρυσεν αὐτοκράτορα τὸν ἰδικὸν του στρατηγόν.

Ὅπως ἦτο ἐπόμενον, οἱ πολλοὶ αὐτοὶ Αὐτοκράτορες ἤλθον εἰς φιλονεικίαν καὶ κατέληξαν εἰς πόλεμον μεταξὺ των.

«Ἐν τούτῳ νίκα». Εἰς ἐκ τῶν Αὐτοκρατόρων τούτων εἰς τὴν Γαλατίαν ἦτο καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ υἱὸς τῆς Χριστιανῆς Ἑλένης (306—337 μ.Χ.). Ὁ Κωνσταν-

Εἰκ. 4.—Τὸ Λάβραρον τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου.

τῖνος ἐπολέμησε πρῶτον κατὰ τοῦ Μαξεντίου, ὁ ὁποῖος ἦτο αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Ρώμην. Ἐνίκησε τὸν στρατὸν τοῦ Μαξεντίου εἰς δύο μάχας καὶ ἔγινε κύριος ὅλης τῆς Δύσεως. Ὅταν εὕρισκετο εἰς τὴν Ἄνω Ἰταλίαν καὶ ἐπρόκειτο νὰ βαδίση κατὰ τῆς Ρώμης, εἶδεν εἰς τὸν οὐρανὸν κατὰ τὴν μεσημβρίαν ἕνα φωτεινὸν Σταυρὸν καὶ γύρω ἀπὸ τὸν Σταυρὸν τὰς λέξεις: «Ἐν τούτῳ νίκα». Τοῦτο ἐσήμαινεν ὅτι ὁ Σταυρὸς, δηλ. ὁ Χριστιανισμὸς, θὰ τοῦ δώση τὴν νίκην. Διέταξε λοιπὸν ὁ Κωνσταντῖνος νὰ κατασκευασθῇ σημαία μετὰ τὸν Σταυρὸν εἰς τὸ μέσον καὶ τὰ γράμματα Χ.Ρ., δηλ. Χριστός. Ἡ πρώτη αὕτη Χριστιανικὴ σημαία ὠνομάσθη λ ά β α ρ ο ν. Οἱ Χριστιανοί, ποὺ ἦσαν εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Κωνσταντίνου, ἐπολέμησαν μετὰ μέγαν ἐνθουσιασμὸν καὶ εἰς αὐτοὺς κυρίως ὀφείλεται ἡ νίκη τοῦ κατὰ τοῦ Μαξεντίου.

Ὁ Κωνσταντῖνος μονοκράτωρ. Μετ' ὀλίγα ἔτη ὁ Κωνσταντῖνος ἐνίκησε καὶ τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Ἄ-

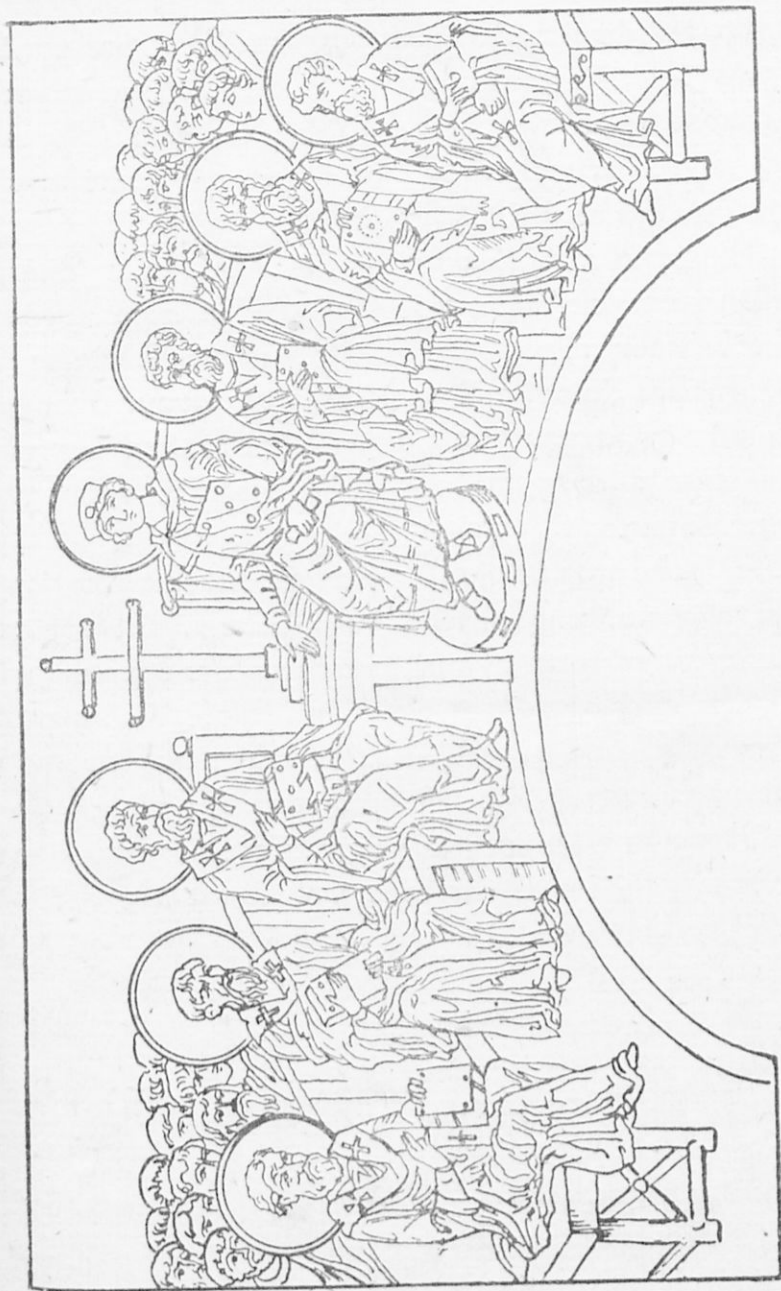
Εικ. 5:—'Ο Μέγας Κωνσταντίνος ως Αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου.

νατολῆς Λικίνιον καὶ ἔγινεν αὐτὸς μόνος Αὐτοκράτωρ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους. Ἐν τῷ μεταξύ εἶχεν λαλᾶσαι ὑπὸ τὴν προστασίαν τοὺς Χριστιανούς καὶ μὲ

ἐν Διάταγμαί του τοὺς ἐπέτρεπεν ἐλευθέρως νὰ ἔχουν τὴν θρησκείαν των. Καὶ ὄχι μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καί, ὅταν κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς παρουσιάσθη ὁ αἰρετικὸς Ἄρειος καὶ οἱ Χριστιανοὶ ἐφιλονείκουν μεταξύ των, ἀνέλαβε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν εἰρήνην μεταξύ τῶν Χριστιανῶν. Πρὸς τοῦτο ἐκάλεσεν εἰς τὴν Νίκαιαν τῆς Βίθυνίας (325 μ.Χ.) τὴν Α΄ Οἰκουμενικὴν Σύνοδον. Συνκεντρώθησαν δηλ. ἐκεῖ οἱ Ἐπίσκοποι καὶ ἄλλοι μορφωμένοι κληρικοὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ ὅλην τὴν Οἰκουμένην. Ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Κωνσταντίνου συνῆλθον εἰς τὴν πρώτην συνεδρίασιν, συνεζήτησαν ἔπειτα λεπτομερῶς καὶ κατεδίκασαν τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἀρείου, συνέταξαν δὲ καὶ τὰ 7 πρῶτα ἄρθρα τοῦ συμβόλου τῆς Πίστεως: «Πιστεύω εἰς ἓνα θεὸν» κ.λ.π. Ἔτσι ἐπανῆλθεν ἡ εἰρήνη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ. X

Ἡ Κωνσταντινούπολις πρωτεύουσα. Διὰ νὰ προστατεύσῃ καλύτερα τὸ Κράτος ἀπὸ τοὺς βαρβάρους καὶ ἐπειδὴ ὁ Χριστιανισμὸς εἶχεν ἐνισχυθῆ πολὺ εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὁ Κωνσταντῖνος ἀπεφάσισε νὰ μεταφέρῃ καὶ τὴν πρωτεύουσάν τοῦ Κράτους εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἐξέλεξε τὴν θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἦτο ἡ παλαιὰ ἀποικία τῶν Μεγαρέων Βυζάντιον, καὶ ἐκεῖ ἔκτισε τὴν νέαν πρωτεύουσάν, τὴν ὁποίαν ὠνόμασε Νέαν Ρώμην. Γρήγορα ὁμως ὠνομάσθη πρὸς τιμὴν του Κωνσταντινούπολις.

Ἡ θέσις τῆς νέας πρωτεύουσης ἦτο πολὺ κατάλληλος. Ἦτο εἰς τὰ σύνορα Ἀσίας καὶ Εὐρώπης καὶ εἶχε θαυμασίας φυσικὰς καλλονὰς. Ὁ Κωνσταντῖνος

Εικ. 6.—Ἡ Σύνοδος τῆς Νικαίας.

δὲ ἔκτισεν ὠραῖα οἰκοδομήματα, παλάτια καὶ ναούς, τὴν ἐστόλισε μὲ ὠραῖα ἀγάλματα καὶ πλατείας καὶ τὴν ὠχύρωσε μὲ μεγάλα πρὸς τὴν ξηρὰν καὶ τὴν θάλασσαν τείχη. Ἔγινε λοιπὸν ὠραιότατη πόλις καὶ φρούριον ὀχυρώτατον (330 μ.Χ.).

Ἡ μήτηρ τοῦ Κωνσταντίνου, ἡ εὐσεβῆς Ἑλένη, μετέβη τότε εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, ἵνα προσκυνήσῃ εἰς τὸν Ἱερὸν τόπον, ὅπου ἔμαρτύρησεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Ἐκεῖ διέταξε νὰ γίνουιν ἀνασκαφαὶ καὶ εὗρηκε τὸν Σταυρὸν τοῦ μαρτυρίου. Εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ἀνήγειρε τὸν μεγαλοπρεπῆ ναὸν τῆς Ἀναστάσεως.

Πολλὰ λοιπὸν ὀφείλει ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τὸν Κωνσταντῖνον καὶ τὴν μητέρα του Ἑλένην. Διὰ τοῦτο ἀνεκήρυξεν αὐτοὺς ἀγίους, ἱσαστολόους, ἡ δὲ μνήμη των ἑορτάζεται τὴν 21ην Μαΐου. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς ὀφείλει πολλὰ εἰς τὸν Κωνσταντῖνον διότι μὲ τὴν μεταφορὰν τῆς πρωτεύουσας τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος ἐπανήρχισε πάλιν τὸν ἱστορικὸν του βίον δι' αὐτὸ ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία τοῦ ἔδωκε τὸν τίτλον τοῦ Μεγάλου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ

Οἱ διάδοχοι τοῦ Κωνσταντίνου. Τὸν Κωνσταντῖνον διεδέχθησαν οἱ υἱοὶ του καὶ κατόπιν ὁ ἀνεψιὸς του Ἰουλιανός, ὁ ὁποῖος κατεδίωξε τὸν Χριστιανισμόν.

Εικ. 7.—'Ιουλιανός ο Παραβάτης.

νισμόν καὶ ἐπεχείρησε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἀρχαίαν
θρησκείαν. Διὰ τοῦτο ὠνομάσθη Παραβάτης. Δὲν
ἐπέτυχε βεβαίως τίποτε, διότι ὁ Χριστιανισμὸς εἶχε
ριζώσῃ πλέον εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων. Τὴν
ἀποτυχίαν του καὶ ὁ ἴδιος ὁ 'Ιουλιανὸς ἀνεγνώρισε.

Εἰς μίαν μάχην πρὸς τοὺς Πέρσας ἐπληγάθη καί, ἀντιληφθεὶς ὅτι ἐὰ ἀποβάνη, ἐφώναξε· «Μὲ ἐνίκησες, Ναζωραῖε».

Ἐπειτα εἰς τὸν θρόνον ἄλλοι Αὐτοκράτορες ἀσήμαντοι. Ἐπὶ τῆς βασιλείας των πολλοὶ ἐπαρχίαι ὑπέφερον ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων.

Ὁ Θεοδόσιος. Τότε ἔσωσε τὸ Κράτος νικήσας τοὺς βαρβάρους Γότθους ὁ στρατηγὸς Θεοδόσιος, ὁ ὁποῖος ἀνεκηρύχθη ἔπειτα αὐτοκράτωρ. Ὁ Θεοδόσιος κατῴρθωσε νὰ στερεώσῃ ὀριστικῶς τὸ Κράτος καὶ νὰ τὸ κάμῃ ἰσχυρόν, ὅπως ἦτο ἐπὶ Μεγάλου Κωνσταντίνου. Ὑπεστήριξε πολὺ τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ κατεδίωξε τοὺς εἰδωλολάτρας ἔθνικους· ἔκλεισε τοὺς ναοὺς των καὶ διέταξε νὰ καταστραφοῦν τὰ ἀγάλματα—εἰδωλα τῶν παλαιῶν θεῶν. Ἐκλείσθη τὸ Μαντεῖον τῶν Δελφῶν καὶ κατήργησε τοὺς Ὀλυμπιακοὺς Ἀγῶνας. Ἐφάνη τότε μία νέα αἵρεσις εἰς τὴν Χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν, ἡ αἵρεσις τοῦ Μακεδονίου, ὁ ὁποῖος δὲν παρεδέχετο τὴν θεϊότητα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ὁ Θεοδόσιος συνεκάλεσεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν Β' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ἡ ὁποία κατεδίκασε τὸν Μακεδόσιον καὶ συνεπλήρωσε τὸ Σῦμβολον τῆς Πίστεως. Ἐθέσπισε δηλαδὴ τὸ «Ὁμοούσιον καὶ ἀδιάρητον» τῆς Ἁγίας Τριάδος, τοῦ Πατρὸς, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Τὸ Σῦμβολον τῆς Πίστεως εἶναι ἡ ὀρθὴ πίστις, ἡ Ὁρθοδοξία. Ὅλοι οἱ Χριστιανοὶ αὐτὴν τὴν ὀρθὴν πίστιν πρέπει νὰ ἔχουν.

Ἔτσι ὁ Θεοδόσιος ἔστερέωσε καὶ τὸ Κράτος καὶ

τὴν Ἐκκλησίαν. Διὰ τοῦτο ὑπὸ τῆς Ἱστορίας ὠνομάσθη Μέγας.

Ὁ ὀριστικὸς χωρισμὸς τοῦ Κράτους. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του ὁ Θεοδοσίος ἠναγκάσθη νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Δύσιν, διὰ νὰ πολεμήσῃ κατὰ τῶν

Εἰκ. 8.—Θεοδοσίος ὁ Μέγας.

βαρβάρων, οἱ ὁποῖοι εἶχον κατακτήσει πολλές ἐπαρχίας. Καὶ τοὺς ἐνίκησε μὲν καὶ τοὺς ἐξεδίωξεν, ἀλλ' ἀντελήφθη πλέον ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διοικηθῇ ὅλον μαζὶ τὸ ἀπέραντον Κράτος. Διὰ τοῦτο ὀλίγον προτοῦ ἀποθάνῃ (395 μ.Χ.) ἐμοίρασεν εἰς τοὺς δύο

υιούς του τὸ Κράτος καὶ ὁ χωρισμὸς αὐτὸς ἦτο ὀριστικός.

Τὸ Δυτικὸν Ρωμαϊκὸν Κράτος δὲν κατώρθωσε νὰ ζήσῃ ἐπὶ πολὺ. Μετὰ 80 ἔτη οἱ βάρβαροι κατέλαβον ὅλας τὰς χώρας του καὶ τὸ διέλυσαν (476 μ.Χ.), ἵδρυσαν δὲ διάφορα βαρβαρικὰ κράτη.

Τὸ Ἀνατολικὸν ὅμως Κράτος ἔζησεν ἐπὶ χίλια καὶ πλέον ἀκόμη ἔτη, διότι τὸ ἐστήριζον δύο ἀκατάβλητοι δυνάμεις, ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς. Ὀνομάζεται τῶρα πλέον Βυζαντινὸν Κράτος ἢ Βυζαντινὴ Αυτοκρατορία.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΑΡΧΗ ΕΞΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ἡ Ἑλληνικὴ Γλῶσσα. Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου ἀρχίζει ὁ ἐξελληνισμὸς τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους. Μέχρι τότε οἱ Αὐτοκράτορες, τὰ Δικαστήρια καὶ οἱ ὑπάλληλοι ἐχρησιμοποιοῦν μόνον τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν. Τὰ συμβόλαια, αἱ δικαστικαὶ πράξεις καὶ αἱ διαταγαὶ ἐγράφοντο εἰς τὴν Λατινικὴν. Οἱ αὐτοκράτορες ὠνομάζοντο Ρωμαῖοι καὶ ἐθεώρουν τὸ Κράτος Ρωμαϊκόν. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ περισσότεροὶ κάτοικοι τοῦ Κράτους ὠμίλουν τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, διὰ τοῦτο ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιτρέψουν εἰς τὰ Δικαστήρια νὰ ἐκδίδουν τὰς ἀποφάσεις των εἰς Ἑλληνικὴν. Τοῦτο ἔγινε πρῶτον διὰ τὰς ἐπαρχίας, ἔπειτα δὲ διὰ τὴν πρωτεύουσαν. Εἰς τὰ Ἀνάκτορα ἐπίσης ἤρχισαν νὰ χρησιμοποιοῦν πλὴν τῆς Λατινικῆς, ἡ ὁποία ἐξηκολούθει νὰ εἶναι ἡ ἐπίσημος γλῶσσα, καὶ τὴν Ἑλληνικὴν.

Ὁ ἔγγονος τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου, Θεοδοσιος ὁ Β' (408—550), ἐνυμφεύθη τὴν κόρην τοῦ

Ἀθηναίου φιλοσόφου Λεοντίου Εὐδοκίαν. Τότε ἰδρύθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὸ πρῶτον τοῦ κόσμου Πανεπιστήμιον, (Πανδιδακτῆριον ὠνομάσθη), εἰς τὸ ὁποῖον 25 καθηγηταὶ ἐδίδασκον Ἑλληνιστὶ καὶ 15 μόνον Λατινιστὶ.

Ἡ Ἐκκλησία. Οἱ Πατέρες. Πολὺ συνετέλεσεν εἰς τὸν ἐξελληνισμὸν τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους καὶ ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἐχρησιμοποίει τὴν Ἑλληνικὴν μόνον γλῶσσαν. Οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ Ἐπίσκοποι «ἐκήρυττον», ἐτέλουν τὰς θρησκευτικὰς τελετὰς καὶ ἀκολουθίας ὡς καὶ τὴν θείαν λειτουργίαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν. Ὅλοι οἱ Χριστιανοὶ ἔπρεπε νὰ γνωρίζουν τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Μεγάλοι Ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς καὶ ρήτορες ἤκμασαν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου καὶ τῶν διαδόχων του. Οὗτοι ὠνομάσθησαν Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ Μέγας Βασίλειος, ἐπίσκοπος Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας, ἔγραψε σοφὰ συγγράμματα, τὰ ὁποῖα πολὺ διεδόθησαν καὶ ὠφέλησαν τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὸν Ἑλληνισμὸν. Ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ καὶ ποιητής, ἔγινε Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως καὶ διηύθυνε τὰς ἐργασίας τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ὁ δὲ Ἰωάννης, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη Χρυσόστομος διὰ τὴν εὐγλωττίαν του, ἐκλήθη ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν, ὅπου ἦτο ἀπλοῦς ἱερεὺς, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐκεῖ ἀνηγορεύθη Πατριάρχης καὶ πολὺ ἠγαπήθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Ἐκήρυττε τακτικὰ ὁ ἴδιος «τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ» καὶ δὲν ἐδίσταζε καὶ αὐτὸν τὸν Αὐτοκρά-

τορα καὶ τὴν σύζυγόν του νὰ ἐπικρίνη, ὅσάκις ἡ ζωὴ των δὲν ἦτο σύμφωνος πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ.

Τὸ Κράτος. Ἐπὶ 200 ὅμως ἀκόμη ἔτη τὸ ἐπίσημον Κράτος ἐξηκολούθει νὰ θεωρῆται συνέχεια τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας. Γλῶσσα τοῦ Παλατίου καὶ τῆς Αὐλῆς, γλῶσσα ἐπίσημος, ὅπως λέγομεν, ἦτο ἡ Λατινική. Οἱ νόμοι ἐγράφοντο εἰς τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν καὶ οἱ μεγάλοι ἀξιωματοῦχοι τοῦ Κράτους (Ὑπουργοί, Στρατηγοί, Ἀνώτεροι δικαστικοὶ κ.λ.π.) διετήρουν τὰ Ρωμαϊκὰ ὀνόματα. Ὁ πλήρης ἐξελληνισμὸς ἔγινεν, ὅπως θὰ ἴδωμεν, ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἡρακλείου περὶ τὸ 650 μ.Χ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΑΙ ΒΑΡΒΑΡΙΚΑΙ ΕΠΙΔΡΟΜΑΙ

Οἱ Οὐννοὶ. Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τὸ Κράτος διέτρεξε πάλιν μέγαν κίνδυνον ἀπὸ τοὺς Βαρβάρους. Εἰς τὰ βόρεια δηλ. σύνορα τοῦ Κράτους παρὰ τὸν Δούναβιν ποταμὸν ἦσαν ἐγκατεστημένοι οἱ βάρβαροι Γότθοι. Ὀλίγον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδοσίου μία ἀγρία φυλὴ, οἱ Οὐννοὶ, ἐξεκίνησαν ἀπὸ τὸ Κέντρον τῆς Ἀσίας, ἔφθασαν εἰς τὸν Καύκασον κατὰ τὴν σημερινὴν Ρωσίαν καὶ ἐπροχώρουν πρὸς τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην. Ἀπὸ αὐτοὺς πιεζόμενοι οἱ Γότθοι εἰσῆλθον εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος. Μὲ ἀρχηγὸν τὸν Ἀλάρικον ἐπροχώρησαν πρὸς τὴν κυρίως Ἑλλάδα καταστρέφοντες καὶ διαρπάζοντες τὰς πόλεις

καὶ τὰ χωρία. Τότε κατεστράφη ἡ Ἐλευσίς με τοὺς ὠραίους ναοὺς καὶ ἄλλα οἰκοδομήματα λατρείας τῆς Δήμητρος (Ἐλευσίνια μυστήρια), καθὼς καὶ ἡ Κόρινθος. Ἐνικήθησαν ὁμως εὐτυχῶς εἰς τὴν Ἡλείαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιστρέψουν πάλιν πρὸς βορρᾶν καὶ ὕστερα νὰ φύγουν εἰς τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην.

Μετ' ὀλίγα ἔτη οἱ ἄγριοι Οὐννοι, οἱ ὅποιοι εἶχον ἐγκατασταθῆ πλέον εἰς τὴν Εὐρώπην (ἀπὸ τοῦ Καυκάσου μέχρι τοῦ Ρήνου ποταμοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τῆς Βαλτικῆς), εἰσέβαλον καὶ εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος. Φθάνουν μέχρι τῆς Θράκης, τῶν προθύρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ καταστρέφουν 70 πόλεις. Οἱ Βυζαντινοὶ Αὐτοκράτορες ἀναγκάζονται νὰ κάμουν εἰρήνην καὶ τοὺς πληρώνουν πολλὰ χρήματα, διὰ νὰ ἀφήσουν ἡσυχον τὸ Κράτος των. Περί τὸ 450 μ.Χ. οἱ Οὐννοι με ἀρχηγὸν τὸν Ἀπίλαν στρέφονται πρὸς τὴν Δύσιν. Εὐτυχῶς ὁμως ἐνικήθησαν, ὁ Ἀπίλας ἐφονεύθη καὶ μετ' ὀλίγον τὸ τεράστιον Οὐννικὸν Κράτος διελύθη. Ὁλος ὁ Κόσμος τότε ἀνέπνευσεν.

Οἱ ἄλλοι Βάρβαροι. Ἄλλοι ὁμως βαρβαρικοὶ λαοὶ Γερμανικῆς καταγωγῆς, οἱ Ὄστρογότθοι, καταλαμβάνουν μετ' ὀλίγον τὴν Ἰταλίαν καὶ καταλύουν τὸ Δυτικὸν Ρωμαϊκὸν Κράτος (476 μ.Χ.). Οἱ δὲ Βανδῆλοι περνοῦν εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἰδρύνουν ἐκεῖ ἰδικὸν των Κράτος. Ἀπομένει λοιπὸν μόνον τὸ Βυζαντινὸν Κράτος, τὸ ὅποῖον ἀγωνίζεται ἐπὶ χίλια καὶ πλέον ἔτη κατὰ τῶν Βαρβάρων, πού τὸ περιτριγυρίζουν καὶ ἀπειλοῦν νὰ ρίψουν τὴν ἀνθρωπότητα εἰς τὸ σκότος

Εικ. 9.—Ούννος πολεμιστής.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς βαρβαρότητος. Στηρίγματα τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους εἰς τὸν μέγαν αὐτὸν ἀγῶνα εἶναι ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς. Διὰ τοῦτο ἡ ἀνθρωπότης, ἡ ὁποία ἔχει καὶ ἀπολαμβάνει σήμερον τὰ ἀγαθὰ τοῦ Πολιτισμοῦ, ὀφείλει μεγάλην εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν καὶ Χριστιανικὸν κόσμον τῆς Ἀνατολῆς.

Οἱ καλύτεροι ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἶναι ὁ Μακλιανὸς (450—457) καὶ ὁ Ἀναστάσιος (491—518), ὁ ὁποῖος κατεσκεύασε καὶ τεράστιον τεῖχος ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου μέχρι τῆς Προποντίδος (65 χιλιομέτρα), διὰ νὰ φυλάξῃ τὴν πρωτεύουσαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ (529—565 μ.Χ.)

Μακρὰ καὶ ἔνδοξος διὰ τὸ Κράτος ἦτο ἡ βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ἰουστινιανὸς καὶ Θεοδώρα. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἦτο ἄνθρωπος μεγάλης ἀντοχῆς· παρηκολούθει αὐτοπροσώπως ὅλας τὰς ὑποθέσεις τοῦ Κράτους, ἦτο ἐργατικώτατος καὶ ἐκοιμᾶτο ὀλίγας μόνον ὥρας. Εἶχε τὴν εὐτυχίαν καὶ τὴν ἰκανότητα νὰ ἐκλέγῃ τοὺς καταλλήλους δι' ἕκαστον ἔργον ἀνθρώπους. Φιλόδοξος, καθὼς ἦτο, ἐσκέφθη νὰ ἀναστήσῃ τὴν παλαιὰν Ρωμαϊκὴν κοσμοκρατορίαν καὶ ἐν μέρει τὸ ἐπέτυχεν.

Εἰς τὸ ἔργον του εἶχε βοηθὸν τὴν ὡραίαν σύζυγόν του Θεοδώραν. Αὕτη, ἂν καὶ κατήγετο ἀπὸ ταπεινὴν οἰκογένειαν, ὡς αὐτοκράτειρα ἀνεδείχθη πιστὴ σύντρο-

Εικ. 10.—Γότθος πολεμιστής (τοξότης).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

φος εἰς τοὺς κινδύνους καὶ σύμβουλος μάλιστα συνετῆ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Κατὰ τὴν λεγομένην Στράσιν τοῦ Νίκα (ὠνομάσθη ἔτσι ἢ στάσις, διότι σύνθημα τῶν ἐπαναστατῶν ἦτο ἡ λέξις «Νίκα») ἡ ἀφοβία τῆς καὶ αἰ συμβουλαί τῆς ἔσωσαν τὸν Ἰουστινιανόν. Ἐστασίασε δηλ. τὸ 532 ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔκαυσε πολλὰ κτίρια, ἐκκλησίας καὶ τὸν Ἰππόδρομον, ὅπου ἐγίνοντο, ὅπως εἰς τὴν Ρώμην, ἀρματοδρομίαι, καὶ ἀνηγόρευσε ἄλλον αὐτοκράτορα. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐσκέφθη τότε νὰ φύγη. Ἡ ἀφοβία ὅμως καὶ αἰ συμβουλαί τῆς Θεοδώρας τὸν συνεκράτησαν «ώραῖον σάβανον», εἶπεν ἡ Θεοδώρα, «εἶναι ἡ βασιλεία («καλὸν ἐντάφιον ἢ βασιλεία»): προτιμῶ νὰ ἀποθάνω παρὰ νὰ φύγω». Ὁ Ἰουστινιανὸς ἔλαβε θάρρος καὶ διὰ τοῦ στρατηγοῦ Βελισαρίου κατέπνιξε τὴν στάσιν. Ἀπὸ τότε καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς βασιλείας του ἀπόλυτος ἡσυχία ἐπεκράτησε εἰς τὸ Κράτος.

Οἱ πόλεμοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ὁ ἴδιος ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν ἦτο καὶ Ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ κατὰ τοὺς μεγάλους πολέμους, πού ἔκαμε κατὰ τῶν βαρβάρων. Ἡτύχησεν ὅμως νὰ εὕρῃ δύο ἰκανωτάτους στρατηγούς, τὸν Βελισάριον καὶ τὸν Ναρσῆν. Διὰ τῶν στρατηγῶν τούτων ἐνίκησε δύο φορές τοὺς Πέρσας, οἱ ὅποιοι εἶχον γίνει πολὺ ἐπικίνδυνοι εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἐνίκησεν ἐπίσης ἐπανειλημμένως εἰς τὴν Δύσιν. Εἰς τὴν Ἀφρικὴν κατέλυσε τὸ Κράτος τῶν Βανδῆλων. Εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπίσης ἐνίκησε τοὺς Ὀστρογόθους, τοὺς ὑπέταξε καὶ ἔτσι ἡ Ἰταλία ἔγινε Βυζαντινὴ ἐπαρχία. Κατέκτησεν ἐπίσης καὶ μέρος τῆς σημερινῆς Ἰ-

Εικ. 11.—'Ιουστινιανός.

σπανίας, - ὅπου εἶχεν ἰδρυθῆ Ἐθσιγοθικὸν Κράτος.

Ἡ ἑκτασις τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ φαίνεται εἰς τὸν κατωτέρω χάρτην.

Εἰς τοὺς πολέμους ὅμως τούτους ὁ Ἰουστινιανὸς ἐξήντηλσε τὸ Κράτος οικονομικῶς καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἠδυνήθησαν οἱ διάδοχοί του νὰ κρατήσουν ἐπὶ πολὺ τὰς κατακτηθείσας Χώρας.

Εἰρηνικὰ ἔργα. Πολὺ σπουδαιότερα ἦσαν τὰ λεγόμενα εἰρηνικὰ ἔργα τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Συνεκέντρωσεν ἐν πρώτοις τοὺς διαφόρους Νόμους διὰ τοῦ νομοδιδασκάλου Τριβωνιανοῦ καὶ συνεπλήρωσεν αὐτοὺς διὰ Διαταγμάτων ἰδικῶν του, τὰ ὁποῖα μάλιστα ἔγραψεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἡ Νομοθεσία τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι χρήσιμος καὶ μέχρι σήμερον ἀκόμη διὰ τὸν καταρτισμὸν τῶν Νόμων καὶ τὴν ἀπονομὴν τῆς Δικαιοσύνης.

Τὰ Γράμματα καὶ μάλιστα αἱ Καλαὶ Τέχναι ἤκμασαν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του. Ἐκτίσθη πλεῖστα οἰκοδομήματα καὶ ἔκαμεν ἔργα χρήσιμα. Κατεσκεύασε πάλιν τὸν Ἰππόδρομον καὶ πολλοὺς ναοὺς εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ τὰς ἄλλας πόλεις τοῦ Κράτους· ἀνήγειρε Ζενοῶνας καὶ φιλανθρωπικὰ καταστήματα, κατεσκεύασε λουτρὰ διὰ τὸν λαόν, ὑδραγωγεῖα, γεφύρας, ὁδοὺς κ.λ.π.

Τὸ καλλιτεχνικώτερον ἔργον του ὑπῆρξεν ὁ θαυμάσιος ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Τὸν εἶχεν ἀνεγείρει ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, ἀλλὰ ἐπυρπολήθη κατὰ τὴν Στάσιν τοῦ Νίκα. Ὁ Ἰουστινιανὸς διὰ τῶν δύο ἀρχιτεκτόνων Ἀνθεμίου καὶ Ἰσιδώρου τὸν ἀνωκοδόμησε λαμπρότατον καὶ μεγαλοπρεπῆ. Ἐπὶ 6 ἔτη (532-537) 10 χιλιάδες ἐργάται καὶ τεχνῖται εἰργάσθησαν ἀδιακόπως, ἔδαπανήθησαν δὲ 300 ἑκατομμύρια χρυ-

Εικ. 13.—Θεοδώρα.

σῶν δραχμῶν· ἡ διακόσμησις τῆς Ἁγίας Σοφίας με
 μωσαϊκά, χρυσόν, ἄργυρον, πολύτιμα καὶ πολύχρω-
 μα μάρμαρα ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἐπροκάλεσε τὸν θαυ-
 Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

μασμόν καὶ εἰς τὸν ἴδιον τὸν Αὐτοκράτορα. «Νενίκηκά σε, Σολομών», ἀνεφώνησε κατὰ τὰ ἐγκαίνια. Ὁλος ὁ κόσμος θαυμάζει καὶ σήμερον τὸ λαμπρὸν αὐτὸ καλλιτέχνημα.

Καὶ διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐφρόντισεν ὁ Ἰουστινιανός. Πλεῖστοι Ἱεραπόστολοι ἐδίδαξαν καὶ εἰς τὰ βῆθη τῆς Ἀσίας ἀκόμη τὸν Χριστιανισμόν. Οἱ ὀλίγοι εἰδωλολάτραι ἐθνικοί, πού ἔμενον ἀκόμη, ἠναγκάσθησαν νὰ φύγουν ἢ ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμόν.

Ἄλλη σπουδαία ἐπιτυχία τοῦ Ἰουστινιανοῦ εἶναι ἡ μεταφορὰ ἀπὸ τὴν Κίναν σπόρου μεταξοσκωλήκων. Λέγεται ὅτι τὸν σπόρον τοῦ μεταξοσκώληκος μετέφερον ἀπὸ τὴν Κίναν Ἱεραπόστολοι ἐντὸς τῶν ράβδων των κρυφίως, διότι ἀπηγορεύετο αὐστηρῶς ἡ ἐξαγωγή σπόρων. Ἐδημιουργήθησαν τότε μεγάλα κέντρα βιομηχανίας τῆς μετάξης καὶ ἐμπόριον μεταξωτῶν ὑφασμάτων. Πολλοὶ ἐπαρχίαι ἐπλούτησαν καὶ τὸ Κράτος εἰσέπραττε μεγάλους φόρους.

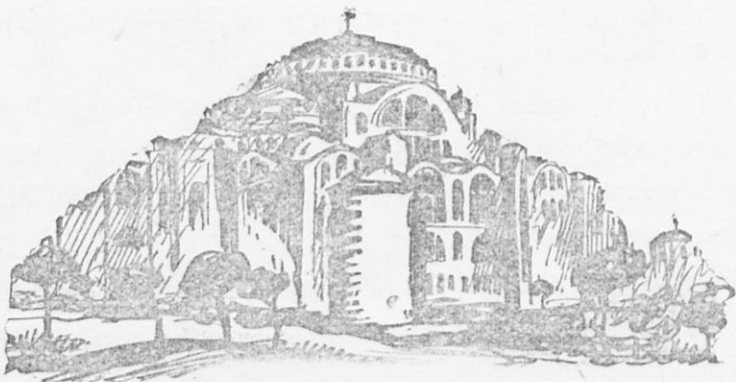
Ἡ Κωνσταντινούπολις ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἔγινε πλεόν τὸ κέντρον τοῦ ἐμπορίου, τῆς τέχνης καὶ ἐν γένει τοῦ πολιτισμοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ

ΕΠΙΔΡΟΜΑΙ ΑΒΑΡΩΝ, ΣΛΑΒΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΣΩΝ

Οἱ μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν Αὐτοκράτορες ἀπησχολοῦντο διαρκῶς εἰς ἀγῶνας ἐναντίον τῶν βαρβαρῶν λαῶν, πού ἔκαμνον ἐπιδρομὰς κατὰ τῶν χω-

ρῶν τοῦ Κράτους. Εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν κυρίως Ἑλλάδα εἰσέβαλλον οἱ Ἄραροι καὶ οἱ Σλάβοι ἀπὸ τὰς περὶ τὸν Δούναβιν χώρας· ἔφθασαν κάποτε μέχρι τῆς Θράκης καὶ τῶν προθύρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν δέ, τὴν Συρίαν καὶ Αἴγυπτον εἰσέβαλλον οἱ Πέρσαι, οἱ ὁποῖοι μὲ ὄρχηγόν τὸν βα-

Εἰκ. 14.—Ἡ Ἁγία Σοφία

σιλέα των Χοσρόην εἶχον μεγάλας ἐπιτυχίας. Ὁ σπουδαιότερος ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων, ὁ ὁποῖος ἐνίκησεν ἐπανειλημμένως καὶ τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς Ἀράρους καὶ Σλάβους, εἶναι ὁ Μαυρίκιος (582—602).

Ἐπ' αὐτοῦ ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως λαμβάνει τὸν τίτλον τοῦ Οἰκουμενικοῦ καὶ τὸ Βυζαντινὸν Κράτος προχωρεῖ πρὸς τὸν πλήρη ἐξελληνισμόν του, ἀφοῦ καὶ οἱ νόμοι καὶ ὅλα τὰ δημόσια ἔγγραφα γράφονται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

ΗΡΑΚΛΕΙΟΣ (610—641).

Ἡ κατάσταση τοῦ Κράτους. Εἰς πολὺ κρίσιμον διὰ τὸ Κράτος στιγμὴν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Ἡράκλειος. Ὁ στρατὸς ἦτο παρημελημένος καὶ τὸ Δημόσιον Ταμεῖον δὲν εἶχε χρήματα, ἐνῶ οἱ Ἄβαροι καὶ πρὸ πάντων οἱ Πέρσαι εἶχον γίνεαι πολὺ ἐπικίνδυνοι. Οἱ Πέρσαι δηλ. εἶχον φθάσει κάποτε μέχρι τῆς Χαλκηδόνος, ἀπέναντι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς μίαν ἄλλην δὲ ἐπιδρομὴν των ἐκυρίευσαν τὴν Ἱερουσαλήμ, ἠχμαλώτισαν χιλιάδας Χριστιανούς καὶ τὸν Πατριάρχην καὶ ἤρπασαν καὶ τὸν Τίμιον Σταυρόν, τὸν ὁποῖον μαζὶ μὲ τοὺς αἰχμαλώτους μετέφεραν εἰς τὴν πρωτεύουσάν των.

Ὁ Ἡράκλειος ἐστράφη πρῶτον κατὰ τῶν Ἀβάρων. Κατορθώνει νὰ κλείσῃ εἰρήνην μὲ αὐτοὺς καὶ ἐστρεψε πλέον ὅλην τὴν προσοχὴν του εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν.

Ὁ πόλεμος κατὰ τῶν Περσῶν. Ὁ πόλεμος αὐτὸς λαμβάνει καὶ θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, διότι οἱ Χριστιανοὶ πρόκειται νὰ πολεμήσουν καὶ ὑπὲρ τῆς Πίστεως, ἡ ὁποία κινδυνεύει ὑπὸ τῶν εἰδωλολατρῶν Περσῶν, καὶ διὰ νὰ ἀνακτήσουν τὸν Τίμιον Σταυρόν. Διὰ τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου ὁ Πατριάρχης προσφέρει ὅλον τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον τῶν Ἐκκλησιῶν. Ὁ στρατὸς εἶναι ἕτοιμος· ἐπὶ κεφαλῆς τίθεται ὁ ἴδιος ὁ Αὐτοκράτωρ.

Ὁ εὐσεβὴς Ἡράκλειος, πρὶν ἐξέλθῃ τῆς πρωτεύου-

σης, μεταβαίνει εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν καὶ προσεύχεται ὑπὲρ τῆς νίκης τῶν Χριστιανικῶν ὄπλων. Διαβιβάζει τὸν στρατὸν του εἰς Μ. Ἀσίαν καὶ χωρὶς νὰ ἀπασχοληθῇ μὲ τὰ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ μικρὰ Περσικὰ στρατεύματα βαδίζει κατ' εὐθείαν κατὰ τῆς Περσίας. Ὁ Χοσρόης ἀναγκάζεται νὰ συγκεντρώσῃ ὅλον τὸν στρατὸν του, διὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν χώραν του, καὶ ἔτσι ἡ Μικρὰ Ἀσία ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τοὺς Πέρσας. Ἐπὶ ἕξ ἔτη ὁ Ἡράκλειος διατρέχει πολλάκις ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἄκρου εἰς τὸ ἄλλο τὰς παρὰ τὰ σύνορα χώρας καὶ παντοῦ νικᾷ τοὺς Πέρσας.

Πολιορκία Κωνστατινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἀβάρων. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως οἱ Πέρσαι συνεννοοῦνται μὲ τοὺς Ἀβάρους καὶ τοὺς πείθουν νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τώρα, πού ἦτο μακρὰν ὁ Ἡράκλειος. Πράγματι οἱ Ἀβάρων παραβαίνοντες τὰς συνθήκας ἔρχονται καὶ πολιορκοῦν τὴν Κωνσταντινουπόλιν ἀπὸ τὸ μέρος τῆς Θράκης, ἐνῶ Περσικὸς στρατὸς ἔφθασεν ἀπέναντι εἰς τὴν Χαλκηδόνα. Ὁ Ἡράκλειος τὸ ἔμαθεν, ἀλλὰ δὲν ἀνησύχησε, διότι εἶχε πεποιθήσῃν εἰς τὸν Πατριάρχην Σέργιον καὶ τὸν Πρωθυπουργόν του Βῶνον· ἔστειλεν ὅμως πρὸς βοήθειαν 12.000 ἄνδρας. Πράγματι τόσοσιν καλὰ ὠργάνωσαν ὁ Πατριάρχης Σέργιος καὶ ὁ Βῶνος τὴν ἄμυναν τῆς πόλεως, ὥστε ὅλαι αἱ ἐπιθέσεις τῶν Ἀβάρων ἀπέτυχον. Κατὰ τὴν πολιορκίαν, ἡ ὁποία διήρκεσεν ἐπὶ ἕνα μῆνα, οἱ ἱερεῖς ἔκαμνον συχνὰ εἰς τὰς Ἐκκλησίας δεήσεις πρὸς τὴν Παναγίαν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως. Ἐν τέλει δὲ οἱ πολιορκούμενοι ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Ἀβάρων, ἔκασαν

τὸν μικρὸν τῶν στόλον καὶ τοὺς ἰνάγκασαν νὰ φύγουν ὀριστικῶς πλέον (626 μ.Χ.).

Ἡ σωτηρία τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπεδόθη εἰς τὴν Παναγίαν καὶ οἱ εὐσεβεῖς Χριστιανοὶ ἔσπευσαν

Εἰκ. 15.—Ἡράκλειος.

εἰς τὰς Ἐκκλησίας νὰ εὐχαριστήσουν τὸν Θεόν, καὶ νὰ ἀποδώσουν τῇ Ὑπερμάχῳ στρατηγῶν τὰ νικητήρια. Τότε ἔγινε καὶ ὁ λεγόμενος Ἀκάθιστος Ὑμνος, ὁ περιλαμβάνων καὶ τοὺς χαιρετισμοὺς τῆς Παναγίας, τοῦ ὁποίου ἡ ἀκολουθία τε-

λεῖται μέχρι σήμερον εἰς τὰς Ἐκκλησίας μας κατὰ τὴν Μεγάλην Τεσσαρακοστήν.

Ἡ συντριβὴ τῶν Περσῶν. Μετ' ὀλίγον (628 μ.Χ.) καὶ ὁ Ἡράκλειος ἐνίκησε τελειωτικῶς εἰς μεγάλην μάχην τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ ζητήσου-εἰρήνην. Οἱ αἰχμάλωτοι ἀπηλευθερώθησαν καὶ ὁ Τίμιος Σταυρὸς ἀπεδόθη. Οἱ Πέρσαι δὲν ἐτόλμησαν πλέον εἰς τὸ μέλλον νὰ ἐνοχλήσουν τὸ Βυζαντινὸν Κράτος. Μετὰ τὴν νίκην ὁ Ἡράκλειος ἐπιστρέφει εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου τὸν ὑποδέχονται μὲ ἐνθουσιασμὸν καὶ εὐγνωμοσύνην.

Τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ Ἡράκλειος μετέβη εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ ἐκεῖ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως ὕψωσεν πανηγυρικῶς τὸν Τίμιον Σταυρὸν τὴν 14ην Σεπτεμβρίου. Τὴν ἰδίαν αὐτὴν ἡμέραν ἐκάστου ἔτους ὅλοι οἱ Ὀρθόδοξοι Χριστιανοὶ ἐορτάζομεν τὸ γεγονός οὗτο τῆς Ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ.

Ὁ Ἡράκλειος ἔσωσε τὸ Κράτος καὶ ἐταπεινώσε καὶ συνέτριψε τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Κατὰ τὰ τελευταῖα ὅμως ἔτη τῆς ζωῆς του ἀναφαίνεται ἕνας ἄλλος τρομερὸς ἐχθρὸς τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους καὶ τῆς Χριστιανώσυνης, οἱ Ἀραβες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

ΟΙ ΑΡΑΒΕΣ

Ὁ Γουρῆτης Μωάμεθ. Εἰς τὴν μεγάλην πρὸς νότον τῆς Συρίας Χερσόνησον κατῶκουν οἱ Ἀραβες, πολεμικός, ἀλλ' ὄχι τόσο πολυτιμισμένος, λαός. Ἦσαν

διηρημένοι εἰς φυλάς μὲ ἰδιαιτέρους ὄρχηγούς καὶ οἱ περισσότεροι ἦσαν εἰδωλολάτραι. Ἡ μεγαλύτερα καὶ ἱερά των πόλις ἦτο ἡ Μέκα.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἡρακλείου ἐφάνη εἰς τὴν Ἀραβίαν καὶ ἤρχισε νὰ διδάσκη νέαν θρησκείαν ὁ Μωάμεθ. Ἐλεγεν ὅτι εἶναι Προφήτης καὶ ἀπεσταλμένος τοῦ Θεοῦ. Κατὰ τὴν παιδικὴν καὶ νεανικὴν του ἡλικίαν ὁ Μωάμεθ ἔκαμε πολλὰ ταξίδια καὶ εἶχε γνωρίσει πολλοὺς Ἰουδαίους καὶ Χριστιανούς. Διὰ τοῦτο ἡ διδασκαλία του ἦτο εἰς μερικὰ σημεῖα ὅμοια πρὸς τὴν Χριστιανικὴν. Ἐδίδασκεν ὅτι ἡ φιλανθρωπία, ἡ ἐλεημοσύνη, ἡ προσευχὴ εἶναι καθῆκον παντὸς πιστοῦ· ἐπίσης ὅτι «εἶς εἶναι ὁ Θεὸς (Ἄλλάχ) καὶ προφήτης αὐτοῦ ὁ Μωάμεθ». Ὅτι εἰς τὸν Θεὸν ὀφείλουσαν πάντες τυφλὴν ὑποταγὴν (Ἰσλάμ). Τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μωάμεθ περιέχει τὸ Ἱερὸν βιβλίον Κοράνιον.

Γρήγορα ὁ Μωάμεθ ἀπέκτησε πολλοὺς ὀπαδοὺς, οἱ ὅποιοι ὠνομάσθησαν Μωαμεθανοί. Μετ' ὀλίγα ἔτη ὀλόκληρος ἡ Ἀραβία ἀναγνωρίζει ὡς ἀρχηγὸν τὸν Μωάμεθ καὶ ἐνώνεται εἰς ἓν Κράτος, τοῦ ὁποίου σκοπὸς ἦτο νὰ ὑποτάξῃ τὸν κόσμον τῶν Ἀπίστων. Ὁ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον πόλεμος εἶναι διὰ τοὺς Μωαμεθανοὺς Ἀραβας Ἱερός.

Αἱ κατακτήσεις τῶν Ἀράβων. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ οἱ διάδοχοί του, οἱ ὅποιοι ὠνομάσθησαν **Καλίφαι** (τοποτηρηταὶ τοῦ Προφήτου), ἐκήρυξαν τὸν ἱερὸν πόλεμον καὶ προσέβαλον πρῶτον τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην, ἀπὸ ἐκεῖ δὲ ἐπέρασαν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ὁ **Χροσιὸς Ἡράκλειος** δὲν ἠδυνήθη νὰ

σώση τοὺς Ἁγίους Τόπους. Ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον προχωροῦν μετ' ὀλίγα ἔτη πρὸς Δυσμάς, καταλαμβάνουν ὅλα τὰ βόρεια παράλια τῆς Ἀφρικῆς καὶ φθάνουν μέχρι τῶν Ἡρακλείων στηλῶν, τοῦ σημερινοῦ Γιβραλτάρ. Περνοῦν ἔπειτα εἰς τὴν Εὐρώπην, καταλύουν τὸ Βησιγοτθικὸν Κράτος τῆς Ἰβηρικῆς Χερσονήσου καὶ ιδρύουν ἐκεῖ μέγα Ἀραβικὸν Κράτος, τὸ ὁποῖον ἔζησεν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας. Καὶ ἡ ἄλλη Εὐρώπη ἐκινδύνευσε, διότι οἱ Ἀραβες διέβησαν τὰ Πυρρηναῖα· εὐτυχῶς ὅμως ἐνίκηθησαν ἀπὸ τοὺς Φράγκους κοντὰ εἰς τὴν σημερινὴν πρωτεύουσαν τῆς Γαλλίας καὶ ὑπεχώρησαν ἐκεῖθεν τῶν Πυρρηναίων.

Ἀραβες καὶ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία.—Πρῶτη Πολιορκία τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Συρίας καὶ Αἰγύπτου οἱ Ἀραβες ἀπεφάσισαν νὰ προσβάλουν τὸ Βυζαντινὸν Κράτος εἰς αὐτὴν τὴν πρωτεύουσάν του. Ἐτοιμάζουν λοιπὸν πολυάριθμον στρατὸν καὶ στόλον καὶ πολιορκοῦν τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Ἡ πολιορκία διήρκεσεν ἑπτὰ ἔτη (672-678).

Ὁ Αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος Δ' ὁ Πρωγώνιστος ὠργάνωσε πολὺ καλὰ τὴν ἀμυναν τῆς Πόλεως. Ὅλαι αἱ ἐπιθέσεις τῶν Ἀράβων ἀπεκρούοντο. Μεγάλην φθορὰν ἔκαμνεν εἰς αὐτοὺς τὸ ἐφευρεθὲν τότε ὑπὸ τοῦ Ἑλληνος Καλλινίκου Ὑγρὸν πῦρ, τὸ ὁποῖον εἶχε τὴν ἰδιότητα καὶ μέσα εἰς τὸ νερὸ νὰ καίη. «Τὸ ὑγρὸν πῦρ ἐξακοντιζόμενον διήρχετο τὸ κενὸν μέφοβερὰς ἐκπυρσοκροτήσεις καὶ θαμβωτικὰς ἀστρά-

Είκ. 16.—Τύπος Άραβος Έμίρου.

πάς». Ἡ ἐπιμονὴ τῶν πολιορκητῶν ἦτο μεγάλη, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνδρεία τῶν πολιορκουμένων ἀξιοθαύμαστος. Ἐπὶ τέλους, ἀφοῦ ὑπέστησαν μεγάλας καταστροφάς, οἱ Ἄραβες ἠναγκάσθησαν νὰ λύσουν τὴν πολιορκίαν καὶ νὰ ζητήσουν εἰρήνην. Ὑπεχρεώθησαν νὰ πληρώνουν ἐτήσιον φόρον εἰς τὸν Αὐτοκράτορα.

Δευτέρα Πολιορκία. Μετὰ 40 ἔτη οἱ Ἄραβες (717–718) ἐπολιόρκησαν πάλιν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ δύναμις των τώρα εἶναι φοβερὰ· 2.500 πλοῖα καὶ 500 χιλιάδες πολεμισταί. Ὁ κίνδυνος εἶναι μέγας. Εὐτυχῶς ὁμως ὁ Αὐτοκράτωρ Λέων ὁ Γ' εἶναι ἰκανώτατος καὶ στρατηγικώτατος. Μὲ τὸν στρατὸν του καὶ τὸ ὑγρὸν πῦρ ἐπιφέρει τρομερὰς καταστροφάς εἰς τοὺς Ἄραβας, οἱ ὁποῖοι δὲν ἠδυνήθησαν τώρα νὰ ἀνθέξουν περισσότερον ἀπὸ ἓν ἔτος. Φεύγουν μὲ τὰ ὀλίγα πλοῖα ποὺ τοὺς ἀπέμειναν, καὶ δὲν ἐνοχλοῦν πλέον τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους. Ἡ ὀριστικὴ αὕτη νίκη κατὰ τῶν Ἀράβων δικαίως ἐπανηγυρίσθη ἀπὸ ὅλην τὴν Χριστιανωσύνην. Καὶ σήμερον ἀκόμη μετὰ συγκινήσεως οἱ Χριστιανοὶ ἀκούομεν εἰς τὰς Ἐκκλησίας τοὺς εὐχαριστηρίους ὕμνους πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν Παναγίαν:

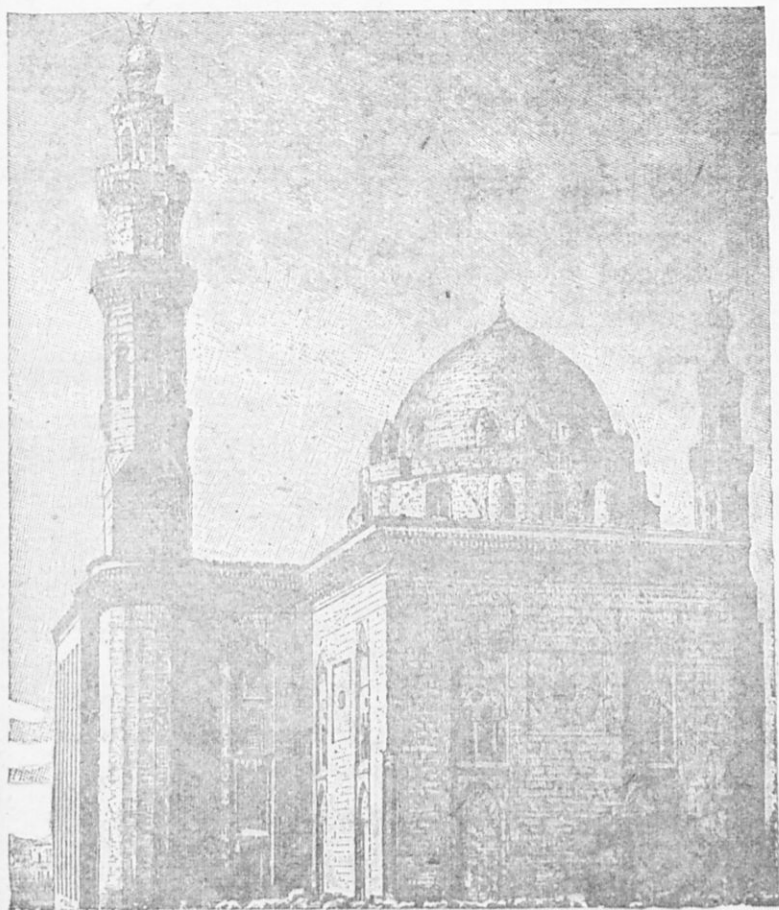
Χαῖρε, τῆς Ἐκκλησίας ὁ ἀσάλευτος Πύργος·

Χαῖρε, δι' ἧς ἐγείρονται τρόπαια·

Χαῖρε, δι' ἧς ἐχθροὶ καταπίπτουσιν.

Παρακμὴ Ἀράβων. Ἡ δύναμις τῶν Ἀράβων ἤρχισε πλέον νὰ καταπίπτῃ. Ἐγκαταλείπουν τώρα τὰ μεγάλα των σχέδια τῆς κατακτήσεως τοῦ κόσμου. Περιορίσθησαν εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον, τὴν

Βόρειον Ἀφρικὴν καὶ τὴν σημερινὴν Ἰσπανίαν. Τὰ Ἀραβικὰ Κράτη τῆς Συρίας, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Ἰσπανίας ἔζησαν ἰσχυρὰ καὶ ἀκμαῖα 200 καὶ πλέον

Εἰκ. 17.—Τέμενος Ἀραβικὸν ἐν Καίρῳ.

ἔτη. Ἐδημιούργησαν ἰδικόν των πολιτισμόν. Ὠραῖα εἶναι τὰ οἰκοδομήματα, πού ἔκτισαν εἰς τὴν Βαγδάτην, εἰς τὸ Χαλέπιον καὶ τὴν Δαμασκὸν τῆς Συρίας, εἰς τὸ

Κάϊρον τῆς Αἰγύπτου καὶ εἰς τὴν Κορδούην καὶ Σεβίλ-
λην τῆς Ἰσπανίας. Ἄξια θαυμασμοῦ εἶναι μέχρι σή-
μερον ἡ διακόσμησις τῶν κτιρίων αὐτῶν (Ἀραβουρ-
γήματα).

Κατώρθωσαν ὅμως οἱ Ἄραβες νὰ διαδώσουν τὴν
θρησκείαν των, τὸν Μωαμεθανισμόν. Μωαμεθανοὶ ἔ-
γιναν καὶ οἱ διαδεχθέντες τοὺς Ἄραβας εἰς τὴν Ἀνατο-
λὴν Σελτζοῦκοι Τοῦρκοι καὶ ἄργότερα οἱ λεγόμενοι
Ὅθωμανοὶ Τοῦρκοι.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΗΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΩΣ

Πλήρης ἐξελληνισμὸς τοῦ Κράτους. Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἔχει γίνεαι πλέον τέλειος ὁ ἐξελληνισμὸς τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους. Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶναι ἡ ἐπίσημος γλῶσσα. Οἱ νόμοι ὅλοι συντάσσονται Ἑλληνιστί. Ἕλληνες εἶναι οἱ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι. Καὶ εἰς τὸ Παλάτιον τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν χρησιμοποιοῦν. Ἐπὶ Ἡρακλείου τὰ νομίσματα εἶχον λέξεις Λατινικὰς καὶ Ἑλληνικὰς. Ἐπὶ τῶν διαδόχων του ὁμως μόνον Ἑλληνικαὶ ἦσαν αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν νομισμάτων. Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία δύναται πλέον εἰς τὸ ἐξῆς νὰ ὀνομάζεται Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία.

Ἡ κατάστασις τῆς Κοινωνίας καὶ τῆς Θρησκείας. Ἡ κατάστασις ὁμως τῆς Κοινωνίας καὶ τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἦτο καθόλου καλὴ. Αἱ Ἐκκλησίαι καὶ τὰ Μοναστήρια εἶχον συγκεντρώσει τεραστίας περιουσίας, οἱ δὲ μοναχοὶ ἔζων βίον πολυτελέστατον. Πολλοὶ νέοι καὶ χρήσιμοι εἰς τὴν Κοινωνίαν ἄνθρωποι ἐπήγαινον εἰς τὰ μοναστήρια, διὰ νὰ ζῶσι βίον ἄκοπον καὶ τρυφηλόν. Τοῦτο ὁμως ἔβλαπτε καὶ τὴν Κοινωνίαν καὶ τὸ Βυζαντινὴ Ἱστορία Ε' Δημοτ.—Β. Πετρούνια.

Κράτος, διότι οἱ ἐργατικοὶ καὶ οἱ πολεμισταὶ ὀλιγόστευον πολὺ. Τὸ πλῆθος τῶν καλογῆρων εἶχε γίνεῖ πληγὴ εἰς τὴν Κοινωνίαν καὶ τὴν Πολιτείαν. Οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἦσαν ἀμόρφωτοι καὶ εἶχον μεταβάλλει τὴν θρησκείαν εἰς εἰδωλολατρείαν.

Καὶ ἡ Κοινωνικὴ ζωὴ δὲν ἦτο σύμφωνος πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ.

Οἱ πλούσιοι ἀδιαφοροῦν διὰ τὴν δυστυχίαν τῶν πτωχῶν· ἡ φιλανθρωπία καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ πλησίον, αἱ μεγάλαι αὐταὶ χριστιανικαὶ ἀρεταί, ἦσαν πράγματα σπάνια. Εἰς τὰ μεγάλα κτήματα τῶν ὀλίγων ἀρχόντων εἰργάζοντο οἱ πτωχοὶ γεωργοὶ ὡς δοῦλοι, χωρὶς νὰ ἔχουν αὐτοὶ καμμίαν ἰδιοκτησίαν (δουλοπάροικοι).

Ἡ Μεταρρύθμισις. Ὅλα αὐτὰ τὰ κακὰ ἠθέλησαν νὰ διορθώσουν οἱ αὐτοκράτορες οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν λεγομένην Δυναστείαν τῶν Ἰσαύρων, διότι κατήγοντο ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν Ἰσαυρίαν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Καὶ πρῶτος ὁ Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος (717-741 μ.Χ.) ἐπεχείρησε νὰ βελτιώσῃ τὴν κατάστασιν ἐπιβάλλων τὴν μεταρρύθμισιν εἰς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν λατρείαν πρῶτον. Ὄρισε δηλ. νὰ σηκώσουν εἰς τὰς ἐκκλησίας ὑψηλὰ τὰς εἰκόνας, διὰ νὰ μὴ λατρεύουν οἱ χριστιανοὶ τὰ ξύλα καὶ τὰ χρώματα, ἀλλὰ νὰ τιμῶσι καὶ λατρεύωσι τὰ εἰκονιζόμενα ἅγια πρόσωπα. ἠθέλησεν ἔπειτα νὰ περιορίσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν μοναχῶν καὶ νὰ χρησιμοποίησῃ τὰς περιουσίας τῶν μοναστηρίων διὰ φιλανθρωπικοὺς σκοπούς. Κατήρ-

γῆσε τὴν δουλοπαροικίαν, ἐβελτίωσε τὴν διοίκησιν καὶ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ Κράτους, ὠργάνωσε ἐπίσης καλύτερα καὶ ἐπέβαλε πειθαρχίαν εἰς τὸν στρατὸν καὶ τὸ ναυτικόν.

Ἐπεὶ τῶν μεταρρυθμίσεων ἐκηρύχθησαν ὅλοι οἱ μορφωμένοι ἄνθρωποι, οἱ ἄνωτεροι ὑπάλληλοι καὶ ὁ ἄνωτερος κλῆρος. Ὁ πολὺς ὅμως λαὸς καὶ μάλιστα οἱ μοναχοὶ παρεξήγησαν τὰ μέτρα αὐτά, διότι ἐνόμισαν ὅτι στρέφονται κατὰ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας. Ἦρχισαν νὰ φωνάζουν ἐναντίον τοῦ Λέοντος καὶ νὰ τὸν λέγουν Εἰκονομάχον. Καὶ στάσεις ἀκόμη ἔγιναν, ὁ δὲ Αὐτοκράτωρ ἠναγκάσθη νὰ λάβῃ αὐστηρὰ μέτρα. Κατεδίωκε τὴν λατρείαν τῶν εἰκόνων καὶ τοὺς Εἰκονολάτρας. Τέλος δὲ διέταξε νὰ ἐκβάλουν τὰς εἰκόνας ἀπὸ τὰς Ἐκκλησίας.

Οἱ διάδοχοι τοῦ Λέοντος Κωνσταντῖνος Ε' (741—775) καὶ Λέων Δ' ἦσαν καὶ αὐτοὶ Εἰκονομάχοι. Ἡ μήτηρ ὅμως τοῦ ἀνηλίκου Κωνσταντῖνου ΣΤ' Εἰρήνη ἢ Ἀθηναία, διὰ νὰ δώσῃ πάλιν τὴν εἰρήνην εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν λαόν, συνεκάλεσεν εἰς τὴν Νίκαιαν τῆς Βιθυνίας τὴν Ζ' Οἰκουμενικὴν σύνοδον (787 μ. Χ.), ἣ ὅποια ἐπανέφερε τὰς εἰκόνας καὶ τὴν «τιμητικὴν» προσκύνησιν αὐτῶν.

Δευτέρα περίοδος τῆς Εἰκονομαχίας. Ὀριστικὴ ἀναστήλωσις τῶν εἰκόνων. Οἱ μετὰ τὴν Εἰρήνην ὅμως Αὐτοκράτορες ἦσαν εἰκονομάχοι. Ὁ Νικηφόρος, ὁ Λέων ὁ Ε' ὁ Ἀρμένιος (813—820) καὶ μάλιστα ὁ Θεόφιλος (829—842) κατεδίωξαν μὲ ἀ-

στηρότητα τὴν εἰκονολατρείαν. Ὁ Θεόφιλος ἦτο πολὺ μορφωμένος ὁ ἴδιος καὶ φίλος τῶν γραμμάτων καὶ τῶν Καλῶν Τεχνῶν· ἰδίως ἠσχολεῖο μὲ τὴν Μουσικὴν. Φανατικὸς εἰκονομάχος ἐφάνη σκληρὸς πρὸς τοὺς Εἰκονολάτραις καὶ ἔκαμε πραγματικοὺς διωγμούς. Μετὰ τὸν θάνατόν του ὁμῶς ἡ σύζυγός του Θεοδώρα, κηδεμονεύουσα τὸν ἀνήλικον υἱόν της, διέταξε τὴν Ἀναστήλωσιν τῶν Εἰκόνων (842). Τὸ γεγονός τοῦτο ἐπανηγυρίσθη εἰς Κωνσταντινούπολιν τὴν 19 Φεβρουαρίου 843. Μέχρι σήμερον δὲ ἐορτάζει ἡ Ἐκκλησία μας εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀναστηλώσεως τῶν Εἰκόνων τὴν λεγομένην Κυριακὴν τῆς Ὁρθοδοξίας (α' Κυριακὴ Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς).

Οἱ πόλεμοι κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Ἀράβων. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τῶν ἐσωτερικῶν ἀναστατώσεων τὸ Κράτος δὲν ἔμεινεν ἡσυχον καὶ ἀπὸ ἐξωτερικῶν κινδύνων. Νέος ἐχθρὸς πολὺ ἐπικίνδυνος ἀναφαίνεται εἰς τὰ βόρεια σύνορα αὐτοῦ. Ἦσαν συγγενεῖς τῆς ἀγρίας φυλῆς τῶν Οὐννων ἐγκατασταθέντες παρὰ τὸν Βόλγαν ποταμόν, ἐξ οὗ ἔλαβον καὶ τὸ ὄνομα Βούλγαροι. Ἀργότερα κατέβησαν πρὸς τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην, συνήντησαν ἐκεῖ τοὺς Σλάβους καὶ σιγὰ σιγὰ ἐξεσλαβίσθησαν· ἐπῆραν δηλ. τὴν γλῶσσαν τῶν Σλάβων καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν μέχρι σήμερον λεγομένων Νοτιοσλάβων. Τὸν 7ον αἰῶνα ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν μετὰξὺ Δουνάβεως καὶ τοῦ ὄρους Αἴμου χώραν, ἡ ὁποία ὠνομάσθη Βουλγαρία. Αὐτοὶ λοιπὸν οἱ Βούλγαροι ἔκαμνον τῶρα ἐπιδρομὴν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Θράκην καὶ κατέστρεφον τὴν

χώραν. Ἐπὶ πλέον δὲ οἱ Ἄραβες εἰσέβαλλον τακτικὰ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Μικρὰν Ἀσίαν.

Ἐναντίον τῶν δύο τούτων λαῶν ἐπολέμουν διαρκῶς οἱ Αὐτοκράτορες. Ὁ Λέων Γ' καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Ε' ἐνίκησαν αὐτοὺς ἐπανειλημμένως. Ὁ ἡγεμὼν ὅμως τῶν ἀγρίων Βουλγάρων Κροῦμμος ἐνίκησεν εἰς μίαν μάχην (811) τὸν αὐτοκράτορα Νικηφόρον, ὁ ὅποιος ἐφονεύθη ἥρωϊκῶς μαχόμενος. Ὁ αἰμοβόρος Κροῦμμος ἀπέκοψε τὴν κεφαλὴν του καὶ τὴν μετέβαλεν εἰς ἐπηργυρωμένον κύπελλον, μὲ τὸ ὅποιον ἔπισεν τὸν οἶνον εἰς τὰ συμπόσιά του. Ὁ Αὐτοκράτωρ ὅμως Λέων Ε' ἐξεδικήθη μετὰ τρία δηλ. ἔτη (814 μ.Χ.) ἐνίκησεν εἰς τὴν πόλιν Μεσημβρίαν τῆς Θράκης τὸν Κροῦμμον καὶ ἐπέφερε πανωλεθρίαν εἰς τὸν Βουλγαρικὸν στρατόν. Ὁ Κροῦμμος ἀπέθανε τὸ ἐπόμενον ἔτος καὶ οἱ διάδοχοί του ἐπὶ πολλὰ ἔτη δὲν ἠνώχλησαν τὸ Βυζαντινὸν Κράτος.

Οἱ Ἄραβες τώρα ἔγιναν περισσότερον ναυτικοί. Μὲ στόλον διαπλέουν τὴν θάλασσαν καὶ λεηλατοῦν τὰς νήσους. Κατὰ δὲ τὸ 823 μ.Χ. οἱ λεγόμενοι Σαρακηνοὶ Ἄραβες κατέλαβον τὴν μεγαλόνησον Κρήτην καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς αὐτήν. Μόνον μετὰ 140 ἔτη κατώρθωσαν, ὅπως θὰ ἴδωμεν, νὰ τοὺς ἐκδιώξουν οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες.

Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

τὸ σχίσμα. Εἶδομεν ὅτι τὴν Χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν διοικοῦσαν οἱ πρεσβύτεροι ἢ ἱερεῖς, οἱ Ἐπίσκοποι καὶ οἱ Ἀρχιεπίσκοποι. Μερικῶν μεγάλων πόλεων οἱ Ἀρχιεπίσκοποι ὠνομάσθησαν Πατριάρχαι, τῆς Κωνσταντινουπόλεως δηλ., τῆς Ἀντιοχείας, τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῆς (παλαιᾶς) Ρώμης ὠνομάσθη Πάπας, εἶχε δὲ τὴν ἀξίωσιν νὰ θεωρῆται ἀνώτερος ἀπὸ τοὺς Πατριάρχας, διότι ἐθεώρει τὸν ἑαυτὸν τοῦ διάδοχον τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου, ποὺ ἴδρυσεν εἰς τὴν Ρώμην Χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν. Ὅταν δὲ ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ Οἰκουμενικοῦ, ὁ Πάπας δὲν ἠθέλησε νὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ. Ἐκτὸς ὅμως τούτου καὶ μία ἄλλη διαφορὰ ὑπῆρχε μεταξὺ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τὸ Σύμβολον δηλ. τῆς Πίστεως ὁ Πάπας προσέθεσεν ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα «ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ», ἐνῶ ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἐδέχετο ὅτι μόνον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ὅπως εἶχεν ὀρίσει ἡ Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος. Παρ' ὅλας ὅμως τὰς διαφορὰς ὅλαι αἱ Ἐκκλησίαι ἦσαν ἠνωμέναι· ὅλοι οἱ Ἐπίσκοποι καὶ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς ἐλάμβανον μέρος εἰς τὰς Συνόδους καὶ ἐκάνονίζον τὰ θρησκευτικὰ πράγματα.

Κατὰ τὸ 853 μ.Χ. Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, χωρὶς νὰ εἶναι κληρικός, ἐγίνεν ὁ Φώτιος λαβῶν

εἰς διάστημα 6 ἡμερῶν ὅλα τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα. Ὁ Φώτιος ἦτο πολὺ μορφωμένος· ἐγνώριζε τὴν Ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν Φιλολογίαν καὶ φιλοσοφίαν· ἦτο ὅμως πιστὸς Χριστιανός. Τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον

Εἰκ. 18.—Ὁ Πατριάρχης Φώτιος.

ἀνῆλθεν εἰς τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον, δὲν ἐνέκρινεν ὁ Πάπας τῆς Ρώμης. Σύνοδος ὅμως συνελθοῦσα εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπεκύρωσε τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Φωτίου. Τότε ὁ Πάπας συνεκάλεσεν ἄλλην Σύνοδον εἰς τὴν Ρώμην, ἣ ὁποία καθήρεσε καὶ ἀφώρισε τὸν Φώτιον. Ὅλοι ὅμως τότε οἱ Ἐπίσκοποι τῆς Ἀνατολῆς

ἐπῆγαν μὲ τὸ μέρος τοῦ Πατριάρχου Φωτίου καὶ ἀπὸ τότε ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἐχωρίσθη εἰς δύο, εἰς τὴν Ἀνατολικὴν ἢ Ὁρθόδοξον καὶ τὴν Δυτικὴν ἢ Καθολικὴν (867 μ.Χ.).

Αὐτὸ εἶναι τὸ λεγόμενον σχίσμα τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖον ὀριστικῶς ἐπεβλήθη καὶ ἀνεγνωρίσθη μετὰ 200 περίπου ἔτη ἐπὶ Πατριάρχου Μιχαήλ Κηρουλαρίου (1054 μ.Χ.).

Ἐκχριστιανισμὸς τῶν Σέρβων καὶ Βουλγῶρων.
 Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία εἶχεν ἀναλάβει διὰ τῶν Ἱεραποστόλων τὴν προσπάθειαν νὰ ἐκχριστιανίσῃ τοὺς βαρβαρικοὺς λαοὺς καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἱεραπόστολοι εἶχον φθάσει, ὅπως εἶδομεν, μέχρι τῆς Κίνας καὶ τῶν Ἰνδιῶν. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους (862-864) δύο μοναχοὶ ἐκ Θεσσαλονίκης, ὁ Κύριλλος καὶ ὁ Μεθόδιος, ἐδίδαξαν τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τοὺς Σλάβους τοῦ Δουνάβεως πρῶτον (Σέρβους) καὶ ἔπειτα εἰς τοὺς Βουλγάρους. Ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων Βόγορις καὶ ὅλοι οἱ ἀνώτεροι Βούλγαροι ἐβαπτίσθησαν. Τότε ὁ Μεθόδιος καὶ ὁ Κύριλλος μετέφρασαν τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὰ ἄλλα ἱερὰ βιβλία εἰς τὴν Σλαβικὴν γλῶσσαν. Σιγὰ σιγὰ ἔγιναν ὅλοι οἱ Βούλγαροι Χριστιανοί.

Τοῦτο ὅμως δὲν τοὺς ἠμπόδισε νὰ ἀρχίσουν πάλιν μετ' ὀλίγα ἔτη τὰς ἐπιδρομὰς των κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους καὶ νὰ καταλάβουν πολλὰς ἐπαρχίας των. Ἐναντίον αὐτῶν ἀγωνίζονται ἐπὶ 150 ἔτη οἱ αὐτοκράτορες τῆς λεγομένης **Μακεδονικῆς Δυναστείας**.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ

ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Βασίλειος Α' (867—886). Ἰδρυτὴς τῆς Δυναστείας ἦτο ὁ Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών. Κατήγετο ἀπὸ ταπεινὴν οἰκογένειαν. Δὲν εἶχε μεγάλην μόρφωσιν· ἦτο ὁμως ὠραῖος ἀνὴρ, ρωμαλεώτατος καὶ εὐφυέστατος. Εἰσηλθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Αὐτοκράτορος Μιχαήλ, υἱοῦ τῆς Θεοδώρας καὶ τοῦ Θεοφίλου, καὶ κατέλαβε ταχέως μέγα ἀξίωμα. Τέλος ὑπερισχύσας τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Θεοδώρας ἔγινεν αὐτοκράτωρ. Ἐφρόντισεν ἀμέσως νὰ βελτιώσῃ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ Κράτους καὶ νὰ διοργανώσῃ καλὰ τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον. Ἐνίκησε πολλάκις τοὺς Ἀραβας, ποὺ ἐληλάτουν ὅλα τὰ παράλια, καὶ ἀνέκτησε τὰ παράλια τῆς Δαλματίας, ἢ δὲ Ἀδριατικὴ θάλασσα ἔγινε καὶ πάλιν Ἑλληνικὴ, διότι τὸ Βυζαντινὸν Κράτος ἐξηκολούθει νὰ εἶναι κύριον τῆς κάτω Ἰταλίας. Ἐφρόντισε δὲ νὰ κάμῃ καὶ τοὺς κατοίκους τῆς Δαλματίας Χριστιανούς. Ἐπὶ τῆς βασιλείας του ἔγιναν χριστιανοὶ καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Μάνης.

Λέων ΣΤ' ὁ Σοφὸς (886—912). Ὁ Λέων διετέλεσε μαθητὴς τοῦ Φωτίου, πρὸς τὸν ὁποῖον ὁμως ἐφάνη ἀγνώμων, διότι τὸν ἀπεμάκρυνε τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου, διὰ νὰ κάμῃ Πατριάρχην τὸν νεαρὸν ἀδελφόν του Στέφανον. Τὸ ἐπώνυμον Σοφὸς ὀφείλει εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην συλλογὴν καὶ κατὰταξιν («ἀνακὰ-

θαρσιν») τῆς Νομοθεσίας. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶχεν ἀρχίσει ἐπὶ Βασιλείου Α'. Γρὸς τιμὴν δὲ τούτου ἀνεμάσθη «Β α σ ι λ ι κ ᾶ». Κατὰ τὰ ἄλλα ἔμωσ ὁ Λέων δὲν ἦτο ἀντάξις τοῦ πατρὸς του. Ἡ οἰκογενειακὴ του ζωὴ δὲν ἦτο καλὴ· ἐξ ἄλλου ἄς φρασιλεῖς ἐδείκνυεν ἀδιαφορίαν διὰ τὰς μεγάλους ὑπερέσεις τοῦ Κράτους.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του οἱ Σαρακηνοὶ Ἄραβες κατέλαβον τὴν Σικελίαν, ἐληελότησαν εἰς μίαν ἐπιδρομῆν των τὴν Σόμον καὶ ἔφθασαν μέχρι τῆς Προποντίδος. Κατὰ δὲ τὸ 904 ἐπῆλθεν κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης ἡ ἑποία ἦτο ἡ δευτέρω μετὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν πόλις τοῦ Κράτους, καὶ τὴν κατέλαβον ἐξ ἐφόδου. Μεγάλην καταστροφὴν ὑπέστη τότε ἡ πλουσιωτάτη αὕτη πόλις. Οἱ Ναοὶ τῆς ἐλεηλατήθησαν, μέγα δὲ μέρος τῆς ἐπυρπολήθη.

Ἄλλο καὶ οἱ Εὐύλγαροι τότε ἀπέκτησαν μεγάλην δύναμιν εἰς βόρος τοῦ Ευζαντινοῦ Κράτους. Ὁ ἄξιος ἡγεμὼν των Συμεὼν κατάρθωσε νὰ καταλάβῃ μέγα μέρος τῆς Μακεδονίας, ἐνίκησε δὲ παντοῦ τοὺς Ευζαντινοὺς στρατοὺς. Οἱ Εὐύλγαροι γίνονται πολὺ ἐπικίνδυνοι διὰ τὸ Ευζαντινὸν Κράτος, ὁ δὲ Συμεὼν προσέλαβε τὸν τίτλον τοῦ Τσάρου (Καίσαρος) ἀντὶ τοῦ ἀπλοῦ τίτλου Κνέζ (κόμητος), ποὺ εἶχε μέχρι τώρα.

Κωνσταντῖνος Ζ΄ ὁ Πορφυρογέννητος (912-954) καὶ Ρωμανὸς ὁ Λεκαπηνός. Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Λέοντος Κωνσταντῖνος Ζ΄ ἦτο μὲν καλὸς καὶ ἠθικὸς ὡς ἄνθρωπος, δὲν εἶχεν ὅμως τὰ προσόντα τοῦ καλοῦ βασιλέως. Εὐτυχῶς ὅμως ὁ πενθερὸς τοῦ Κωνσταν-

τινου ναυάρχου Φορμάνος ὁ Λεκαπηνὸς ἀνεγνωρίσθη
 Συμβασιλεύς καὶ αὐτὸς ἐφρόντιζε διὰ τὰς ὑ-
 ποθέσεις τοῦ Κράτους. Ὁ Συμεὼν ἐν τῷ μεταξύ εἶχε
 προσλάβει καὶ τὸν τίτλον τοῦ «Τσάρου τῶν Βουλ-
 γάρων καὶ Αὐτοκράτορος τῶν Ρωμαίων», τὸν ὁποῖον
 μάλιστα τοῦ ἀνεγνώρισε καὶ ὁ Πάπας τῆς Ρώμης.
 Αποθανόντος τοῦ Συμεὼν, ὁ Ρωμανὸς ἔκαμεν εἰρήνην
 μετὰ τοὺς Βουλγάρους καὶ ἔδωκε μάλιστα ὡς σύζυγον
 τὴν ἐγγονὴν του εἰς τὸν διάδοχον τοῦ Συμεὼν. Ἐ-
 στρεψε τότε τὴν προσοχὴν του κατὰ τῶν Ἀράβων
 εἰς τὴν Ἀνατολήν. Οἱ Ευζαντινοὶ στρατοὶ τοὺς ἐνί-
 κησαν ἐπανειλημμένως, τὰ δὲ σύνορα τοῦ Κράτους
 ἐφθασαν μέχρι τοῦ Εὐφράτου καὶ τοῦ Τίγρητος πο-
 ταμοῦ. Ἐκ τῶν νικητῶν στρατηγῶν καὶ ναυάρχων
 τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἐνδοξότεροι ἀνεδείχθησαν ὁ Νική-
 τας Ὠορύφας, ὁ Ἰωάννης Κουρκούας καὶ ἀργότερα
 ὁ Νικηφόρος Φωκῆς.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Κωνσταντίνου ἤκμασαν πολὺ
 τὰ Γράμματα καὶ αἱ Τέχναι. Ὁ ἴδιος ὁ Αὐτοκράτωρ
 ἦτο πολὺ μορφωμένος καὶ ἔγραψε πολλὰ καὶ σοφὰ
 διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην βιβλία.

Ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' Ρωμα-
 νοῦ Β' ὁ περίφημος στρατηγὸς Νικηφόρος Φω-
 κῆς κατώρθωσε νὰ κυριεύσῃ τὸ τελευταῖον ἐπὶ τῆς
 Κρήτης φρούριον τῶν Σαρακηνῶν Χάνδακα (ση-
 μερινὸν Ἡράκλειον) καὶ ἀπὸ τότε ἡ Κρήτη ἀποτελεῖ
 πάλιν ἐπαρχίαν τοῦ Ευζαντινοῦ Κράτους (961 μ.Χ.).
 Οἱ ὀλίγοι Μωαμεθανοὶ Σαρακηνοί, ποὺ ἔμειναν, ἔγιναν
 Χριστιανοὶ καὶ ἀφωμοιάθησαν μετὰ τοὺς Ἕλληνας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ

ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Ἡ μεγάλη ἀκμὴ τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους.

Νικηφόρος Φωκᾶς (963—969) καὶ Ἰωάννης Τσιμισκῆς (969—976). Οἱ δύο οὗτοι μεγάλοι αὐτοκράτορες ἦσαν «συμβασιλεῖς» τῶν ἀνηλίκων υἱῶν τοῦ Ρωμανοῦ Β' Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου. Ὁ Νικηφόρος ἦτο ἤδη ἔνδοξος διὰ τὰς νίκας του κατὰ τῶν Ἀράβων. Καὶ ὡς αὐτοκράτωρ ὅμως ἐξηκολούθησε νὰ ἀγωνίζεται κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν Ἀράβων τῆς Ἀνατολῆς καὶ πάντοτε τοὺς ἐνίκη. Τότε ἀνεκτῆθη καὶ ἡ Κύπρος. Ἐμφανίζονται ὅμως νέοι ἐχθροὶ τοῦ Κράτους ἀπὸ Βορρᾶ, οἱ Ρῶσοι. Μὲ τοὺς Ρώσους εἶχον συμφωνήσει οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες νὰ κτυπήσουν αὐτοὶ τοὺς Βουλγάρους. Πράγματι οἱ Ρῶσοι εἰσβάλλουν εἰς τὴν Βουλγαρίαν, νικοῦν τοὺς Βουλγάρους, ἀλλὰ δὲν θέλουν πλέον νὰ φύγουν. Ὁ αὐτοκράτωρ τώρα ἀναγκάζεται νὰ πολεμήσῃ κατὰ τῶν Ρώσων, οἱ ὅποιοι καταλαβόντες τὴν Βουλγαρίαν εἰσέβαλλον εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος καὶ κατέλαβον τὴν Φιλιππούπολιν (970 μ.Χ.). Ὁ Αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Τσιμισκῆς ἀνέλαβεν αὐτοπροσώπως τὴν ἐκστρατείαν. Ἐνίκησε τοὺς Ρώσους εἰς μεγάλην μάχην καὶ ἐπολιόρθησε τοὺς ἀπομείναντας μὲ τὸν ἡγεμόνα των Σβιατοσλαῦον εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως πόλιν Δορύστον.

Εικ. 19.—Νικηφόρος Φωκᾶς.
Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λον (σημ. Σιλίστριαν). Τρεῖς μῆνας διήρκεσεν ἡ πολιορκία. Ἐπὶ τέλος οἱ Ρᾶσοι ἐνίκηθησαν καὶ ἔφυγον, ἡ δὲ Βουλγαρία ὑπετάγη εἰς τὸν Αὐτοκράτορα καὶ ἔγινε Βυζαντινὴ ἐπαρχία. Τὸ δυτικὸν ὅμως τμήμα τῆς μεγάλης Βουλγαρίας τοῦ Συμεών, ὀλίγα δηλ. χῶραι τῆς Βορείου Μακεδονίας καὶ Ἀλβανίας μὲ πρῶτεύουσαν τὴν Ἀχρίδα (παρὰ τὴν ὁμώνυμον λίμνην), ἔμεινεν ἀνεξάρτητὸν ἀπὸ τὸ Βυζαντινὸν Κράτος.

Δύο ἀκόμη μεγάλας καὶ νικηφόρους ἐκστρατείας κατὰ τῶν Ἀράβων εἰς Μικρὰν Ἀσίαν ἔκαμεν ὁ Τσιμισκῆς. Παντοῦ ἐνίκησε καὶ ἐταπεινώσε τοὺς Καλίφας τῶν Ἀράβων, ἔφθασε μέχρι Δαμασκοῦ καὶ ἐξύψωσε τὸ γόητρον τοῦ Κράτους εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος (976-1025.) Ὁ ἐνδοξότερος ὅμως αὐτοκράτωρ τῆς περιόδου αὐτῆς, ὁ ὁποῖος συνέτριψεν ὀριστικῶς τοὺς Βουλγάρους εἶναι ὁ Βασίλειος Β', ὁ υἱὸς τοῦ Ρωμανοῦ Β'. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του, νέος καὶ ἄπειρος ἀκόμη ἀντιμετώπισε ταραχὰς καὶ στάσεις διαφόρων στρατιωτῶν. Κατάρθωσε νὰ ὑπερισχύσῃ καὶ ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του πρὸς τοὺς Βουλγάρους. Ἐπὶ 30 ἔτη ἠγωνίσθη σκληρὸν ἀγῶνα ἐναντίον των, διότι ἐν τῷ μεταξύ εἶχον ἀποκτήσει μεγάλην δύναμιν. Ὁ Τσάρος τῶν Βουλγάρων Σαμουήλ εἶχε καταλάβει ὅλην τὴν Μακεδονίαν καὶ ἐπολιόρκησε τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν ὁποίαν ὅμως δὲν κατάρθωσε νὰ καταλάβῃ. Κατέβη ἔπειτα εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἔφθασε μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου.

Ὁ Βασίλειος ἀναλαμβάνει μὲ ἐνθουσιασμόν τὸν

πόλεμον. Ἐκστρατεύει πρῶτον εἰς τὴν κυρίως Βουλγαρίαν καὶ ἔπειτα εἰς Μακεδονίαν. Εἰς ἓκ τῶν στρατηγῶν του, ὁ Νικηφόρος Οὐρανός, κατορθώνει νὰ νικήσῃ τὸν Σαμουήλ παρὰ τὸν Σπερχειὸν πο-

Εἰκ. 20.—Βασίλειος Β΄ ὁ Βουλγαροκτόνος.

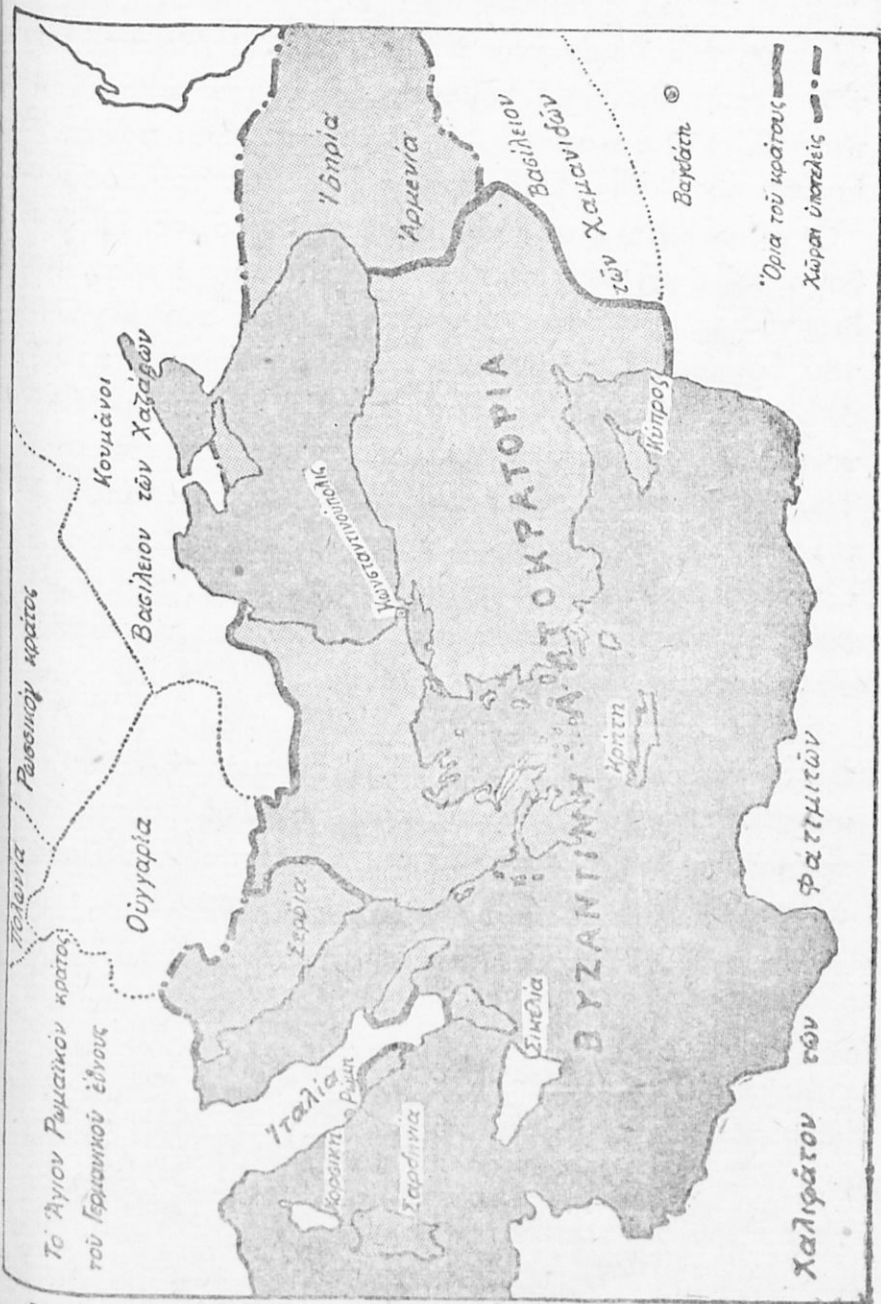
ταμόν (995) καὶ νὰ καταστρέψῃ τὸν στρατὸν του. Ὁ Σαμουήλ μόλις κατώρθωσε νὰ σωθῇ· ἔφυγε πρὸς τὴν Βουλγαρίαν καὶ ἐτοιμάζει νέον στρατὸν. Ὁ πόλεμος ἐξηκολούθησε πεισματώδης. Μετ' ὀλίγα ἔτη ὁ Βασί-

λειος καταλαμβάνει τὴν κυρίως Βουλγαρίαν καὶ τὴν πρωτεύουσάν Τριανδίτσαν (Σόφίαν) καὶ περιορίζει τὸν Σαμουήλ εἰς τὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν. Ἐπὶ τέλους ὁ Βασίλειος ἐνίκησεν εἰς μίαν τελευταίαν μάχην παρὰ τὸ σημερινὸν Σιδηρόκαστρον (Δεμίρ Ἰσάρ) τὸν τελευταῖον Βουλγαρικὸν στρατόν. Συνέλαβε περὶ τὰς 15 χιλιάδας αἰχμαλώτους, τοὺς ὁποίους ἐτύφλωσεν, ἀφήσας ἓνα μονόφθαλμον ἀνὰ ἑκάτον, καὶ ἀπέστειλε πρὸς τὸν Σαμουήλ. Ἡ ἀγρία αὐτῆ ἐκδίκησις δικαιολογεῖται κάπως ἔνεκα τῶν μεγάλων καταστροφῶν καὶ σφαγῶν, πού ἔκαμαν οἱ Βούλγαροι εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας. Ὁ Σαμουήλ ἀπέθανεν ἀπὸ τὴν λύπην του, ὁ δὲ Βασίλειος κατέλυσε τὸ Βουλγαρικὸν κράτος ὀριστικῶς. Διὰ τὰς νίκας του καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν Βουλγάρων ὠνομάσθη Βουλγαροκτόνος.

Μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν Βουλγάρων ὁ Βασίλειος ἔκαμε περιοδείαν εἰς ὅλον τὸ Κράτος. Ἐπεσκέφθη καὶ τὰς Ἀθήνας (1018) καὶ προσηυχήθη εἰς τὸν Παρθενῶνα, ὁ ὁποῖος εἶχε μεταβληθῆ εἰς Χριστιανικὸν ναὸν τῆς Παναγίας. Ἐπιστρέψας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἔκαμε δικαίως λαμπρότατον θρίαμβον.

Καὶ ἄλλους πολέμους ἔκαμεν ὁ Βασίλειος. Εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν κατέλαβε τὴν Ἀρμενίαν καὶ ἔφθασε μέχρι τοῦ Καυκάσου. Εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν ἐνίκησε καὶ ἔστερέωσε τὴν κυριαρχίαν τοῦ Κράτους.

Ὁ Βασίλειος ἔγινεν ἔνδοξος εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Οἱ Ρῶσοι ζητοῦν τὴν φιλίαν του καὶ γίνονται Χριστιανοί, Ἕλληνες δὲ ἱερεῖς καὶ ἐπίσκοποι τοὺς δι-

Χάρτης τού Βυζαντινού Κράτους επί Βασιλείου Βουλγαροκτόνου.

δάσκουν τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν. Ὁ Αὐτοκράτωρ τῶν Γερμανῶν ἔχει νυμφευθῆ Βυζαντινὴν πριγκίπισσαν. Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία εἶναι τώρα τὸ ἰσχυρότερον καὶ πλουσιώτερον κράτος τοῦ κόσμου.

Οἱ τελευταῖοι Μακεδόνες αὐτοκράτορες. Οἱ διάδοχοι τοῦ Βασιλείου δὲν εἶχον τὴν ἰκανότητα αὐτοῦ καὶ διὰ τοῦτο τὸ Κράτος ἀρχίζει νὰ χάνη τὴν μεγάλην του δύναμιν. Οἱ Βούλγαροι πρῶτοι ἐπαναστατοῦν, ἀλλὰ καὶ πάλιν ὑποτάσσονται. Οἱ Σέρβοι ὅμως κατορθώνουν νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Τέλος ἓνας ἄλλος πολεμικὸς λαὸς εἰς τὴν Δύσιν, οἱ Νορμανδοὶ (ἄνθρωποι τοῦ Βορῶ) καταλαμβάνουν τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Κάτω Ἰταλίαν. Καὶ πάλιν ὅμως τὸ Βυζαντινὸν Κράτος ἐξηκολούθει νὰ εἶναι ἰσχυρόν.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν (1054 μ.Χ.) ἐπὶ Πατριάρχου Μιχαὴλ Κηρουλαρίου τὸ σχίσμα τῶν δύο Ἐκκλησιῶν γίνεται πλέον ὀριστικόν. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἀνατολὴ ἀναγνωρίζει κεφαλὴν τῆς Ἐκκλησίας τὸν Πατριάρχην, ἡ δὲ Καθολικὴ Δύσις τὸν Πάπαν.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Η ΕΠΟΧΗ ΤΩΝ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΩΝ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΩΝ

ΟΙ Σελτζουκίδαι Τούρκοι. Είδομεν ὅτι οἱ Ἄραβες τῆς Ἀνατολῆς ἔχασαν τὴν μεγάλην των δύναμιν καὶ ἐνικῶντο ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν. Τώρα ὅμως ἐμφανίζονται διάδοχοι τῶν Ἀράβων εἰς τὴν Ἀνατολήν οἱ Τούρκοι, οἱ ὁποῖοι ὠνομάσθησαν Σελτζουκίδαι ἀπὸ τὸ ὄνομα ἑνὸς προγόνου τοῦ Ἀρχηγῶ των. Ἐξεκίνησαν ἀπὸ τὸ Τουρκεστὰν καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν Περσίαν. Ἐδέχθησαν τὸν Μωαμεθανισμόν καὶ ἔπειτα κατῶρθωσαν νὰ κατακτήσουν τὸ Ἀραβικὸν Κράτος τῆς Βαγδάτης καὶ νὰ γίνουιν προστάται τῆς Θρησκείας τοῦ Μωάμεθ. Ἦσαν πολεμικὸς λαὸς καὶ γρήγορα ἔφθασαν μέχρι τοῦ Ἰκονίου. Ὁ ἀρχηγὸς των ἔλέγετο Σουλτᾶνος.

Οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες ἀνησύχησαν ἀπὸ τὰς προόδους τῶν Σελτζουκιδῶν Τούρκων. Δὲν κατῶρθωσαν ὅμως νὰ τοὺς νικήσουν· ἕνας μάλιστα αὐτοκράτωρ, ὁ ἥρωϊκὸς Ρωμανὸς Διογένης, ἠχημαλωτίσθη εἰς μίαν μάχην. Οἱ Τούρκοι κατῶρθωσαν νὰ καταλάβουν καὶ τοὺς Ἁγίους Τόπους, δηλ. τὴν Ἱερουσαλήμ.

Τοῦτο ἦτο μεγάλη προσβολή ὄχι μόνον διὰ τὸ Βυζαντινὸν Κράτος, ἀλλὰ καὶ δι' ὅλην τὴν Χριστιανωσύνην.

Τὰ κράτη τῆς Δύσεως. Εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους εἶχον ἰδρυθῆ, ὅπως εἶδομεν, ἄλλα Κράτη ἀπὸ τοὺς λαοὺς ποὺ κατέλαβον τὰς χώρας του. Τὸ σπουδαιότερον ἦτο τὸ Κράτος τῶν Φράγκων, τὸ ὅποιον ἐπὶ Καρόλου τοῦ Μεγάλου (800 μ.Χ.) ἔφθασεν εἰς μεγάλην ἀκμήν. Οἱ Φράγκοι ἔγιναν καὶ αὐτοί, ὅπως προηγουμένως οἱ Γότθοι, Χριστιανοὶ καὶ σιγὰ σιγὰ προώδυσαν. Ὁ Κάρολος μάλιστα ἐφρόντισε νὰ διαδώσῃ τὸν Χριστιανισμὸν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους Γερμανικοὺς λαοὺς, ποὺ κατέκτησε, καὶ τὸ κατώρθωσε. Μετὰ τὸν θάνατόν του ὅμως τὸ Κράτος τῶν Φράγκων διηρέθη καὶ ἤρχισαν νὰ σχηματίζωνται δύο ἄλλα μεγάλα Κράτη, τὸ Γαλλικὸν καὶ τὸ Γερμανικόν. Κατὰ τοὺς χρόνους δέ, εἰς τοὺς ὁποίους εὐρισκόμεθα, αὐτὰ τὰ δύο Κράτη καὶ ἡ Ἀγγλία ἦσαν τὰ ἰσχυρότερα.

Ἴσχυρὸν ἐπίσης ναυτικὸν Κράτος ἦτο καὶ ἡ Βενετία.

Μεγάλην δύναμιν τότε εἰς τὴν Δύσιν εἶχεν ἡ Ἐκκλησία καὶ ὁ Κλῆρος μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Πάπαν.

Τὸ κήρυγμα τῶν Σταυροφοριῶν. Οἱ Χριστιανικοὶ λαοὶ τῆς Δύσεως εἶχον τὴν συνήθειαν νὰ ἐπισκέπτονται καὶ νὰ προσκυνοῦν εἰς τοὺς τόπους, ὅπου ἔζησεν, ἐδίδαξε καὶ ἔσταυρώθη ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Ἀπὸ τότε ὅμως ποὺ κατέλαβον τοὺς Ἁγίους Τόπους οἱ Ταῦρκοι, οἱ Χριστιανοὶ προσκυνηταὶ ὑπέφερον πολ-

λά· ἔληστεύοντο ἢ καὶ ἐφονεύοντο ὑπ' αὐτῶν. Μεγάλη λοιπὸν ἀγανάκτησις ἐπεκράτει. Τότε ἓνας Γάλλος μοναχός, Πέτρος ὁ Ἐρημίτης, κατὰ συμβουλήν τοῦ Πάπα ἐγύριζεν ὅλας τὰς χώρας καὶ διηγεῖτο τὰ βάσανα τῶν Χριστιανῶν, ποὺ ἐπήγαιναν εἰς τοὺς Ἀγίους τόπους. Ἔλεγε παντοῦ ὅτι πρέπει οἱ Χριστιανοὶ νὰ πάρουν πάλιν τὰ μέρη αὐτὰ ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων. Καὶ ὁ ἴδιος ὁ Πάπας ἐκάλεσεν εἰς μίαν πόλιν τῆς Γαλλίας Ἐπισκόπους καὶ Ἀρχοντας καὶ τοὺς ὠμίλησε. Ὅλοι συνεφώνησαν ὅτι πρέπει νὰ γίνῃ ἐκστρατεία διὰ τὴν ἀνάκτησιν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν τῶν Ἀγίων Τόπων. Πλῆθος λοιπὸν λαοῦ καὶ πολεμιστῶν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Πέτρου ἐξεκίνησε διὰ τὴν Ἀνατολήν. Εἰς τὸ στήθος καὶ τὸν ὦμόν των ἔρραψαν ὅλοι ἓνα Σταυρόν. Διὰ τοῦτο ὠνομάσθησαν **Σταυροφόροι** καὶ ἡ ἐκστρατεία **Σταυροφορία**. Εἰς τὸν δρόμον ὅμως, πρὶν φθάσουν ἀκόμη εἰς τὰ σύνορα τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, τὸ ἀσύντακτον καὶ ἀνοργάνωτον αὐτὸ πλῆθος διελύθη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΑΙ ΤΡΕΙΣ ΠΡΩΤΑΙ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΙ—ΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ ΚΟΜΝΗΝΟΙ

Ἀλέξιος Α΄ Κομνηνός (1081—1118). Τοὺς βασιλεῖς τῆς Μακεδονικῆς Δυναστείας διεδέχθησαν ἀνίκανοι καὶ ἀσήμαντοι αὐτοκράτορες. Ἐπ' αὐτῶν τὸ Βυζαντινὸν Κράτος χάνει πλέον τὴν δύναμίν του καὶ διατρέχει μεγάλους κινδύνους. Εἰς τὴν Ἀνατολήν οἱ Σελτζου-

κίδαι Τούρκοι καταλαμβάνουν πολλές χώρας. Ἐκ τῆν Δύσιν νέος ἐχθρὸς ἐμφανίζεται, οἱ Νορμανδοί. Ἐκ τῆν Κάτω Ἰταλίαν δηλ. οἱ Νορμανδοί περνοῦν εἰς τὴν ἀπέναντι παραλίαν καὶ προσβάλλουν τὴν Κέρκυραν καὶ τὸ Δυρράχιον. Εὐτυχῶς διὰ τὸ Βυζαντινὸν Κράτος εἶχεν ἀνέλθει εἰς τὸν θρόνον ὁ Ἀλέξιος Α' Κομνηνός, ἀνὴρ ἰκανώτατος καὶ στρατηγὸς ἄριστος. Κατορθῶναι ὁ Ἀλέξιος μετὰ σκληροὺς ἀγῶνας νὰ ἀποκρούσῃ τοὺς Νορμανδοὺς καὶ νὰ τοὺς ἐκδιώξῃ πάλιν πρὸς τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν. Ὁ Ἀλέξιος σκέπτεται μετὰ ταῦτα νὰ κτυπήσῃ τοὺς Τούρκους. Δὲν προφθάνει ὁμως, διότι γίνεται τότε ἡ πρώτη Σταυροφορία.

Ἡ πρώτη Σταυροφορία. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Πέτρου τοῦ Ἐρημίτου οἱ εὐγενεῖς ἄρχοντες διαφόρων χωρῶν τῆς Εὐρώπης καὶ μάλιστα τῆς Γαλλίας σχηματίζουν τακτικὸν στρατὸν σταυροφόρων ἀπὸ πολεμιστὰς ἵππεις (ἵππότας) καὶ πεζοὺς (1096). Ἦσαν ἀπὸ διάφορα Κράτη, οἱ Βυζαντινοὶ ὁμως τοὺς ἔλεγον ὄλους Φράγκους.

Ἐρχονται διὰ ξηρᾶς εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Ἀλέξιος τοὺς ἔδωσε πλοῖα νὰ περάσουν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ αὐτοὶ ὑπεσχέθησαν νὰ ἀποδώσουν τὰς χώρας, πού θὰ καταλάβουν, εἰς αὐτόν. Ἐπετέθησαν πρῶτον κατὰ τῆς πόλεως Νικαίας, τὴν ὁποίαν οἱ Τούρκοι εἶχον κάμει πρωτεύουσάν των εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ὁ Σουλτᾶνος ἠναγκάσθη νὰ παραδώσῃ τὴν πόλιν· τὴν παρέδωκεν ὁμως εἰς τὸν Ἀλέξιον καὶ ὄχι εἰς τοὺς Σταυροφόρους. Οἱ Σταυροφόροι δυσηρεστήθησαν, ἐπροχώρησαν ὁμως εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ

παντοῦ ἐνίκησαν τοὺς Τούρκους. Ἐφθασαν εἰς τὴν Συρίαν καὶ κατέλαβον τὴνμεγάλην πόλιν Ἀντιόχειαν. Αὐτὴν ὅμως δὲν παρέδωκαν εἰς τὸν Ἀλέξιον, ἀλλὰ τὴν ἐκράτησαν διὰ τὸν ἑαυτὸν των παρὰ τὴν συμφωνίαν, ποὺ εἶχον κάμει. Ἐπροχώρησαν ἔπειτα πρὸς τὴν Παλαιστίνην καὶ κατέλαβον τοὺς Ἁγίους Τόπους καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ, ἔκαμαν δὲ μεγάλας σφαγὰς Τούρκων καὶ Ἰουδαίων. Ἐννοεῖται ὅτι, ἀντὶ νὰ τὴν παραδώσουν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου, ἴδρυσαν ἰδικόν των Φραγκικὸν Κράτος, τὸ Βασιλείον τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ ἔκαμαν βασιλέα τὸν Ἀρχηγὸν των Γοδοφρέδον Μπουϊγιόν.

Ἀπεδείχθη τότε ὅτι σκοπὸς τῶν Σταυροφόρων δὲν ἦτο νὰ ἐλευθερώσουν τοὺς Ἁγίους Τόπους, ἀλλὰ νὰ τοὺς κατακτήσουν. Ἐξεδίωξαν τοὺς Ἑλληνας ὀρθοδόξους ἱερεῖς καὶ παρέδωσαν τὰς Ἐκκλησίας εἰς καθολικοὺς κληρικούς. Ὁ Ἀλέξιος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τοὺς πολεμήσῃ, διότι ἔπρεπε νὰ νικήσῃ πρῶτον τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν.

Ἰωάννης Κομνηνὸς (1118—1143) καὶ Μανουὴλ Κομνηνὸς (1143—1180). Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἀλεξίου ἠναγκάζοντο νὰ πολεμοῦν διαρκῶς κατὰ τῶν Τούρκων, τῶν Φράγκων τῆς Ἀνατολῆς, τῶν Ἀρμενίων, τῶν Σέρβων καὶ τῶν Οὐγγρων. Ἡρωϊκώτατος καὶ ἱκανώτατος στρατηγὸς ἀνεδείχθη ὁ Μανουήλ. Ἐπολέμει διαρκῶς καὶ πάντοτε σχεδὸν ἐνίκα. Τὸν Σουλτᾶνον τοῦ Ἰκονίου (αὐτὴν τὴν πόλιν εἶχον τότε πρωτεύουσιν οἱ Σελτζουκίδαι Τοῦρκοι) ἠνάγκασε νὰ

ζητήση εἰρήνην. Τὸν Φράγκον δοῦκα τῆς Ἀντιοχείας ἔκαμεν ὑποτελῆ του, ἐξεδίωξε δὲ τοὺς Νορμανδούς, οἱ ὅποιοι εἶχον καταλάβει τὴν Κέρκυραν καὶ ἄλλα μέρη τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Δυστυχῶς οἱ ἐχθροὶ ἦσαν πολλοὶ καὶ τὸ Βυζαντινὸν Κράτος δὲν εἶχε πλέον τὰ παλαιά του ἄφθονα μέσα. Ἐπὶ τῶν διαδόχων δὲ τοῦ Μανουήλ ἀναρχία καὶ παραλυσία ἐπεκράτησεν.

Δευτέρα καὶ τρίτη σταυροφορία. Τὴν Δευτέραν Σταυροφορίαν ἔκαμεν ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας καὶ ὁ Βασιλεὺς τῆς Γαλλίας διὰ νὰ ὑπερασπίσουν τὸ Φραγκικὸν Βασίλειον τῆς Ἱερουσαλήμ (καὶ Ἀντιοχείας), τὸ ὅποιον ἐκινδύνευε. Δὲν κατάρθωσαν ὅμως σπουδαῖα πράγματα.

Μετ' ὀλίγον (1187) ὁ Σουλτᾶνος τῆς Αἰγύπτου Σελαεδδὶν ἐκυρίευσεν τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ κατέλυσεν τὸ Φραγκικὸν Βασίλειον. Τότε οἱ Βασιλεῖς τῆς Γερμανίας Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας ἔκαμαν τὴν **Τρίτην Σταυροφορίαν** (1189—1190). Δὲν ἐπέτυχον καὶ αὐτοὶ νὰ καταλάβουν τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἐκαμαν ὅμως συνθήκην μὲ τὸν Σαλαεδδὶν, ἡ ὁποία περιεῖχε τὸν ὅρον νὰ δύνανται οἱ Χριστιανοὶ νὰ ἐπισκέπτονται ἐλευθέρως τοὺς Ἁγίους Τόπους.

Αἱ σταυροφορίαι λοιπὸν ἀπέτυχον τοῦ σκοποῦ των. Τὸ μόνον δὲ ποὺ κατάρθωσαν οἱ Φράγκοι ἦτο νὰ ἐξασθενήσουν τὸ Βυζαντινὸν Κράτος εἰς τοιοῦτο σημεῖον, ὥστε νὰ εἶναι εὐκόλος πλέον ἡ κατάλυσίς του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Η ΤΕΤΑΡΤΗ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ—ΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝ-
ΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΦΡΑΓΚΩΝ

Ἡ Δ΄ Σταυροφορία. Κατὰ τὸ ἔτος 1201 ἐτοιμάζεται εἰς τὴν Ἰταλίαν ἡ Τετάρτη Σταυροφορία. Ἀρχηγοὶ ἦσαν ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερατικός, ὁ κόμης τῆς Φλάνδρας Βαλδουῖνος καὶ ὁ Δόγης (ἡγεμὼν) τῆς Βενετίας Ἑρρίκος Δάνδολος. Εὐθύς ἀμέσως ἐφάνη ὅτι ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἔχει ἄλλους σκοπούς, διότι οἱ Σταυροφόροι κατέλαβον τὴν ἀπέναντι τῆς Βενετίας Δαλματικὴν πόλιν Ζάραν καὶ ἀπ' ἐκεῖ ἐπροχώρησαν πρὸς τὸ Δυρράχιον καὶ τὴν Κέρκυραν. Οἱ Βενετοὶ δηλ. ἤθελον νὰ καταλάβουν τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους τῆς Ἀνατολῆς, διὰ νὰ γίνουν κύριοι τοῦ ἐμπορίου, πρὸ ἧτο μέχρι τώρα εἰς χεῖρας τῶν Βυζαντινῶν. Εὗρον δὲ καὶ μίαν εὐλογοφανῆ ἀφορμὴν, διὰ νὰ στραφοῦν φανερὰ πλέον κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους. Ἦλθε δηλ. πρὸς αὐτοὺς ὁ υἱὸς τοῦ ἐκθρονισθέντος τότε βασιλέως τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἰσαακίου Ἀγγέλου Ἀλέξιος καὶ ἐζήτησε νὰ ἔλθουν εἰς Κωνσταντινούπολιν, διὰ νὰ ἐπαναφέρουν τὸν πατέρα του εἰς τὸν θρόνον. Εὐχαρίστως ἐδέχθησαν οἱ Σταυροφόροι καὶ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1203 κατέπλευσαν εἰς τὸν Βόσπορον. Ἀμέσως ὅμως ἐφάνη ὅτι οἱ Σταυροφόροι θὰ ἐνεργήσουν μόνον διὰ λογαριασμόν τῶν.

Ἡ Ἄλωσις (1204). Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπεκράτησε τότε μεγάλη ταραχή. Πολλοὶ αὐτοκράτορες διεδέχθησαν ὁ εἰς τὸν ἄλλον εἰς διάστημα ὀλίγων μηνῶν. Ὅλοι ὅμως ἤθελον νὰ ὑπερασπίσουν τὴν πόλιν κατὰ τῶν Φράγκων, οἱ ὅποιοι ἤρχισαν πλέον τὴν πολιορκίαν. Δυστυχῶς ἡ ἀναρχία καὶ ἡ σύγχυσις ἦτο τόση, ὥστε δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀμυνθοῦν ἐπὶ πολὺ καὶ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1205 ἡ πόλις ἔπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Φράγκων.

Ἀφάνταστος εἶναι ἡ καταστροφή καὶ ἡ λεηλασία, τὰς ὁποίας ὑπέστη τότε ἡ πόλις, εἰς τὴν ὁποίαν διὰ πρώτην φοράν ἐπάτει ἐχθρός. Ἡ Ἁγία Σοφία, οἱ ἄλλοι ναοί, τὰ παλάτια τῶν Αὐτοκρατόρων καὶ τὰ μέγαρα τῶν πλουσίων ἐληλατήθησαν. Θησαυροὶ ὀλόκληροι μετεφέρθησαν εἰς τὴν Δύσιν. Πολλὰ ἔργα Τέχνης, τὰ ὁποῖα εἶχον μεταφερθῆ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ ὅλας τὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος, κατεστράφησαν ἢ διηρπάγησαν. Μέγα μέρος τῆς πόλεως καὶ τεστράφη διὰ πυρκαϊᾶς. Ὁ μελετῶν τὰς λεπτομερείας τῆς καταστροφῆς αὐτῆς εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ ἀγανακτήσῃ κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἐκείνων Φράγκων, οἱ ὅποιοι ἐφάνησαν χειρότεροι ἀπὸ τοὺς Βαρβάρους.

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ

Η ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑ ΕΝ ΤΗ ΑΝΑΤΟΛΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α.

ΤΑ ΦΡΑΓΚΙΚΑ ΚΡΑΤΗ

Διανομή τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους. Ἀμέσως μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πρωτεύουσας οἱ Φράγκοι κατακτηταὶ ἔκαμαν τὴν διανομὴν τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Κράτους. Αὐτοκράτορα μὲ πρωτεύουσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀνεγνώρισαν ὅλοι τὸν Βαλδουῖνον· αὐτὸς θὰ ἐκυβέρνηα καὶ τὴν Θράκην καὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ὁ Βονιφάτιος ἔγινε βασιλεὺς τῆς Θεσσαλονίκης μὲ τὴν Μακεδονίαν, Θεσσαλίαν καὶ Στερεὰν Ἑλλάδα. Οἱ δὲ Βενετοὶ ἐπῆραν τὰ μέρη, πού τοὺς ἐνδιέφερον διὰ τὰ ἐμπορικὰ των συμφέροντα· δηλ. τὰ νησιά, τὴν Κρήτην, τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰ παράλια τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἀλβανίας. Ἐπῆραν ἀκόμη οἱ Βενετοὶ τὸ πρόνομιον νὰ εἶναι Βενετὸς ὁ νέος Καθολικὸς πλέον Πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως· ὡς τοιοῦτον ἀνέδειξαν ἀμέσως τὸν Θωμᾶν Μοροζίνην. Οἱ Βενετοὶ καὶ ὁ Βονιφάτιος ὡς ἄρχοντες τῶν χωρῶν τούτων ἔπρεπε νὰ ἀναγνωρίζουν κυρίαρχον τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως Βαλδουῖνον.

Ἡ κατάκτησις τῶν Ἐπαρχιῶν. Ἡ διανομὴ ἔγι-

νε. Ἐπρεπε τώρα νὰ γίνη καὶ ἡ κατάκτησις τῶν χωρῶν, τὰς ὁποίας ἔλαβεν ἕκαστος.

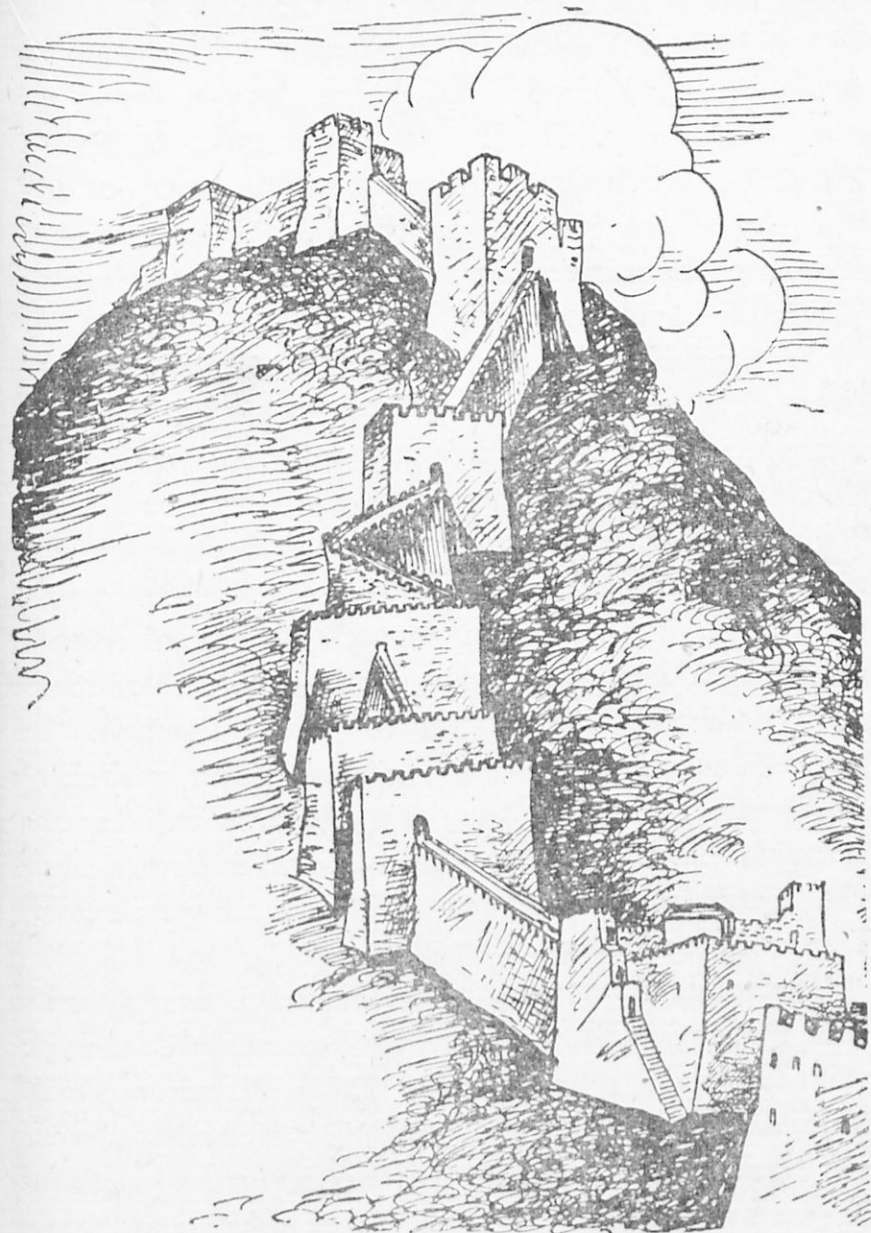
Ὁ Βαλδουῖνος δὲν κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ παρὰ μόνον τὴν Θράκην, διότι εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἰδρύθησαν, ὅπως θὰ ἴδωμεν, Ἑλληνικὰ Κράτη.

Ὁ Βονιφάτιος κατέλαβε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ Μακεδονίαν· κατῆλθεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Ἀνατολικὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ τὰς κατέλαβεν ἄνευ ἀντιστάσεως. Εἰς μερικὰς ἀπὸ τὰς χώρας αὐτὰς διώρισε τοπικοὺς ἄρχοντας φίλους του, οἱ ὅποιοι ἀνεγνώριζον βέβαια αὐτὸν ὡς βασιλέα των. Ἔτσι ἐδημιουργήθησαν μικρὰ κρατίδια ὑποτελῆ εἰς τὸν Βονιφάτιον, ἐκ τῶν ὁποίων σπουδαιότερον ἔγινε τὸ Δ ο υ κ ᾱ τ ο ν τ ῶ ν Ἀ θ η ν ῶ ν καὶ Θηβῶν μὲ ἡγεμόνα τὸν Ὄθωνα Δελαρός.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ Βενετοὶ δὲν εἶχον στρατόν, διὰ νὰ καταλάβουν τὴν ἐπιδικασθεῖσαν εἰς αὐτοὺς Πελοπόννησον, περιωρίσθησαν εἰς τὴν κατάληψιν τῶν δύο μόνον παραλιακῶν φρουρίων Μεθώνης καὶ Κορώνης, καὶ ἡ χώρα αὕτη περιῆλθεν εἰς τὸν Βονιφάτιον. Οὗτος ὁμως βιαζόμενος νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἀνέθεσεν εἰς δύο φίλους του Γάλλους εὐγενεῖς, τὸν Σαμπλίτην καὶ τὸν Βιλλαρδουῖνον, νὰ τὴν κατακτήσουν. Πράγματι αὐτοὶ νικήσαντες τοὺς ἐντοπίους ἄρχοντας Λέοντα Σγουρὸν καὶ Λέοντα Χαμάρετον κατέλαβον ὅλην σχεδὸν τὴν Πελοπόννησον μέχρι Καλαμῶν καὶ ἴδρυσαν τὸ λεγόμενον Π ρ ι γ κ ι π ᾱ τ ο ν τ ο ὕ Μ ο ρ ῆ ω ς.

Οἱ Βενετοὶ τέλος κατέλαβον τὴν Κρήτην, τὰ δύο

Εικ. 22.—Τὸ τεῖχος τῆς Ἀντιοχείας.

Πελοποννησιακά φρούρια Μεθώνην και Κορώνην, τὸ φρούριον τῆς Χαλκίδος και ἄλλας ὄχυράς θέσεις εἰς τὸν Ἀδριατικὴν. Εἰς εὐγενῆς δὲ Βενετός, ὁ Μᾶρκος Σανοῦδος, κατέλαβε τὰς Κυκλάδας και ἐκράτησε μὲν τὴν Νάξον διὰ τὸν ἑαυτὸν του, τὰ δὲ ἄλλα νησιὰ ἔδωκεν εἰς τοὺς συναγωνιστάς του, οἱ ὅποιοι τὸν ἀνεγνώριζον ὡς κυρίαρχον.

Τὸ Φεουδαρχικὸν σύστημα διοικήσεως. Εἶδομεν ὅτι τὰς Ἑλληνικὰς χώρας οἱ Φράγκοι ἐμοίρασαν μεταξὺ των κατὰ τὴν συνήθειαν ποὺ ἐπεκράτει τότε εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἀνώτατος ἄρχων ὄλων ἦτο ὁ Βαλδουῖνος. Εἰς αὐτὸν ἦσαν ὑποτελεῖς ὁ Βονιφάτιος και οἱ Βενετοὶ (διὰ τὰς εἰς τὴν Ἀνατολὴν χώρας των). Εἰς τὸν Βονιφάτιον πάλιν ὑποτελεῖς ἦσαν οἱ ἡγεμόνες τῶν ἄλλων μικροτέρων κρατῶν, οἱ ὅποιοι ὠνομάζοντο Δοῦκες, Κόμητες, Μαρκήσιοι, Βαρῶνοι. Ἐπειδὴ δὲ ἐκάστη μικρὰ ἢ μεγαλυτέρα χώρα, ποὺ εἶχεν ὡς ἡγεμόνα τὸν Βαρῶνον, Μαρκήσιον κλπ., ὠνομάζετο Φέουδον ἢ Τιμάριον, διὰ τοῦτο τὸ σύστημα αὐτὸ τῆς διοικήσεως ὠνομάσθη **Φεουδαρχικὸν ἢ Τιμαριωτικὸν** σύστημα.

Ἡ διαίρεσις ὅμως αὐτὴ εἰς μικρὰ κράτη ἔβλαψε τοὺς Φράγκους, διότι ἀνεπτύχθησαν και ἔριδες μεταξὺ τῶν διαφόρων ἡγεμόνων και τοῦτο ἐξησθένησε τὰς δυνάμεις των. Τὰ ἰσχυρότερα τῶν Κρατῶν αὐτῶν, τὰ ὅποια και διετηρήθησαν περισσότερο χρόνον, ἦσαν τὸ Δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν και μάλιστα τὸ Πριγκιπᾶτον τοῦ Μορέως. Οἱ Βιλλαρδουῖνοι ἐκυβέρνησαν

πολύ καλά· ἐσεβάσθησαν τὴν θρησκείαν, τὴν γλῶσσαν
καὶ τὰ ἔθιμα τῶν κατοίκων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ

Οἱ Φράγκοι δὲν ἠδυνήθησαν, ὅπως εἶδομεν, νὰ κατακτήσουν ὅλας τὰς Ἑλληνικὰς χώρας, διότι οἱ κάτοικοι ἀντεστάθησαν καὶ ἐκράτησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των· ἰδρῦθησαν λοιπὸν νέα ἑλληνικὰ κράτη μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὰ ὅποια σιγὰ σιγὰ ἐμεγάλωνον καὶ κατέλυσαν τέλος τὴν Φραγκικὴν Αὐτοκρατορίαν.

Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νικαίας. Ὀλίγας ὥρας πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχεν ἀναγορευθῆ αὐτοκράτωρ ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις. Ὅταν εἶδεν ὅτι οὐδεμία ἐλπίς ὑπῆρχε περὶ σωτηρίας τῆς Πρωτεύουσας, ἔφυγεν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἐγκατεστάθη εἰς Νίκαιαν. Ἐκεῖ κατέφυγε κατόπιν καὶ ὁ Πατριάρχης καὶ ὅλοι οἱ διαφυγόντες ἀνώτεροι ὑπάλληλοι, στρατιωτικοὶ κλπ. Ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις κατορθώνει νὰ νικήσῃ τοὺς Φράγκους πού ἐπέρασαν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, διὰ νὰ τὴν κατακτήσουν, καὶ ἐστερέωσε σιγὰ σιγὰ τὸ Κράτος τῆς Νικαίας.

Ὁ γαμβρὸς καὶ διάδοχος του Ἰωάννης Βατάτζης (1222—1255), ἱκανώτατος καὶ στρατηγικώτατος, ἐμεγάλωσε πολὺ τὸ Κράτος· κατέλαβε τὰς νήσους Λέσβον, Χίον καὶ Σάμον, τὴν Χερσόνησον τῆς

Καλλιπόλεως καὶ ἔπειτα τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλονίκην· τέλος δὲ καὶ μέγα μέρος τῆς Θράκης καὶ περιώρισε τοὺς Φράγκους εἰς μόνην τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν δὲ ἐπεξέτεινε πολὺ τὸ Κράτος τῆς Νικαίας ὁ Βατάτζης.

Ἦτο πλέον φανερόν ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κρατηθῆ ὁ Φράγκος βασιλεὺς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Διεδέχθη τὸν Βατάτζην ὁ υἱὸς του Θεόδωρος Β'. Λάσκαρις καὶ τοῦτον τὸ 1258 ὁ ἀνήλικος υἱὸς του Ἰωάννης. Συμβασιλεὺς τοῦ ἀνηλίκου αὐτοκράτορος ἔγινεν ὁ ἰκανὸς στρατηγὸς Μιχαήλ Παλαίολόγος, ὁ ὁποῖος κατέλαβε τὴν ἀρχὴν καὶ ἔμειν μόνος αὐτοκράτωρ—ἰδρυτῆς τῆς Δυναστείας τῶν Παλαιολόγων.

Ἡ Αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος. Ὀλίγον πρὸ τῆς Ἀλώσεως, τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1204, δύο Κομνηνοὶ ἀδελφοί, ὁ Ἀλέξιος καὶ ὁ Δαυίδ, ἰδρυσαν τὸ Κράτος τῆς Τραπεζοῦντος καὶ ἔλαβον τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος. Τὸ Κράτος τῶν Κομνηνῶν γρήγορα ἀπέκτησε πολλὰς χώρας καὶ ἠδυνήθη νὰ ἀντισταθῆ κατὰ πολλῶν βαρβαρικῶν λαῶν. Ἡ Τραπεζοῦς ἔγινε μεγάλη καὶ πλουσία πόλις. Τὸ Κράτος τοῦτο ἔζησεν ἐπὶ 250 περίπου ἔτη· κατελύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὸ ἔτος 1461 μ.Χ.

Τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου. Καὶ τρίτον Ἑλληνικὸν Κράτος ἰδρύθη εἰς τὰ πρὸς τὴν Δύσιν σύνορα τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους ὑπὸ τοῦ Μιχαήλ Ἀγγέλου Κομνηνοῦ μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἄρταν. Τὸ Δεσποτᾶτον τῆς Ἠπείρου περιέλαβεν κατ'

ἄρχας τὴν Ἡπειρον μέχρι τοῦ Δυρραχίου καὶ τὴν πρὸς νότον χώραν μέχρι τῆς Ναυπάκτου. Ὁ διάδοχος ὅμως τοῦ Μιχαήλ Θεόδωρος κατέλαβε τὴν Μακεδονίαν, ἐνίκησε τοὺς Φράγκους καὶ κατέλυσε τὸ Φραγκικὸν Βασίλειον τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐφθασε μέχρι τῆς Θράκης καὶ Ἀδριανουπόλεως. Τότε μετέφερε τὴν ἔδραν του εἰς Θεσσαλονίκην καὶ ἀνηγορεύθη αὐτοκράτων. Ἠθέλησε νὰ πολεμήσῃ καὶ κατὰ τῶν Βουλγάρων. Ἐνίκηθη ὅμως ὑπ' αὐτῶν καὶ ἔχασε τὴν βόρειον Μακεδονίαν, ἐνῶ ἡ Θεσσαλονίκη μὲ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Μακεδονίας κατελήφθη, ὅπως εἶδομεν, ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Νικαίας Ἰωάννου Βατάτζη. Τὸ Δεσποτᾶτον περιωρίσθη μετ' ὀλίγον εἰς τὴν Νότιον Ἡπειρον περὶ τὴν Ἄρταν καὶ τὴν Βόνιτσαν.

Εἰς τὰ Κράτη ταῦτα ὀφείλεται ἡ διατήρησις τῆς Ἑλληνικότητος τῶν Χωρῶν, αἱ ὁποῖαι ἐκινδύνευσαν τότε νὰ ἐκφραγκισθοῦν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΑΝΑΚΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Κατὰ τὸ ἔτος 1259 ὁ Μιχαήλ Παλαιολόγος ἐνίκησε κατὰ κράτος εἰς τὴν Πελαγονίαν (περὶ τὸ σημερινὸν Μοναστήριον) τὸν τελευταῖον μέγαν στρατὸν τῶν Φράγκων καὶ τοῦ Δεσπότη τῆς Ἡπείρου. Οἱ Φράγκοι περιωρίσθησαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ δὲ Ἕλληνας αὐτοκράτωρ τῆς Νικαίας κατέλαβεν ὅλην τὴν

Θράκην. Ὁ Μιχαήλ ἦλθεν εἰς συνεννοησιν καὶ με τοὺς Βουλγάρους, καί, προτοῦ πολιορκήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔστειλεν εἰς τὴν Θράκην τὸν στρατηγὸν Ἄλέξιον Στρατηγόπουλον με 800 μόνον ἄνδρας, διὰ νὰ ἐπιτηρῇ τὰς κινήσεις τῶν Βουλγάρων. Ὄταν ὁ Στρατηγόπουλος ἔφθασεν εἰς τὴν Σηλυβρίαν τῆς Θράκης, πολὺ κοντὰ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔμαθεν ὅτι οἱ Φράγκοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχον ἐκστρατεύσει, διὰ νὰ καταλάβουν μίαν μικρὰν ἐκεῖ πλησίον νῆσον, καὶ εἶχον ἀφήσει σχεδὸν ἀφύλακτον τὴν πόλιν. Βοηθούμενος τότε καὶ ἀπὸ τοὺς πέριξ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἕλληνας εἰσάγει κατὰ τὴν νύκτα ἀπὸ τὴν ὀπὴν μιᾶς ὑπονόμου ὀλίγους στρατιώτας, οἱ ὅποιοι ἐφόνευσαν τοὺς φρουροὺς τῆς Πύλης τῶν Τειχῶν καὶ ἤνοιξαν αὐτήν. Ὁ Στρατηγόπουλος εἰσῆλθεν εἰς τὴν Πόλιν καὶ τὴν κατέλαβε τὴν 26ην Ἰουλίου 1261.

Οἱ Φράγκοι ἐπιστρέψαντες ἐκ τῆς ἐκστρατείας τῶν δὲν ἐσκέφθησαν κἄν νὰ ἀντισταθοῦν· ἐφρόντισαν μόνον διὰ τὰς οἰκογενείας τῶν καὶ ἔφυγον με πλοῖα εἰς τὴν Εὐρώπην.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας (15 Αὐγούστου 1261) εἰσῆλθεν ἐν θριάμβῳ διὰ τῆς Χρυσῆς Πύλης ὁ Μιχαήλ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐστέφθη πάλιν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας Αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου.

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟΝ

ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΕΤΗ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ — ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΠΡΩΤΟΙ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΙ (1251—1341).

Μιχαήλ Η'. Ἦτο εὐφυῆς ἄνθρωπος καὶ ἱκανὸς αὐτοκράτωρ. Ὀνειρόν του ἦτο νὰ ἀναστήσῃ τὸ παλαιὸν ἔνδοξον Κράτος. Ἀλλὰ τοῦτο ἦτο πλέον ἀδύνατον. Τὰς περισσοτέρας καὶ πλουσιωτέρας χώρας κατεῖχον ξένοι. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ Ἑλληνικὰ Κράτη τῆς Ἠπείρου καὶ Τραπεζοῦντος δὲν ἤθελον νὰ ἐνωθοῦν μὲ τὸ Κράτος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Βενετοὶ κατεῖχον τὰς περισσοτέρας νήσους καὶ εἶχον εἰς χεῖράς των τὸ ἐμπόριον. Τὸ Κράτος δὲν εἰσέπραττε φόρους, διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον καὶ τὰ οἰκονομικὰ μέσα τοῦ Μιχαήλ δὲν ἦσαν πλέον ἄφθονα. Ἐπολέμησε μὲ γενναιότητα ὅλους τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Κράτους· τοὺς Τούρκους εἰς Μικρὰν Ἀσίαν, τοὺς Βουλγάρους καὶ τὸν Δεσπότην τῆς Ἠπείρου, ἀλλὰ δὲν εἶχε μεγάλας ἐπιτυχίας. Μόνον τοὺς Φράγκους ἡγεμόνας τοῦ Πριγκιπάτου τοῦ Μορέως ἠνάγκασε νὰ τοῦ παραδώσουν τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Πελοποννήσου, ὅπου ἰδρῦθη τὸ Ἑλληνικὸν Δεσποτᾶτον τοῦ Μι-

στραῖ, τὸ ὁποῖον ἐφθασεν ἀργότερα εἰς μεγάλην ἀκμήν.

Βλέπων τὸν κίνδυνον τοῦ Κράτους, ὁ Μιχαήλ ἠθέλησε νὰ πλησιάσῃ πρὸς τοὺς ἐν τῇ Δύσει Χριστιανούς ἡγεμόνας, διὰ νὰ τοὺς ἔχη βοηθούς. Τοῦτο ὅμως θὰ ἐγίνετο μόνον μετὰ τὴν Ἑνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν ἂν δηλ. ἡ Ἀνατολικὴ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἐδέχετο τὰς δοξασίας τῶν Καθολικῶν καὶ τὰ πρωτεῖα τοῦ Πάπα. Ὁ Μιχαήλ δὲν ἐδίστασεν εἰς μίαν σύνοδον, εἰς τὴν πόλιν Λυῶν τῆς Γαλλίας, ἐδέχθη τὴν Ἑνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν ὑπὸ τοὺς ὡς ἄνω ὅρους. Τοῦτο ὅμως ἐξήγειρε τὸν Ὀρθόδοξον λαὸν ἐναντίον του ὁ ὁποῖος ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἤθελε τὴν Ἑνωσιν. Τόσον πολὺ δὲ τὸν ἐμίσησεν ὁ λαός, ὥστε κατὰ τὸν θάνατόν του δὲν τοῦ ἔκαμον οὔτε τὴν συνηθισμένην βασιλικὴν ταφήν.

Οἱ διάδοχοι τοῦ Μιχαήλ Ἀνδρόνικος Β' καὶ Ἀνδρόνικος Γ' ἀντιμετώπισαν τὰς ἰδίας δυσκολίας. Ἐπανέφερον μὲν τὴν εἰρήνην εἰς τὸ ἔσωτερικὸν καταργήσαντες τὸ Διάταγμα περὶ Ἑνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Κράτους ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἐγίνοντο ἰσχυρότεροι, ἐνῶ οἱ δύο Ἀνδρόνικοι εἶχον μεταξὺ των ἐμφύλιον πόλεμον περὶ τῆς ἀρχῆς.

Τῆς ἀδυναμίας τῶν Βυζαντινῶν εἶχον ἤδη ἐπωφεληθῆ καὶ οἱ Σέρβοι, οἱ ὁποῖοι ἐκήρυξαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των καὶ ἤρχισαν νὰ κατέρχωνται πρὸς τὴν Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν, ὅπως παλαιότερα οἱ Βούλγαροι. Ὁ ἡγεμὼν τῶν Σέρβων Στέφανος Δουσανεγινοβιτς ἐγίνετο τόσον ἰσχυρός, ὥστε εἶχε τὴν τόλμην νὰ

Εἰκ. 23.—'Ανδρόνικος Παλαιολόγος.

στεφθῆ «αὐτακράτωρ τῶν Σέρβων καὶ τῶν Ἑλλήνων». Ἀπέθανεν ὁμως ὁ Στέφανος Δουσάν νέος σχετικῶς τὸ 1355 καὶ τὸ Σερβικὸν Κράτος ἤρχισεν νὰ παρακμάζη. Διὰ νὰ ἀνταπεξέληται κατὰ τῶν πολλῶν καὶ ἐπικιν-

δύνων ἐχθρῶν, ἐκόλεσεν ὁ Αὐτοκράτωρ ἀπὸ τὴν Εὐρώπην τοὺς γενναίους καὶ ἱκανοὺς πολεμιστὰς Καταλανοὺς. Γρήγορα ὁμως οὗτοι ἦλθον εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα καὶ ἀπὸ φίλοι ἔγιναν ἐχθροί. Πολλὰ ἔπαθον οἱ Ἕλληνες τῆς Θράκης ἀπὸ αὐτοῦ. Ἐπὶ τέλος διὰ τῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας ἦλθον εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, κατέλυσαν τὸ Δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὸ ἐκράτησαν αὐτοὶ ἐπὶ 80 καὶ πλέον ἔτη.

Ἄλλὰ μεγαλύτερος ἀκόμη ἐχθρὸς τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους ἐνεφανίσθη κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ὁ ἐχθρὸς οὗτος ἦσαν οἱ Ὀθωμανοὶ Τούρκοι, οἱ ὁποῖοι παρ' ἔλους τοὺς ἀγῶνας τῶν Ἑλλήνων ἐναντίον των κατέλυσαν ἐν τέλει τὸ Βυζαντινὸν Κράτος καταλαβόντες, ὅπως θὰ ἴδωμεν, ὅλας τὰς Ἑλληνικὰς χώρας καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΟΙ ΟΘΩΜΑΝΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ

Καταγωγή καὶ ἐγκατάστασις εἰς Μικρὰν Ἀσίαν
 Οἱ Ὀθωμανοὶ Τούρκοι ἦσαν λαὸς συγγενικὸς μετὰ τοὺς Σελτζουκίδας Τούρκους· κατήγοντο ἀπὸ τὸ Τουρκεστάν καὶ ἀπετέλουν τὴν φυλὴν τῶν Οὐζῶν. Εἰς ἀρχὴν ἡγεγὸς τῆς φυλῆς αὐτῆς, ὁ Σουλεϊμάν, εἶχεν ἔλθει εἰς τὴν Περσίαν μετὰ τὴν φυλὴν του, ὅπου ὑπηρέτησαν ὀλίγα ἔτη ὡς μισθοφόροι. Ἀπὸ ἐκεῖ μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Περσικοῦ Κράτους ὑπὸ τῶν Μογγόλων ἐφυγόντων πρὸς Δυσμὰς, εἰς δὲ ἐκ τῶν υἱῶν τοῦ Σουλεϊμάν.

Ἐρτογρούλ, με ὅσους τὸν ἠκολούθησαν, εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Σελτζουκίδου Σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου Ἀλαεδδίν. Ὁ Ἀλαεδδίν, ἐπειδὴ τὸν ἐβοήθησεν εἰς τοὺς πολέμους του, τοῦ παρεχώρησε μίαν μικρὰν ἐπαρχίαν πλησίον τοῦ ἀρχαίου Δορυλαίου (σημερινοῦ Ἐσκῆ—Σεχήρ). Ἐκεῖ ἐγκατεστάθη μετὰ τὴν φυλὴν του ὁ Ἐρτογρούλ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαήλ Η'. Κανεὶς δὲν ἔδωκε σημασίαν κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ μικροσκοπικὸν αὐτὸ κρατίδιον. Οἱ Τούρκοι οὗτοι, ὅπως εἶχον κάμει παλαιότερα καὶ οἱ Σελτζουκίδαι, εἶχον δεχθῆ τὴν θρησκείαν τοῦ Μωάμεθ. ἦσαν μάλιστα φανατικοὶ Μωαμεθανοί.

Ὄθωμάν ἢ Ὄσμάν. Υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Ἐρτογρούλ ἦτο ὁ Ὄθωμάν ἢ Ὄσμάν, ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου οἱ Τούρκοι ὠνομάσθησαν Ὄθωμανοὶ ἢ Ὄσμανίδαι. Ὁ Ὄσμάν ηὔξησε τὸ μικρὸν κράτος του νικήσας τοὺς Βυζαντινοὺς στρατοὺς, καταλαβὼν τὴν μεγάλην πόλιν Προῦσσαν, τὴν ὁποίαν ἔκαμε πρωτεύουσαν (1326). Μετ' ὀλίγον δὲ κατελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἡ ἄλλη μεγάλη πόλις τῆς Βιθυνίας ἡ Νικομήδεια. Οἱ Τούρκοι γίνονται πλέον ἐπικίνδυνοι. Οἱ Βυζαντινοὶ στρατοὶ δὲν δύνανται νὰ τοὺς νικήσουν, διότι εἶναι ἰκανώτατοι καὶ γενναϊότατοι πολεμισταί. Ἐκεῖνος ὁμως, ὁ ὁποῖος, ὠργάνωσε τελείως τὸν Τουρκικὸν στρατὸν καὶ ἔθεσε τὰ θεμέλια τῆς μετέπειτα μεγάλης Τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας, εἶναι ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Ὄσμάν ὁ Ὄρχάν.

Ὄρχάν. Ἐπὶ Ὄρχάν τὸ Τουρκικὸν Κράτος ἐμεγάλωσε πολὺ. Ἐφθασε μέχρι τοῦ Βοσπόρου καὶ εἰς

τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας περιέλαβε μεγάλας ἐπαρχίας τοῦ Σελτζουκικοῦ Κράτους τοῦ Ἰκονίου, τὸ ὁποῖον παρήκμασε πλέον ἐντελῶς. Ὁ Ὀρχάν διήρесе τὸ Κράτος εἰς ἐπαρχίας, ἔκοψε νομίσματα, ὡς Σουλτᾶνος πλέον τῶν Τούρκων, καὶ ὠργάνωσε καλὰ τὸ στρατόν.

Αὐτὸς ἔγινεν ὁ ἰδρυτὴς τοῦ περιφήμου Τάγματος τῶν Γενιτσάρων (Γενι—τσαρί=νέος στρατός). Ἦρπαζε δηλ. εἰς ἡλικίαν 7—14 ἐτῶν τὰ παιδιὰ τῶν Χριστιανῶν Ἑλλήνων καὶ τὰ ἔκαμνε διὰ τῆς βίας Μωαμεθανούς (Ἐξισλαμισμὸς—Παιδομάζωμα). Οἱ Ἑλληνοπαῖδες ἐλησμόνουσιν τὴν θρησκείαν των καὶ ἐγίνοντο φανατικώτεροι Μωαμεθανοὶ καὶ ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς Τούρκους. Ἐζων ὅλοι μαζὶ καὶ ἐγυμνάζοντο διαρκῶς μὲ σκληρὰς πολεμικὰς ἀσκήσεις. Ἔτσι ἐγίνοντο γενναῖοι καὶ σκληροὶ πολεμισταί. Ὄταν ἔφθανον εἰς τὴν κατάλληλον ἡλικίαν κατετάσσοντο εἰς τὰς τάξεις τῶν Γενιτσάρων καὶ σκοπὸς τῆς ζωῆς των ἦτο πλέον ὁ πόλεμος. Οἱ Γενίτσαροι ἔγιναν μὲ τὸν καιρὸν τὸ καλύτερον σῶμα τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ. Τίποτε δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀντιθέξῃ εἰς τὰς ἐφόδους των. Ἀπὸ τοὺς Γενιτσάρους ἐλάμβανε συνήθως καὶ αὐτὴν τὴν σωματοφυλακὴν τοῦ ὁ Σουλτᾶνος.

Οἱ Ὀθωμανοὶ δὲν ἱκανοποιοῦνται πλέον μὲ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Θέλουν νὰ εὑρουν εὐκαιρίαν νὰ πατήσουσιν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην. Τὴν εὐκαιρίαν ταύτην τοὺς δίδουν οἱ ἴδιοι δυστυχῶς οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου μὲ τὰς φιλονεικίας καὶ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΕΣ—Ο ΑΓΩΝ ΠΡΟΣ
ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ

Οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἀπὸ τοῦ 1341 βασιλεύει εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ ἑννεαετῆς υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου Γ' Ἰωάννης ὁ Ε' ἔχων ὡς συμβασιλέα τὸν πενθερόν του Ἰωάννην Καντακουζηνόν. Ὁ Καντακουζηνὸς ἐσφετερίσθη τὸν Θρόνον καὶ ἐβασίλευσεν ἐπ' ὀλίγα ἔτη ὡς Ἰωάννης ΣΤ', ἀλλὰ ὑπερίσχυσεν ἐν τέλει ὁ Ἰωάννης Ε'. Εἰς τὸν ἐμφύλιον μεταξὺ τῶν πόλεμον ἐκάλουν βοηθοὺς πότε τοὺς Τούρκους, πότε τοὺς Βουλγάρους. Ἔτσι ὁ Ὀρχάν διέβη κάποτε εἰς τὴν Θράκην, ὁ δὲ διάδοχός του Σουλεϊμάν κατώρθωσε νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν Χερσόνησον τῆς Καλλιπόλεως. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ τῶν συγγενῶν τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος δὲν ἐσταμάτησε καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐπροχώρησαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Θράκης. Ὁ Σουλτᾶνος Μουράτ Α' καταλαμβάνει (1363) τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ τὴν κάμνει πρωτεύουσαν τοῦ Κράτους του. Μετ' ὀλίγα ἔτη, ἀφοῦ ἐνίκησε τοὺς Βουλγάρους καὶ Σέρβους, καταλαμβάνει τὴν Φιλιππούπολιν, ἔπειτα δὲ τὴν Μακεδονίαν μέχρι Θεσσαλονίκης. Οἱ στρατηγοὶ του κατέβησαν μέχρι τῆς Θεσσαλίας. Οἱ Τοῦρκοι γίνονται πλέον ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος ὅλων τῶν Χριστιανικῶν λαῶν, ἰδίως ὅταν ἐνίκησαν κατὰ κράτος τοὺς Σέρβους εἰς τὴν μεγάλην μάχην τοῦ Κοσσυφοπεδίου (1389). Μέγας χριστιανικὸς στρατὸς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας Σι-

γισμούνδου βαδίζει κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐνικήθη ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Βαγιαζίτ παρὰ τὴν Νικόπολιν (1396).

Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος (1391–1425). Ἐν τῷ με-
ταξὺ εἰς τὸν Βυζαντινὸν θρόνον εἶχεν ἀνέλθει ὁ ἰκανὸς
καὶ γενναῖος αὐτοκράτωρ Μανουήλ Β΄. Τὸ Κράτος ὅμως
δὲν ἔχει πλέον οὔτε μεγάλους στρατοὺς οὔτε χρήματα,
διότι εἶχε περιορισθῆ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ
ὀλίγας ἀπομεμακρυσμένας ἐπαρχίας.

Ὁ κίνδυνος καταλήψεως καὶ αὐτῆς τῆς Κωνσταν-
τινουπόλεως ἐφαίνετο ὅτι ἐπλησίαζεν. Ἔσωσεν ὅ-
μως τότε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἡ μεγάλη ἐπίδρα-
σὴ τῶν Μογγόλων. Ἡ πολυάριθμος δηλαδὴ ἀγρία
αὐτὴ φυλὴ μὲ ἀρχηγὸν τὸν Ταμερλᾶνον εἰσέβαλεν εἰς
τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ὁ Βαγιαζίτ ἔσπευσε νὰ ὑπερα-
σπίσῃ τὸ Κράτος του. Παρὰ τὴν πόλιν Ἀγκυρανί,
τὴν σημερινὴν πρωτεύουσάν τῆς Τουρκίας, συνεκρά-
τήθη μεγάλη μάχη. Ὁ Βαγιαζίτ ἠττήθη καὶ συνε-
λήφθη αἰχμάλωτος. Ὄταν δὲ ὁ Ταμερλᾶνος τὸ ἐπὶ-
μενον ἔτος ἔφυγεν ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας, οἱ υἱοὶ τοῦ Βα-
γιαζίτ πολεμοῦν μετὰ τῶν περὶ τῆς ἀρχῆς. Ἡ δὴ
ναμὶς τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους καταπίπτει προσω-
ρινῶς.

Κατὰ τὰ ὀλίγα ταῦτα ἔτη τῆς παρακμῆς τοῦ Ὀ-
θωμανικοῦ Κράτους ὁ Μανουήλ προσπαθεῖ νὰ ἀνα-
κτήσῃ τὴν παλαιὰν δύναμιν. Ἔρχεται μέχρι τῆς Πε-
λοποννήσου καὶ ἐνισχύει τὸ Δεσποτᾶτον τοῦ Μιστρά-
ῶπου μετὰ τοὺς Καντακουζηνοὺς ἡγεμόνευον Παλαιολό-
γοι. Μὲ τὸν Μωάμεθ Α΄, ἓνα ἐκ τῶν διαδόχων τοῦ

Εικ. 24.—'Ιωάννης Η' Παλαιολόγος.

Βαγιαζίτ, ἔζησεν ἐν εἰρήμῃ· ὁ Μανουήλ. Περιῆλθεν ἔτι μᾶλλον εἰς πόλεμον μετὰ τὸν διάδοχόν του Μουράτ Β', ὁποῖος ἐτόλμησε νὰ πολιορκήσῃ καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οἱ Ἕλληνες τότε ὑπερήσπισαν μετὰ τὸν Μανουήλ.

μεγάλην γενναιότητα τὴν πόλιν καὶ οἱ Τοῦρκοι ἦσαν κάσθησαν νὰ λύσουν τὴν πολιορκίαν καὶ νὰ φύγουν. Ἐφάνη ὅμως καθαρὰ πλέον ὅτι ὄνειρον τῶν Τούρκων ἦτο ἡ κατάληψις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἰωάννης Η' Παλαιολόγος (1425–1449). Ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Ἰωάννης Η' ἔβλεπε πλέον ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις διέτρεχε ἄμεσον κίνδυνον, διότι ὁ Μουράτ μετ' ὀλίγα ἔτη κατέλαβε τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὰ Ἰωάννινα καὶ προσέβαλε τὴν Ἀλβανίαν· ταύτην ὑπερήσπισε τότε ὁ ἔθνικὸς ἦρωσ τῶν Ἀλβανῶν Γεώργιος Καστριώτης (ἢ Σκεντέρμπεης). Ἐσκέφθη λοιπὸν ὁ Ἰωάννης νὰ κάμῃ ὅ,τι ἔκαμεν ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος· νὰ ὑποτάξῃ δηλαδὴ τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν εἰς τὴν Καθολικὴν, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν βοήθειαν τῶν Χριστιανῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης. Μεταβαίνει εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐπιστήμωσιν εἰς τὴν σύνοδον τῆς Φλωρεντίας δέχεται τὴν ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν. Τοῦτο ὅμως ἐξήγειρεν ἐναντίον του τὴν μεγάλην μερίδα τῶν ἀνθενωτικῶν καὶ ἔγιναν μεγάλαι ταραχαὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ Χριστιανικὸς ἐξ ἄλλου στρατός, ποὺ ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Τούρκων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἦρωος τῶν Οὐγγρων Ἰωάννου Οὐνιάδου καὶ τοῦ Βασιλέως τῶν Πολωνῶν Λαδισλάου, ἐνίκηθη καὶ κατεστράφη ὑπὸ τοῦ Μουράτ παρὰ τὴν Βάρναν (1444).

Μίαν τελευταίαν προσπάθειαν κατέβαλεν ὁ Δεσπότης τοῦ Μιστρά Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος. Κατώρθωσε νὰ περάσῃ τὸν Ἰσθμὸν καὶ νὰ ἰδρύσῃ εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς σημερινῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος ἕν νέον κα-

θαρῶς ἑλληνικὸν κράτος· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὑπέκυψε μετ' ὀλίγον εἰς τὰς ἀνωτέρας δυνάμεις τῶν Τούρκων καὶ περιωρίσθη πάλιν εἰς τὴν Πελοπόννησον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΚΑΙ ΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Κωνσταντῖνος ὁ ΙΒ' καὶ Μωάμεθ ὁ Β'. Τὸν Ἰωάννην Η' διεδέχθη εἰς τὸν Αὐτοκρατορικὸν θρόνον ὁ ἀδελφός του Κωνσταντῖνος, ὁ μέχρι τότε Δεσπότης τοῦ Μιστρά. Ἐφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν Μάρτιον τοῦ 1449 καὶ ἤρχισεν ἀμέσως τὰς ἐνεργείας του διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἀμύνης. Ἀπέστειλε πρεσβείαν εἰς τὰ Χριστιανικὰ κράτη τῆς Δύσεως καὶ εἰς τὸν Πάπαν καὶ ἐζήτηει βοήθειαν. Εἰς Κωνσταντινούπολιν δὲν ὑπῆρχεν οὔτε στρατὸς ἄξιος λόγου οὔτε χρήματα διὰ τὴν προμήθειαν ἐφοδίων. Ἀπὸ τὰ Εὐρωπαϊκὰ κράτη καμμία βοήθεια δὲν ἦλθεν. Ὁ Κωνσταντῖνος ὅμως δὲν ἔχασε τὸ θάρρος του. Εἶχε λάβει τὴν ἀπόφασιν νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν Πόλιν μέχρι θανάτου.

Σουλτᾶνος τῶν Τούρκων ἔγινε τὸ 1451 ὁ νεαρὸς υἱὸς τοῦ Μουράτ Μωάμεθ ὁ Β'. Ἦτο ὑπερήφανος καὶ φιλόδοξος. Ἀμέσως διεκήρυξεν ὅτι ὄνειρόν του ἦτο νὰ καταλάβῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ τὴν κάμῃ πρωτεύουσαν τῶν Τούρκων καὶ ἤρχισε τὰς προετοιμασίας. Ἐν ἔτος μετὰ τὴν ἀνοδὸν του εἰς τὸν Σουλτανικὸν θρόνον διέταξε νὰ κατασκευασθῇ εἰς τὴν Εὐρω-

παϊκὴν ἀκτὴν τοῦ Βοσπόρου πλησίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέγα φρούριον.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἔμαθε τὰς προετοιμασίας τοῦ Σουλτάνου. Ἐφρόντισε νὰ ἐπισκευασθοῦν τὰ τείχη καὶ ἔκαμε τὴν τελευταίαν ἔκκλησιν πρὸς τὸν Χριστιανικὸν κόσμον τῆς Δύσεως νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν. Εἰσήγαγε τροφάς, ὅσας ἠδυνήθη νὰ προμηθευθῇ, καὶ ἔκαμε τὰς τελευταίας ἐτοιμασίας. Ἐκλείσει τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Κερατίου κόλπου) μὲ σιδηρᾶν ἄλυσιν, διὰ νὰ μὴ δύναται ὁ Μωάμεθ νὰ προσβάλλῃ ἀπὸ θαλάσσης τὴν Πόλιν. Ἦλθον τότε εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐθελονταὶ 700 Γενουᾶται πολεμισταὶ ὑπὸ τὸν γενναῖον Ἰουστινιάνην καὶ ἐλάχιστοι Βενετοὶ καὶ ἄλλοι. Οἱ ἐντὸς τῆς πόλεως πολεμισταὶ μόλις ὑπερέβαινον τὰς 10 χιλιάδας· ἦσαν ὅμως ὅλοι ἀποφασισμένοι νὰ ὑπερασπίσουν μέχρι θανάτου τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων, τὸ τελευταῖον προπύργιον τῆς Χριστιανωσύνης εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Ἡ πολιορκία. Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1453 ὁ Μωάμεθ ἐξεκίνησεν ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολιν μὲ 250 χιλιάδας πολεμιστὰς καὶ ἐπολιόρκησεν ἀπὸ ξηρᾶς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀπὸ τὴν θάλασσαν δὲ ἔπλευσε πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ στόλος του—200 περίπου πλοῖα—μὲ ναύαρχον ἓνα ἀρνησίθρησκον Βούλγαρον. Οἱ Τοῦρκοι ὅμως δὲν ἦσαν καλοὶ ναυτικοί. Τὴν 20 Ἀπριλίου 5 Ἑλληνικὰ πλοῖα φέροντα τροφάς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κατῶρθωσαν νὰ ὑπερισχύσουν ὅλου αὐτοῦ τοῦ στόλου καὶ νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸν λιμένα ὑπὸ τὰς ἐπευφημίας τῶν πολιορκουμένων. Ὁ Μωάμεθ

Είκ. 25.—Κωνσταντίνος Παλαιολόγος.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

βλέπων ἀπὸ τὴν ξηρὰν τὴν ναυμαχίαν ἐλύσσα ἀπὸ τὸν θυμὸν του.

Μετὰ δύο ἡμέρας ὁμως ὁ Σουλτᾶνος κατώρθωσε νὰ περάσῃ διὰ ξηρᾶς ἀπὸ τὴν θάλασσαν τοῦ Βοσπόρου μέσα εἰς τὸν λιμένα (Κεράτιον κόλπον) πολλὰ πλοιά του ἐπάνω εἰς ἓνα σανιδωτὸν δρόμον, τοῦ ὁποίου τὰς σανίδας εἶχεν ἀλείψει μὲ λίπος. Ἔτσι ἡ πολιορκία ἔγινε πολὺ στενὴ καὶ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἠναγκάσθη νὰ στείλῃ φρουρὰν καὶ εἰς τὰ πρὸς τὴν θάλασσαν τείχη.

Τότε ὁ Σουλτᾶνος ἤρχισε τὰς ἐπιθέσεις. Πρὸ τῆς ἐπιθέσεως ἔρριπτε μὲ τὰ τηλεβόλα βόμβας κατὰ τῶν τειχῶν, μέρη τῶν ὁποίων κατέπιπτον. Οἱ πολιορκούμενοι τὰ ἐπεσκεύαζον ἀμέσως καὶ αἱ ἐπιθέσεις ἀπεκρούοντο μὲ μεγάλας διὰ τοὺς Τούρκους ἀπωλείας. Ἐπεχείρησε, τότε ὁ Μωάμεθ νὰ καταρρίψῃ τὰ τείχη μὲ ὑπονόμους εἰς τὰς ὁποίας ἔθετε μεγάλας ποσότητας πυρίτιδος καὶ τὰς ἀνετίνασεν. Οἱ πολιορκούμενοι ὁμως ἔσκαπτον καὶ αὐτοὶ ὑπονόμους ἀπὸ τὴν πόλιν πρὸς τὰ ἔξω καὶ ἔτσι ἡ ἔκρηξις τῆς πυρίτιδος εὐρίσκουσα διέξοδον δὲν ἔκαμνε καμμίαν καταστροφὴν. Ὁ Μωάμεθ ἀπεφάσισε τότε νὰ κάμῃ μίαν τελικὴν ἐπίθεσιν μὲ ὅλον τὸν στρατὸν του.

Ὁλίγον πρὸ τῆς ἐπιθέσεως ἔστειλεν ἀπεσταλμένους πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον μὲ προτάσεις περὶ παραδόσεως τῆς πόλεως. Τοῦ ὑπέσχετο νὰ τὸν ἀφήσῃ νὰ φύγῃ μὲ ὅλους τοὺς πολεμιστὰς καὶ τοὺς ἄρχοντας εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπου θὰ τὸν ἀνεγνώριζε ὡς βασιλέα ἀνεξάρτητον. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέρριπεν ἀσυ-

ζητητι τὰς προτάσεις καὶ παρήγγειλεν εἰς τὸν Σουλτᾶνον· «Ὅλοι εἴμεθα ἀποφασισμένοι νὰ μὴ λογαριάσωμεν τὴν ζωὴν μας καὶ νὰ ἀποθάνωμεν ὑπὲρ τῆς Πό-

Εἰκ. 26.—Μωάμεθ Β' ὁ κατακτητής.

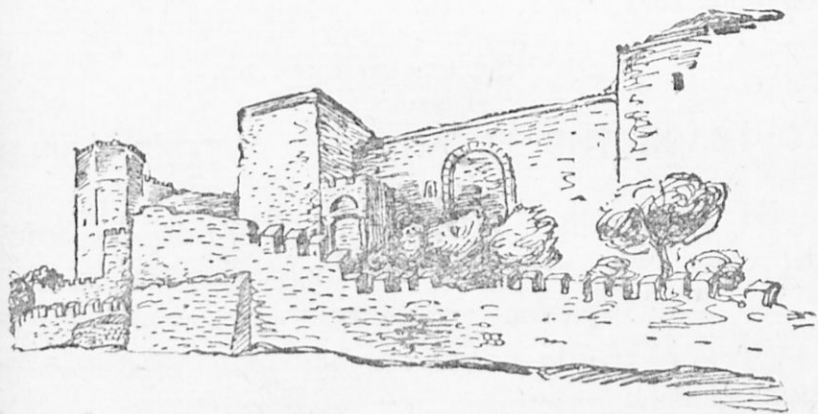
Παραμονὴ τῆς ἐφόδου. Ὁ Μωάμεθ ὤρισε τὴν μεγάλην ἐφοδὸν διὰ τὴν πρωΐαν τῆς 29 Μαΐου. Οἱ πολιορκούμενοι τὸ ἔμαθον. Τὸ ἀπόγευμα τῆς παραμονῆς ὁ Κωνσταντῖνος ἐκάλεσεν ὅλους τοὺς στρατηγοὺς καὶ ἄρχοντας, τοὺς ὠμίλησε καὶ τοὺς παρεκίνησε νὰ ἀγω-

νισθοῦν ὅλοι μέχρις ἐσχάτων, διότι ὁ ἀγὼν γίνεται ὑπὲρ τῆς Πίστεως καὶ τῆς Πατρίδος· «Εἰς χεῖράς σας, εἶπεν, ἐμπιστεύομαι τὸ ταπεινωμένον σκῆπτρόν μου καὶ τὴν βασιλίδα ταύτην τῶν πόλεων, τὴν πόλιν τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ἡ ὁποία εἶναι ἡ ἐλπίς καὶ ἡ χαρὰ πάντων τῶν Ἑλλήνων». Ὅλοι ἀπήντησαν τότε μὲ μίαν φωνήν· «Ἄς ἀποθάνωμεν ὑπὲρ τῆς Πίστεως τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Πατρίδος». Ὁ Κωνσταντίνος μεταβαίνει ἔπειτα εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὅπου γίνεται ἡ τελευταία Χριστιανικὴ λειτουργία. Μεταλαμβάνει τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων, ἀφοῦ ἐζήτησε συγχώρησιν ἀπὸ ὅλους τοὺς Χριστιανούς. Πολὺ συγκινητικὴ ἦτο ἡ στιγμή τοῦ ἀποχαιρετισμοῦ τῶν οἰκείων του εἰς τὰ Ἀνάκτορα. Μεταβαίνει ἔπειτα εἰς τὰ τείχη· ἀποφασίζει νὰ μείνῃ εἰς τὸ σημεῖον, ὅπου ἀνέμενον νὰ γίνῃ ἡ πιὸ ἐπικίνδυνος ἐπίθεσις, δηλ. παρὰ τὴν πύλην τοῦ Ρωμανοῦ· ἀγρυπνεῖ καὶ αὐτός, ὅπως ὅλοι οἱ ὑπερασπισταὶ τῶν τειχῶν.

Ἡ ἔφοδος. Τρεῖς ὥρας πρὶν ἀνατεῖλῃ ὁ ἥλιος τῆς 29ης Μαΐου, τὸ Τουρκικὸν στρατόπεδον εἶναι ἐπὶ ποδός. Αἱ ἐπιθέσεις ἤρχισαν. Μὲ λύσσαν ἐπιτίθενται οἱ Τοῦρκοι κατὰ τῶν τειχῶν, εἰς τὰ ὁποῖα προσπαθοῦν νὰ ἀναβοῦν μὲ κλίμακας. Οἱ ὑπερασπισταὶ ὅμως εἶναι ἀκλόνητοι εἰς τὰς θέσεις των. Τὴν πρώτην ἐπίθεσιν διαδέχεται ἄλλα, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἀποκρούεται. Περὶ τὰ ἐξημερώματα καὶ ἡ τρίτη ἔφοδος, εἰς τὴν ὁποίαν ἐχρησιμοποιήθη καὶ αὐτὴ ἡ σωματοφυλακὴ τοῦ Σουλτάνου, ἀπέτυχε.

Αἴφνης ὁμως ἠκούσθη ἡ φωνή· «Οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν

πόλιν». Μερικοί δηλαδή Τούρκοι εὔρον ἀφύλακτον μίαν μικρὰν πυλίδα τῶν τειχῶν, τὴν Κερκόπορταν, καὶ εἰσῆλθον ὀλίγοι, ἔπειτα περισσότεροι. Ἦρχισαν νὰ κτυποῦν ἐκ τῶν νώτων τοὺς ὑπερασπιστάς. Τότε καὶ ἀπὸ τὰ τείχη εἰσήλασαν καὶ ἄλλοι Τούρκοι. Ὁ Κωνσταντῖνος βλέπει ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐλπίς σωτηρίας. Μάχεται ὁμως ὡς λέων. Ὅλοι οἱ γύρω του πίπτουν. Ἐφοβήθη μήπως συλληφθῆ. «Δὲν ὑπάρχει κανεὶς Χρι-

Εἰκ. 27.—Τὸ Μέγα Τεῖχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

στιανός νὰ πάρῃ τὴν κεφαλὴν μου;» ἐφώνησεν. Ἐπὶ τέλους εἰς Τούρκος στρατιώτης τὸν ἐφόνευσε. Ὁ Κωνσταντῖνος ἔπεσεν, ἀλλὰ ἔπεσεν ἥρωϊκῶς μαχόμενος ὑπὲρ Πίστεως καὶ Πατρίδος.

Ἡ ἄλωσις Ἡ καταστροφή (29 Μαΐου 1453).

Ἀφοῦ ἐφόνευσαν τοὺς ἐπὶ τῶν τειχῶν πολεμιστάς, οἱ Τούρκοι ἐξεχύθησαν εἰς τὴν πόλιν. Ἀρχίζει τότε ἡ μεγάλη λεηλασία καὶ καταστροφή. Τὴν εἶχεν ὑποσχεθῆ ὁ Μωάμεθ εἰς τοὺς ἀγρίους πολεμιστάς του. Γὰ μέγαρα

τῶν ἀρχόντων καὶ τὰ παλάτια τῶν Βασιλέων ἐλεηλατήθησαν καὶ ἔπαθον μεγάλην καταστροφὴν. Ὁ Ναὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας ἐβεβηλώθη καὶ ἐλεηλατήθη. Αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ ἤχμαλωτίσθησαν καὶ ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι. Ὁ Μωάμεθ εἰσῆλθε θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Πόλιν καὶ μετέβη εἰς τὸν Ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας, ὅπου ἐδόξασε τὸν Ἀλλάχ διὰ τὴν νίκην του. Ἀπὸ τότε ἡ Ἀγία Σοφία μετεβλήθη εἰς Τουρκικὸν Τζαμί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία, ἡ ὁποία ἐπὶ χίλια καὶ πλέον ἔτη ἔζησεν ἰσχυρὰ καὶ ἔνδοξος, δὲν ὑπάρχει πλέον. Πολὺ γρήγορα ὁ Μωάμεθ κατέκτησε καὶ τὰς ἄλλας Ἑλληνικὰς χώρας τὴν Ἡπειρον, τὸ Δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν, τὴν Πελοπόννησον καὶ τέλος τὰς χώρας τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος. Ὁλόκληρος ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος τῆς Ἀνατολῆς ἔχει ὑποδουλωθῆ εἰς τοὺς Τούρκους καὶ θρηνεῖ διὰ τὴν μεγάλην συμφορὰν.

Πῆραν τὴν Πόλιν, πῆραν τὴν, πῆραν τὴ Σαλονίκη.

Πῆραν καὶ τὴν Ἀγία Σοφία, τὸ μέγα Μοναστήριον.

Καὶ μέσα ὅμως εἰς τὴν συμφορὰν ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν ἔχασε τὴν ἐλπίδα. Μαζὶ μὲ τὸν θρῆνον διὰ τὰ βάνασα τῆς δουλείας ἐκτρέφεται καὶ μεγαλώνει ὁ πόθος τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Γένους καὶ ἡ ἐλπίς τῆς πραγματοποιήσεως αὐτοῦ:

Πάλι με χρόνια με καιρούς, πάλι δικὰ μας θᾶναι.

Καὶ ἡ ἐλπίς ἐγιγάντωσε τὸν πόθον τῆς ἐλευθερίας.
Καὶ ὁ πόθος μετεβλήθη εἰς πίστιν καὶ ἡ πίστις ἐθαυ-
ματούργησε. Μετὰ 400 ἔτη τὸ θαῦμα ἐπραγματο-
ποιήθη. Ὁ Ἑλληνισμὸς ἀνεστήθη καὶ συνεχίζει τὸν
ἱστορικὸν βίον του.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΙ ΤΕΧΝΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΑΝΑΤΟΛΗΝ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΥΣΙΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α*.

ΟΙ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

Εἰς τὴν Δύσιν. Οἱ λαοὶ, ποὺ κατέλυσαν τὸ Δυτικὸν Ρωμαϊκὸν Κράτος κατὰ τὸν Ε΄ μ.Χ. αἰῶνα καὶ ἵδρυσαν, ὅπως εἶδομεν, ἰδικὰ τῶν Κράτη εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην, ἦσαν λαοὶ βάρβαροι καὶ ἀπολίτιστοι. Κύριον ἔργον τῶν ἦτο ὁ πόλεμος. Καὶ αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς τῶν ἦσαν συνήθως ἀγρόματοι καὶ ὁμόρφωτοι. Ἀφ' ὅτου ὅμως ἐγκατεστάθησαν ὀριστικῶς εἰς τὰς χώρας τοῦ

Ρωμαϊκοῦ Κράτους, ἤλθον εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τοὺς παλαιούς κατοίκους καὶ ἐγνώρισαν τὸν Ρωμαϊκὸν πολιτισμὸν. Ἐδέχθησαν, ὅπως εἶδομεν τὸν χριστιανισμὸν καὶ τὰ ἤθη των ἤρχισαν νὰ γίνωνται ἡμερώτερα. Οἱ βασιλεῖς καὶ οἱ μεγάλοι ἄρχοντες ἤρχισαν νὰ ζῶσι μὲ πολυτέλειαν. Γύρω ἀπὸ τοὺς Πύργους τῶν ἀρχόντων ἔκτισαν κατοικίας τεχνῖται διάφοροι καὶ ἔμποροι· ἔτσι σιγὰ σιγὰ ἐδημιουργήθησαν μεγάλαὶ πόλεις. Τὰς πόλεις ταύτας ἐστόλιζον μὲ ὠραίους καὶ μεγάλους ναοὺς, τοὺς ὁποίους κατεσκεύασαν μὲ νέον σχέδιον (Γοτθικὸς ρυθμὸς, ἰδὲ σελ. 115).

Εἰς τὰ γράμματα ὅμως δὲν ἠσυχολοῦντο καθόλου· ὁ πόλεμος ἦτο τὸ κύριον ἔργον τῶν ἀρχόντων, ὁ δὲ πολὺς λαὸς ἔξει εἰς τὴν δυστυχίαν καὶ τὴν ἀμάθειαν. Μόνον ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἠγωνίζετο νὰ μορφώσῃ κάπως καὶ νὰ ἀνακουφίσῃ κατὰ τὸ δυνατόν τὴν ἀθλίαν ζωὴν τοῦ λαοῦ.

Ἡ περίοδος αὕτη, ἀπὸ τοῦ 5ου δηλ. μέχρι τοῦ 14ου σχεδὸν αἰῶνος, ὀνομάζεται εἰς τὴν Ἱστορίαν Μεσαίων ἢ Μεσαιωνικὴ Ἐποχὴ.

Εἰς τὴν Ἀνατολήν. Εἰς τὴν Ἀνατολήν ὅμως οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τῆς Βυζαντινῆς Αυτοκρατορίας ποτὲ δὲν ἔπαυσαν νὰ καλλιεργοῦν τὰ Γράμματα καὶ τὰς Καλὰς Τέχνας. Αἱ Ἀθῆναι, ἡ Κωνσταντινούπολις, ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Ἀντιόχεια καὶ ἡ Ἀλεξάνδρεια ἐξηκολούθουν νὰ εἶναι τὰ μεγάλα κέντρα τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ. Τὰς φιλοσοφικὰς σχολὰς τῶν Ἀθηνῶν διεδέχθη τὸ Πανδιδακτῆριον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς τὸ ὁποῖον ἐδίδασκον σο-

Ἰησοῦς Χριστός.

Εἰκ. 28.—(Βυζαντινὸν ψηφιδωτὸν Μονῆς Ὁσίου Λουκά)

φοὶ ἄνδρες. Τὴν Ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν Τέχνην διεδέχθη
ἡ λεγομένη Βυζαντινὴ τέχνη, τῆς ὁποίας τὸ λαμπρό-
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

τατον δημιούργημα, ἡ Ἁγία Σοφία, προκαλεῖ τὸν θαυμασμὸν ὅλου τοῦ κόσμου. Ὠραίους βυζαντινοὺς ναοὺς ἀπέκτησαν ὅλαι αἱ πόλεις. Ἡ Θεσσαλονίκη, αἱ Ἀθῆναι, ὁ Μιστράς, αἱ Πάτραι κ.λ.π. Τοὺς ναοὺς ἐστολίζον μὲ ὠραίας εἰκόνας. Περίφημοι εἶναι αἱ εἰκόνες, τὰς ὁποίας κατεσκεύαζον μὲ μικροσκοπικὰ πολυχρωμα πετραδάκια (ψηφίδας), τὰ λεγόμενα ψηφιδωτὰ ἢ Μωσαϊκὰ.

Ὅταν οἱ λαοὶ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ἦλθον εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν (10ον—12ον αἰῶνα), ἐθαύμασαν τὸν πολιτισμὸν τῶν Ευζαντινῶν Ἑλλήνων. Ἀπὸ τότε κυρίως εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην ἤρχισε μία κίνησις πρὸς τὰ Γράμματα καὶ τὰς Καλὰς Τέχνας. Ἰδρύθησαν τὰ πρῶτα Πανεπιστήμια, ἤρχισαν νὰ κατασκευάζωνται ναοὶ μὲ νέον σχέδιον καὶ ἄλλα οἰκοδομήματα καὶ νὰ στολίζωνται μὲ ἀγάλματα καὶ εἰκόνας. Ἡ κίνησις αὕτη κατέληξεν εἰς τὴν λεγομένην Ἀναγέννησιν τῶν Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν, ἡ ὁποία παρατηρήθη εἰς τὴν Εὐρώπην ὀλίγον μετὰ τὴν Ἀλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄,

Η ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΥΤΙΚΗΝ ΕΥΡΩΠΗΝ

Ποῦ ὀφείλεται ἡ Ἐναγέννησις. Εἰς τὴν Ἐνατο-
λὴν μετὰ τὴν κατάκτησιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων
ἔγινεν ὅ,τι καὶ εἰς τὴν Δύσιν μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ
Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους. Σκότος δηλαδὴ ἀμα-
θείας καὶ βαρβαρότητος ἐπεκράτησε καὶ ἐκάλυψεν ὅλας
τὰς Ἐλληνικὰς χώρας. Οἱ μορφωμένοι Ἕλληνες λό-
γιοι καὶ καλλιτέχνηται ἠναγκάζοντο νὰ φύγουν. Πολλοὶ
ἔξ αὐτῶν κατέφυγον εἰς τὴν Χριστιανικὴν Εὐρώπην
καὶ μάλιστα εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἐφερον μαζί των καὶ
πολλὰ συγγράμματα τῶν Ἀρχαίων Ἐλλήνων καὶ
ἤρχισαν νὰ διδάσκουν τὴν Ἐλληνικὴν γλῶσσαν καὶ
φιλολογίαν. Μερικοὶ Εὐρωπαῖοι ἐγνώριζον καὶ ἀπὸ
πρωύτερα, ἀπὸ τὰς Σταυροφορίας, τοὺς ἀρχαίους
Ἕλληνας συγγραφεῖς, ἀλλὰ τώρα μὲ τὴν διδασκαλίαν
τῶν ἔξ Ἑλλάδος λογίων ἤρχισαν συστηματικῶς νὰ
μελετῶσιν αὐτούς. Ἐθαύμαζον τὰ ὠραῖα ποιήματα
τῶν ποιητῶν, τὰς ὑψηλὰς ιδέας τῶν ἄλλων συγγρα-

φρων, ὡς καὶ τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον τὰς ἐγγραφον. Ἦρχισαν τώρα καὶ αὐτοὶ νὰ γράφουν ὥρα α ποιήματα καὶ ἄλλα ἔργα εἰς τὴν ἰδικὴν των γλῶσσαν. Πολὺ λοιπὸν συνετέλεσεν εἰς τὴν Ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων ἡ λεγομένη μετανάστευσις τῶν Ἑλλήνων λογίων εἰς τὴν Δύσιν.

Καὶ εἰς ἄλλους ὅμως σπουδαίους λόγους ὀφείλεται ἡ Ἀναγέννησις. Οἱ λόγοι οὗτοι εἶναι αἱ λεγόμεναι Ἐφευρέσεις καὶ Ἀνακαλύψεις νέων χωρῶν. Σπουδαιοτάτη ἦτο ἡ ἐφεύρεσις τῆς Τυπογραφίας. Μέχρι τότε δηλαδὴ τὰ βιβλία ἦσαν χειρόγραφα καὶ ἦσαν βέβαια πανάκριβα. Ἐπομένως ὀλίγοι μόνον ἦτο δυνατόν νὰ ἀποκτήσουν βιβλία καὶ σχολεῖα συστηματικὰ διὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ λαοῦ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἰδρυθοῦν. Κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα εἰς Γερμανός, ὁ Ἰωάννης Γουτεμβέργιος, ἔκαμε τὴν ἐφεύρεσιν τῆς Τυπογραφίας. Ἀπὸ τότε τὰ βιβλία ἐγιναν εὐθηνότερα καὶ τὰ Γράμματα καὶ αἱ Ἐπιστῆμαι ἤρχισαν νὰ ἀναπτύσσωνται.

Εἰς τὴν γενικὴν πρόοδον τῆς Εὐρώπης πολὺ συνετέλεσαν καὶ αἱ Ἀνακαλύψεις νέων χωρῶν καὶ νέων θαλασσιῶν ὁδῶν πρὸς τὰς Ἰνδίας. Τὰς Ἀνακαλύψεις διηκούλυε πολὺ ἡ Ἐφεύρεσις τῆς Ναυτικῆς πυξίδος, ἡ ὁποία στηρίζεται εἰς τὴν ιδιότητα τῆς μαγνητικῆς βελόνης νὰ στρέφη καὶ νὰ δεικνύη πάντοτε τὸν βορρᾶν. Μὲ αὐτὴν οἱ ναυτικοὶ ἠδύναντο νὰ πλέουν εἰς τὴν ἀνοικτὴν θάλασσαν καὶ νὰ γνωρίζουν ποῦ πηγαίνουν· μέχρι τότε ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ πλέουν μόνον κοντὰ εἰς τὰς ἁκτὰς.

Τῇ βοηθείᾳ λοιπὸν τῆς ναυτικῆς πύξιδος ἤρχισαν οἱ ναυτικοὶ νὰ κάμνουν μεγάλα ταξίδια καὶ νὰ διαπλέουν καὶ τοὺς Ὠκεανούς. Οἱ Πορτογάλλοι ἔφθασαν διὰ τοῦ περίπλου τῆς Ἀφρικῆς εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ μέτεφερον πλέον ἀσφαλῶς τὰ πολύτιμα προϊόντα τῆς πλουσίας αὐτῆς χώρας εἰς τὴν Εὐρώπην. Λέγομεν ἀσφαλῶς, διότι μέχρι τότε οἱ Τοῦρκοι ἐλήστευον καὶ ἐφόνευον τοὺς ἐμπόρους, ποὺ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ περάσουν ἀπὸ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἢ τὴν Αἴγυπτον, διὰ νὰ μεταφέρουν τὰ ἐμπορεύματα τῶν Ἰνδιῶν εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἐξ ἄλλου ὁ Χριστόφορος Κολόμβος ἀνεκάλυψε νέαν Ἠπειρον, τὴν Ἀμερικὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ἤρχισαν νὰ μεταναστεύουν πολλοὶ Εὐρωπαῖοι, διότι ἦτο πολὺ εὐφορος καὶ πλουσία χώρα.

Μέγα λοιπὸν ἐμπόριον μὲ τὰς χώρας ταύτας ἀνεπτύχθη. Εἰς τοῦτο, καθὼς καὶ εἰς τὴν ναυτιλίαν, ἡ σχολεῖτο κυρίως ὁ λαός, ὁ ὁποῖος ἐπλούτησε καὶ ἡ ζωὴ του ἐκαλυτέρευσε.

Οἱ μεγάλοι Ποιηταί, Συγγραφεῖς καὶ Καλλιτέχναι. Αὐτὴν τὴν ἐποχὴν (1500—1600 μ.Χ.) ἔζησαν μεγάλοι ποιηταί, συγγραφεῖς καὶ καλλιτέχναι εἰς ὅλην σχεδὸν τὴν Εὐρώπην. Εἰς τὴν Ἰταλίαν μάλιστα καὶ πολὺ παλαιότερα (14ος αἰὼν) ἀνεδείχθη εἰς μέγας ποιητής, ὁ Δάντης, ὁ ὁποῖος παραβάλλεται μὲ τὸν ἰδικὸν μας Ὅμηρον. Ἐγραψεν ἓν μέγα καὶ ὠραῖον ποίημα, τὴν Θεῖαν Κωμωδίαν. Κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως ἤκμασαν εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ ποιηταί Ἀριστοτος καὶ Τάσσος, καὶ οἱ μεγάλοι καλλιτέχναι Λεονάρδος ντὰ Βίντσι, Μιχαὴλ Ἄγγελος καὶ Ραφα

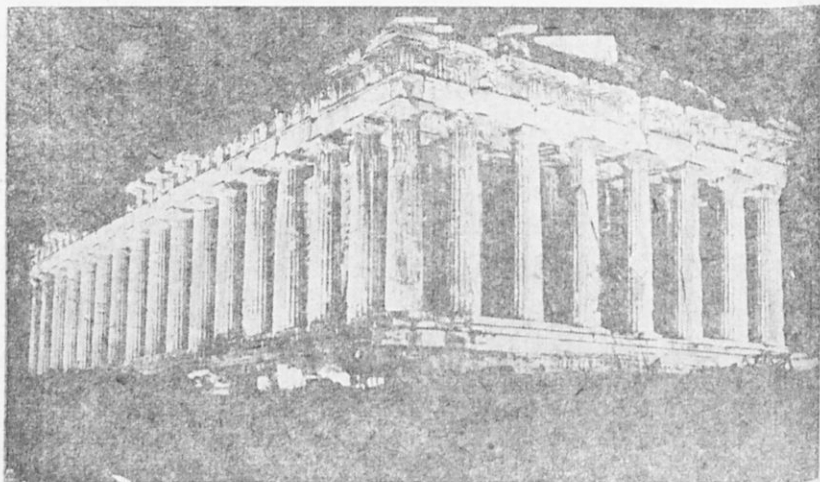
ήλ. Οί τελευταῖοι οὔτοι ἦσαν ζωγράφοι, γλύπται καὶ ἀρχιτέκτονες. Ὅλαι αἱ μεγάλαι πόλεις τῆς Ἰταλίας ἀπέκτησαν ὥραϊα μέγαρα καὶ ἐκκλησίας. Θαυμάσιαι εἰκόνες ζωγραφικαὶ καὶ λαμπρὰ ἀγάλματα κατεσκευάσθησαν τότε. Κέντρα τέχνης ἔγιναν αἱ πόλεις Ρώμη, Φλωρεντία, Μιλάνον καὶ Βενετία.

Ἄλλὰ καὶ εἰς τὰς ἄλλας χώρας ἔκμασαν τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι. Τότε ἔζησαν ὁ μέγας Ἄγγλος θεατρικὸς συγγραφεὺς Σαίκσπηρ καὶ ὁ Ἰσπανὸς Θερβαντές, ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὸ ὥραϊον ἔργον «Δὸν Κιχώτης».

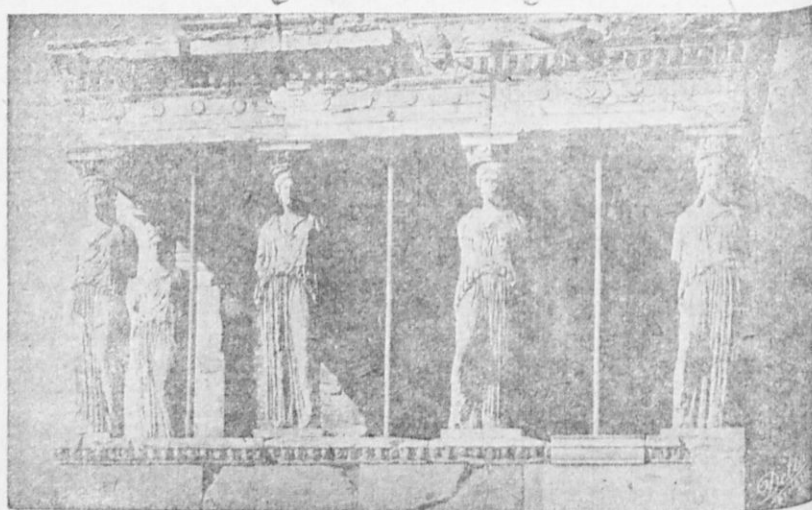
Μὲ τὴν Ἀναγέννησιν τῶν Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν καὶ τὰς ἀνακαλύψεις καὶ ἐφευρέσεις οἱ Εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ εἰσῆλθον πλέον ὀριστικῶς εἰς τὴν ὁδὸν τῆς προόδου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ.

ΑΙ ΚΑΛΑΙ ΤΕΧΝΑΙ
Α'. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ
Ἑλληνική.

Τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς

Εἰκ. 29.—Παρθενών (Δωρικός Ρυθμός.)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής
Εἰκ. 30.—Ἐρεχθεῖον (Ἰωνικός Ρυθμός.)

Είκ. 31.—Ναός Ὀλυμπίου Διὸς (Κορινθιακὸς ρυθμὸς).

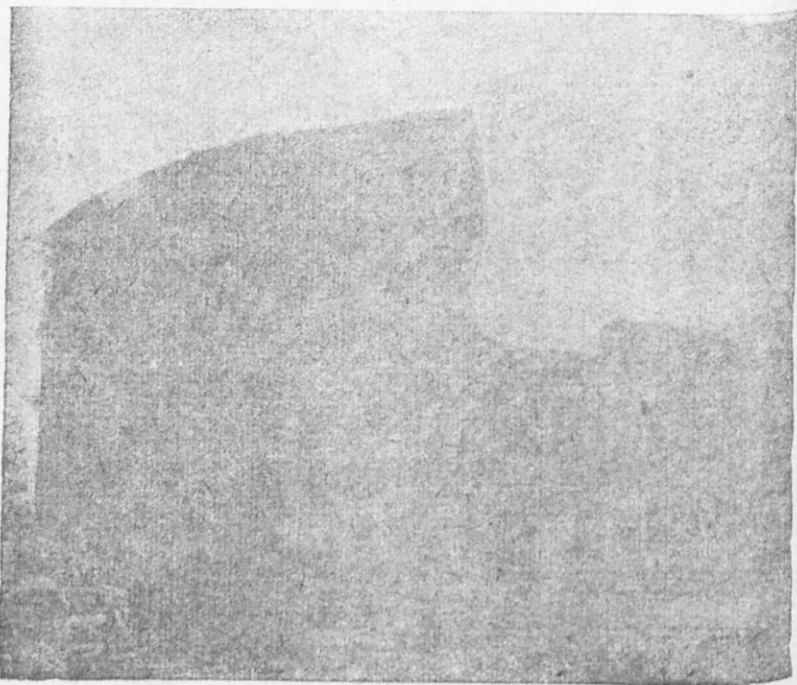
Ἑλληνικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς εἶναι 1) οἱ κίονες περιβάλλουν τὸν ναὸν καὶ δίδουν τὸ ὄνομα εἰς τὸν ὅλον ρυθμὸν κατασκευῆς.

2) Τὸ ἀέτομα. Τοῦτο εἶναι τὸ τριγωνικὸν στόλισμα τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς πλευρᾶς. τὸ ὁποῖον κατέστησεν ἀπαραίτητον ἡ στέγασις τοῦ Ναοῦ.

3) Ἡ εὐθυγραμμία. Αὕτῃ ὅμως δὲν εἶναι ἀπόλυτος, παρατηρουμένης μικρᾶς καμπυλότητος εἰς ὅλας τὰς ἀρχιτεκτονικὰς γραμμάς.

Ρωμαϊκή.

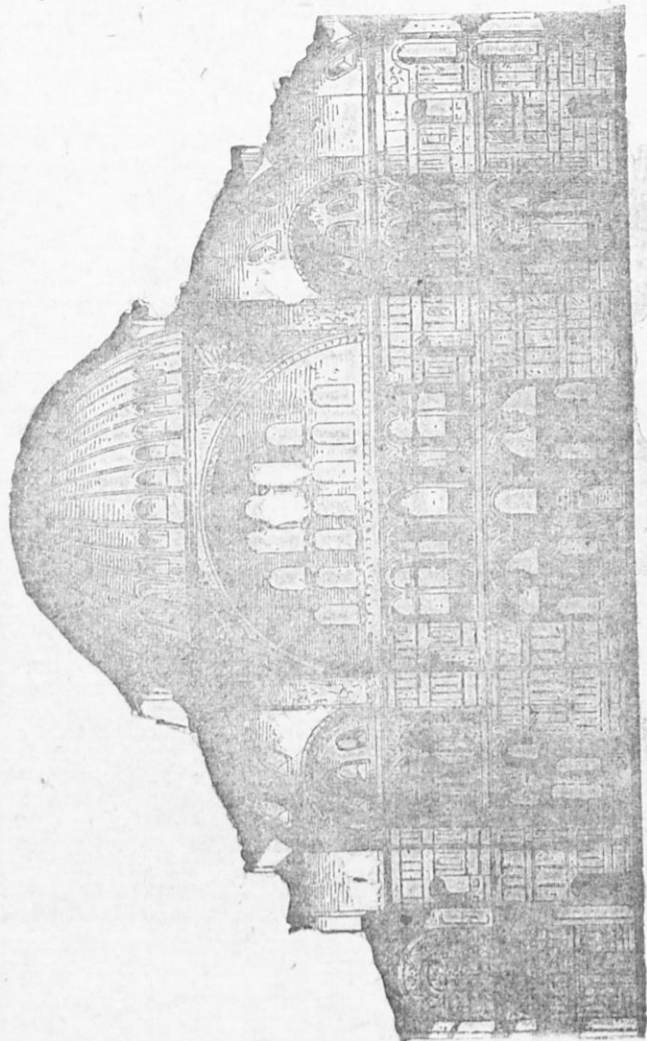
Ἡ Ρωμαϊκὴ Ἀρχιτεκτονικὴ διετήρησε τὸν κίονα τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς. Ἐπειδὴ ὅμως κατέσκεύαζεν ὀγκώδη οἰκοδομήματα, ἐγκατέλειψε τὴν εὐ-

Εἰκ. 32.—Τὸ Κολοσσαεῖον τῆς Ρώμης.

θυγραμμίαν καὶ εἰσήγαγε τὴν θολωτὴν στέγασιν, τὴν καμπύλην δηλαδὴ γραμμὴν. Γνωρίσματα λοιπὸν εἶναι 1) ὁ ὄγκος, 2) ἡ καμπύλη γραμμὴ, 3) ἡ θολωτὴ στέγασις καὶ 4) ὁ κίων.

Ἡ Βυζαντινὴ Ἀρχιτεκτονικὴ εἰς τοὺς Ναοὺς ἐπέδωξε τὴν ἐσωτερικὴν λαμπρότητα κυρίως, χωρὶς ὅμως νὰ παραμελήσῃ καὶ τὸ ἐξωτερικόν. Γνωρίσματά της

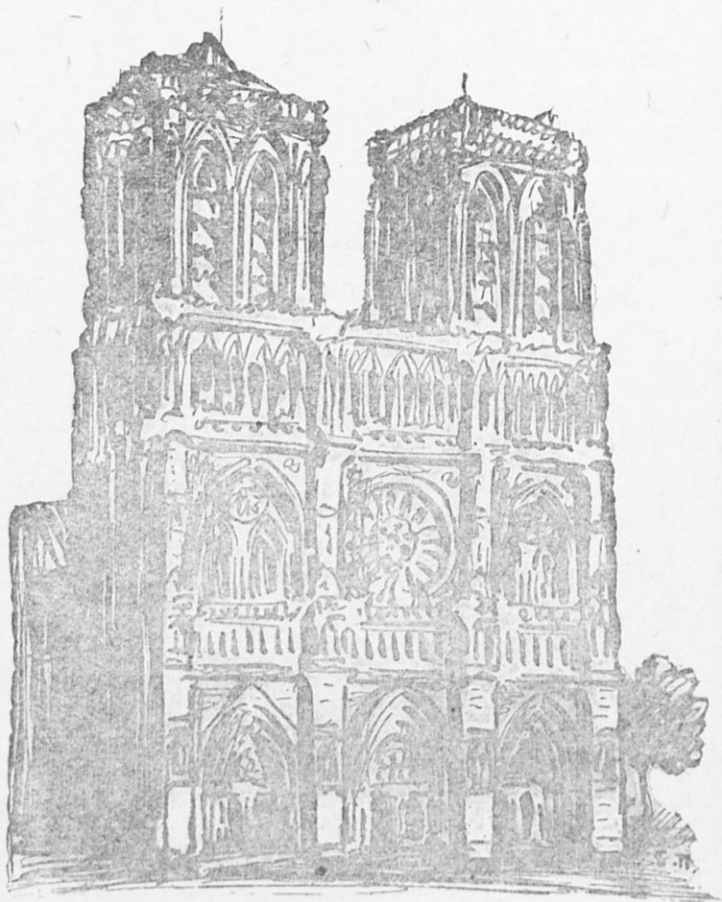

Ἅγιον Βῆμα
 Τροῦλλος
 Νάρθηξ
 Εἰκ. 33.—Τομὴ ἐκ Δυσμῶν πρὸς Ἀνατολὰς τῆς Ἁγίας Σοφίας (Βυζαντινὸς ρυθμὸς).

εἶναι ὁ τροῦλλος, ἡ ἀψὶς, οἱ κίονες εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ὑποβαστάζοντες τὴν στέγην, καὶ ἡ διαίρεσις εἰς νάρθηκα, κυρίως ναὸν καὶ Ἅγιον Βῆμα.

Γοθική.

Κύριον γνώρισμα τῆς Γοθικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς εἶναι τὰ διακοπτόμενα τόξα ἀντὶ τῆς τοξοειδοῦς ἀψίδος εἰς τὰς θύρας καὶ τὴν στέγην. Οἱ κί-

Εἰκ. 34.—Ἡ Παναγία τῶν Παρισίων (Γοθικὸς Ρυθμὸς).

νες ἐπίσης ἔχουν ραβδώσεις, αἱ ὁποῖαι προεξέχουν ἐν εἶδει νεύρων καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν χρησιμεύουν καὶ ὡς ἀντηρίδες, ἐπιτρέπουσαι νὰ δοθῇ μεγαλύτρον ὕψος εἰς τοὺς Ναοὺς.

Ἀναγεννησεως.

Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Ἀναγεννήσεως εἰς τοὺς Ναοὺς καὶ τὰ ἰδιωτικὰ μέγαρα ἐγκαταλείπει τὸ διακοπτόμενον τόξον τῆς Γοθτικῆς, ἀντ' αὐτοῦ χρησιμοποιοῦν τὴν ἡμικυκλικὴν ἀψίδα τῆς Βυζαντινῆς

Εἰκ. 35.—Ἅγιος Πέτρος τῆς Ρώμης.

καὶ Ρωμαϊκῆς τέχνης, ἐπανέρχεται δὲ εἰς τὴν εὐθυγραμμίαν καὶ τὸν κίονα τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς. Ἡ θολωτὴ στέγασις καὶ ὁ τροῦλλος τῆς Βυζαντινῆς τέχνης εἶναι καὶ γνωρίσματα τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς τῶν Ναῶν τῆς Ἀναγεννήσεως.

Β'. ΓΛΥΠΤΙΚΗ ΚΑΙ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ

Ἑλληνική καὶ Ρωμαϊκή Γλυπτική.

Γνωρίσματα χαρακτηριστικὰ τοῦ Ε' π.Χ. αἰῶνος εἶναι ἡ προσπάθεια νὰ ἐμφανισθῇ τὸ ὑπερκόσμιον, τὸ ὑπερφυσικόν. τὸ μεγαλειώδες τῆς μορφῆς.

Εικ. 37.—Ο Έρμης του Πραξιτέλους (Δ' π.Χ. αἶων)

Γόν Δ' αἰῶνα π.Χ. ἐπιδιώκει ὁ καλλιτέχνης ν' ἀποδώσῃ τὸ σωματικὸν καὶ ψυχικὸν κάλλος εἰς τὴν τελειότεραν του, τὴν ἰδανικὴν δηλ. μορφήν.

Κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους γίνεται προσπάθεια ν' ἀποδοθῇ τὸ ψυχικὸν (θνήσκων Γαλάττης) καὶ σωματικὸν κάλλος (Πασκῶν).

Εικ. 39.—Λαοκόων. Ρωμαϊκοί χρόνοι (Α' π. Χ. αίων).

Βυζαντική ζωγραφική.

Ἡ Βυζαντινὴ ζωγραφικὴ (γλυπτικὴ δὲν ἀνεπτύχθη, διότι ἀπηγόρευεν ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία) χα-

Εἰκ. 40.—Ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος.

ρακτηρίζεται ἀπὸ τὸ λιπόσαρκον καὶ ἀσκη-
τικὸν τῆς μορφῆς. Ἡ τέχνη εἶναι ἐπηρεασμένη ἀπὸ
τὸ ἀσκητικὸν ἰδανικὸν τῶν Βυζαντινῶν χρόνων.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

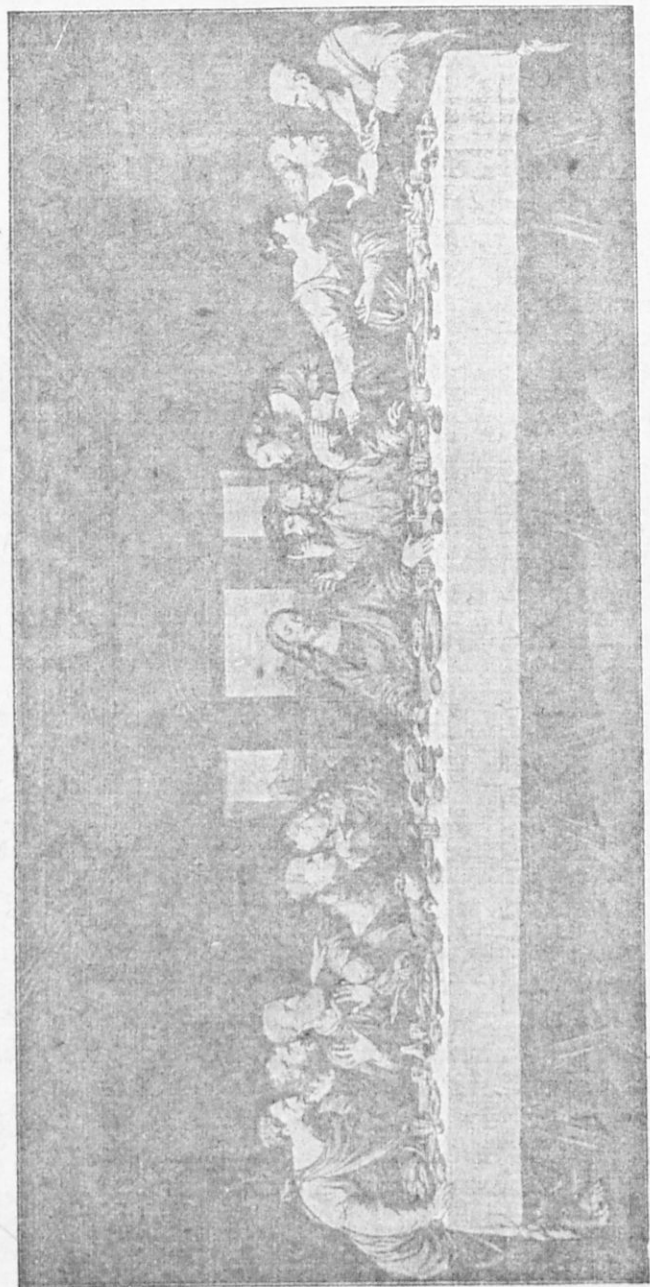
Ζωγραφική κοί Γλυπτική Ἀναγεννήσεως.

Γνωρίσματα τῆς ζωγραφικῆς καὶ γλυπτικῆς τῆς Ἀναγεννήσεως εἶναι ἡ ἐπάνοδος πρὸς τὰ ἀρχαῖα πρότυπα. Δὲν ὀποφείγει τὸ γυμνόν, ἐπιδιώκει τὸ φυσικὸν κάλλος. Τὰ πρόσωπα εἶναι ζωηρὰ καὶ φυσικά.

Εἰκ. 41.— Παναγία Ραφαήλ.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Είκ. 42.—Μυστικός Δείπνος (Λεονάρδου ντὰ Βίντσι).

Εικ. 43.— Μωϋσῆς (Μιχαήλ Ἀγγέλου).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄	
Ἡ Ρωμαϊκὴ κοσμοκρατορία	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄	
Ὁ Χριστιανισμὸς	8
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ	
Ἑλληνορωμαϊκὴ περίοδος	
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄	
Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄	
Θεοδόσιος ὁ Μέγας	20
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ	
Τὸ Βυζαντινὸν Κράτος	
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄	
Ἀρχὴ ἐξελληνισμοῦ τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄	
Αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαὶ	27

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.	Σελ'
Ίουστινιανός (529—565 μ.Χ.)	30
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.	
Ἐπιδρομαὶ Ἀβάρων, Σλάβων καὶ Περσῶν	37
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.	
Ἡράκλειος (610—631)	39
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.	
Οἱ Ἀραβες	42
ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ	
Ἀκμὴ τῆς Εὐζαντινῆς Αὐτοκρατορίας	
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.	
Οἱ χρόνοι τῆς Μεταρρυθμίσεως	49
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.	
Ἡ Χριστιανικὴ ἐκκλησία	54
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.	
Μακεδονικὴ Δυναστεία, Πρώτη Περίοδος	57
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.	
Μακεδονικὴ δυναστεία. Δευτέρα Περίοδος	60
ΜΕΡΟΣ ΕΤΑΡΤΟΝ	
Ἡ ἐποχὴ τῶν Σταυροφοριῶν	
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.	
Τὰ αἴτια τῶν σταυροφοριῶν	67
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.	
Αἱ τρεῖς πρώται σταυροφορίαι — Οἱ Αὐτοκράτορες Κομνηνοὶ	69

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Σελ.

Ἡ τετάρτη σταυροφορία.—Ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων	73
--	----

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ

Ἡ Φραγκοκρατία ἐν τῇ Ἀνατολῇ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Τὰ Φραγκικὰ Κράτη	75
-------------------------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Τὰ Ἑλληνικὰ Κράτη	79
-------------------------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.	81
---	----

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟΝ

Τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας
Δυναστεία Παλαιολόγων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Οἱ τρεῖς πρῶτοι Παλαιολόγοι (1251—1341)	83
---	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Οἱ Ὀθωμανοὶ Τοῦρκοι	86
---------------------------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Οἱ τελευταῖοι Αὐτοκράτορες. Ὁ ἀγὼν πρὸς τοὺς Τοῦρκους.	89
--	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Πολιορκία καὶ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως	93
---	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Τὸ τέλος τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.....	100
--	-----

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Τὰ Γράμματα καὶ αἱ τέχναι
εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὴν Δύσιν

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Οἱ μεσαιωνικοὶ χρόνοι 102

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Ἡ ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων καὶ τεχνῶν εἰς τὴν δυτικὴν
Εὐρώπην 106

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Αἱ Καλαὶ τέχναι

Α΄. Ἀρχιτεκτονική	110
1) Ἑλληνική	110
2) Ρωμαϊκή	112
3) Βυζαντινὴ	113
4) Γοτθική	114
6) Ἀναγεννήσεως	115
Β΄. Γλυπτική καὶ ζωγραφική	116
1) Ἑλληνική καὶ Ρωμαϊκὴ Γλυπτικὴ	116
2) Βυζαντινὴ ζωγραφικὴ	119
3) Ζωγραφικὴ καὶ Γλυπτικὴ τῆς Ἀναγεννήσεως ..	120

ΤΕΛΟΣ

